

Økonomiske analyser

26. årgang

5/2007

Innhold

Mads Greaker:

Hvorfor kan vi ikke bare overlate hydrogen til markedet? 3

Dag Einar Sommervoll:

Gjeldsrenter og skatt: Skattereformen av 1992 uten effekt på husholdningenes gjeld? 7

Elin Halvorsen og Thor Olav Thoresen:

Overføringer mellom foreldre og barn. I hvor stor grad er foreldre styrt av altruisme? 12

Kristin Henriksen:

Innvandrerbefolkningen er mangfoldig 19

Forskningspublikasjoner 27

Innholdsfortegnelse for Økonomiske analyser de siste 12 måneder 30

Tabell- og diagramvedlegg

Konjunkturindikatorer for Norge 1*

Makroøkonomiske nøkkeltall og OECDs prognoser for utvalgte land 17*

Makroøkonomiske hovedstørrelser for Norge, regnskap og prognoser 22*

Redaksjonen ble avsluttet tirsdag 16. oktober 2007.

Signerte artikler står for forfatterens regning.

Konjunkturtendensene og artiklene er tilgjengelig på internett: www.ssb.no/oa/

Redaksjonen: Ådne Cappelen (ansv.), Knut H. Alfsen, Helge Brunborg, Torbjørn Eika, Erik Fjærli, Bente Halvorsen, Elin Halvorsen, Johan Heldal, Tom Kornstad og Frøy Lode Wiig.

Redaksjonssekretær: Aud Walseth, telefon: 21 09 47 57, telefaks: 21 09 00 40

Redaksjonens adresse: Statistisk sentralbyrå, Forskningsavdelingen, P.b. 8131 Dep, NO-0033 Oslo

Trykk: Statistisk sentralbyrå

Økonomiske analyser

utgis av Forskningsavdelingen i Statistisk sentralbyrå. Forskningsavdelingen ble opprettet i 1950 og har ca. 80 ansatte. Knappt halvparten av virksomheten finansieres av eksterne oppdragsgivere, hovedsakelig forskningsråd og departementer. Avdelingen er delt i 7 grupper og ledes av forskningsdirektør Ådne Cappelen.

- Gruppe for skatt, fordeling og konsumentatferd
Forskningsleder Thor Olav Thoresen
- Gruppe for energi og miljøøkonomi
Forskningsleder Annegrete Bruvoll
- Gruppe for makroøkonomi
Forskningsleder Torbjørn Eika
- Gruppe for arbeidsmarked og bedriftsatferd
Forskningsleder Torbjørn Hægeland
- Gruppe for offentlig økonomi
Forskningsleder Erling Holmøy
- Gruppe for økonomisk vekst og effektivitet
Forskningsleder Brita Bye
- Gruppe for petroleum og miljøøkonomi
Forskningsleder Mads Greaker

**Økonomiske analyser utkommer med 6 nummer i året.
Neste utgave publiseres i slutten av november 2007.**

Standardtegn i tabellen	Symbol
Oppgave mangler	..
Tall kan ikke offentliggjøres	:
Null	0
Foreløpige tall	*

Hvorfor kan vi ikke bare overlate hydrogen til markedet?

Mads Greaker

«Hydrogensamfunnet» er et moteord som går igjen i dagens miljødebatt. I Norge bruker myndighetene store beløp på å få etablert en «hydrogenvei» fra Stavanger til Oslo. Videre gir myndighetene hydrogenbiler fritak for engangsavgift, samt at hydrogen er fritatt for CO₂ og drivstoffavgift. I et forskningsprosjekt har vi sett nærmere på argumentasjonen for en slik offentlig satsning. Satsningen kan forsvares bare dersom den er midlertidig, og vil gi overgang til en annen markedslikevekt med høyere bruke av hydrogenbiler generelt. Spørsmålet er imidlertid om ikke myndighetene er alt for tidlig ute.

Hydrogensamfunnet

Det er ikke bare norske politikere som omfavner «hydrogensamfunnet». Californias guvernør Arnold Schwarzenegger bygger også sin hydrogenvei, mens EU har som mål å erstatte fem prosent av forbruket av drivstoff i transportsektoren med hydrogen innen 2020. Men hvorfor er hydrogensamfunnet så forlokkende? Jo, fordi når hydrogengass brenner, så er eksosen i all hovedsak vann. Med hydrogengass på bilen kan vi altså kjøre så mye vi vil uten å bekymre oss for global oppvarming.

Hydrogensamfunnet krever imidlertid en ny infrastruktur. Først og fremst må hydrogengass produseres i store kvanta siden hydrogen ikke finnes i ren form i naturen. Selv om dette kan skje uten utslipp av CO₂, krever det store mengder energi i en eller annen form. Og i den grad produksjonen ikke skjer lokalt, må hydrogengassen dernest distribueres ut til brukerne, enten via egne rør, eller i spesialbygde tankbiler. På plass i bilen kan hydrogengassen så ledes inn i en brenselcelle som konverterer energien i hydrogenet direkte til strøm på en meget effektiv måte. Strømmen kan så drive hjulene på bilen, mens utslippet fra brenselcellen begrenser seg til vanddamp.

Så hvordan får vi til en overgang til hydrogen i transportsektoren? Samfunnsøkonomenes svar er at utslippene fra bensin og dieslbiler må beskattes slik at CO₂-frie transportformer som hydrogenbiler blir relativt mer konkurransedyktig. Imidlertid har Norge hatt slik beskatning lenge, faktisk tilsvarende mer enn 300 kroner pr. tonn CO₂ utslipp, uten at hydrogenbiler har blitt mer

populære av den grunn. Årsaken er, i følge tilhengerne av hydrogenbilen, at samfunnet er «innlåst» i teknologien som baserer seg på fossilt brennstoff. Dermed vil hydrogen ikke bli introdusert i transportmarkedet uten støtte fra myndighetene, uansett hvor konkurransedyktig hydrogenbilen er.

I et forskningsprosjekt har vi sett nærmere på denne påstanden (Greaker og Heggedal, 2007). Arbeidet baserer seg på teorien om såkalte *nettverksekskernaliteter*. Med dette menes det at en konsument har nytte av at andre konsumenter bruker samme type teknologi, og at en konsument ikke tar inn over seg at nytten til andre konsumenter påvirkes av ens eget valg av teknologi.

For en konsument vil det i dagens situasjon åpenbart være lite fristende å skifte til en hydrogendrevet bil, fordi det vil være vanskelig å få tak i hydrogen. Konsumenten er avhengig av at flere gjør det samme valget slik at nettverket av fyllestasjoner for hydrogen kan bli utbygd. Tilsvarende er det like lite fristende å opprette en fyllestasjon for hydrogen siden det er så få hydrogenbiler. Dermed er det rent hypotetisk mulig å tenke seg en situasjon hvor hydrogenbilen aldri får innpass i markedet til tross for at mange hydrogenbiler og mange fyllestasjoner for hydrogen hadde vært ønskelig.

Det er dette som på engelsk kalles «technological lock-in» eller «path dependent development». På norsk har vi valgt å kalle det teknologisk innelåsning. Eksistensen av teknologisk innelåsning gjør at vi ikke kan «stole» på markedet. Teknologisk innelåsning er derfor et argument for offentlig engasjement på en eller annen måte.

Historiske eksempler på teknologisk innelåsning

Det kanskje mest kjente eksempelet på teknologisk innelåsning går under navnet QWERTY. QWERTY referer seg til de seks første bokstavene øverst til venstre på ethvert PC tastatur. Dagens tastatur er imidlertid ikke det mest effektive. Ifølge David (1985) finnes det

Mads Greaker er forskningsleder ved Gruppe for petroleum og miljøøkonomi (mgr@ssb.no)

¹ Se f.eks. Strateginotat OED (2005) og www.scandinavianhighway.org.

alternative arrangementer av bokstavene som kan øke hastigheten til enhver med mellom 20 og 40 prosent. Så hvorfor brukes fortsatt dagens tastatur?

Da skrivemaskinen ble oppfunnet på slutten av atten-hundretallet, måtte de mest populære bokstavene plasseres langt unna hverandre for unngå at bokstavarmene hang seg opp i hverandre. QWERTY tastaturet var da det beste tastaturet gitt denne begrensningen. Senere ble kulehodemaskinen oppfunnet, og en et alternativt tastaturoppsett ble patentert av A. Dvorak og W. L. Dealey så tidlig som i 1932. Dette har imidlertid ikke slått an tiltross for iherdig markedsføring fra bla. Apple computers.

Anta at jeg hadde lært meg å skrive på Dvorak tastaturet. I flg. Dvorak selv tar det ca. 10 dager å bli like rask som jeg var på QWERTY tastaturet. Allerede etter 10 dager kan jeg altså begynne å høste gevinsten. Men hva om jeg måtte låne datamaskinen til en annen. Da ville jeg formodentlig være mye senere enn jeg var opprinnelig siden jeg antakelig hadde avvent meg QWERTY tastaturet. Ergo så lenge flesteparten av tastaturene jeg kan vente å komme ut for er QWERTY, er det best for meg å holde meg til QWERTY. Dette er et eksempel på en nettverksekskternalitet. Jo flere som bruker QWERTY, jo bedre er det for meg å bruke QWERTY.

Nettverksekskternaliteter er ikke den eneste mekanismen som kan skape teknologisk innelåsning. Et annen tenkbart eksempel er såkalte dynamiske skalafordeler eller læringskurver. Anta at det finnes flere alternative teknologier, videre at kostnadene ved å benytte teknologiene faller jo mer de brukes, og til slutt, at firmaene som leverer teknologiene ikke kan patentbeskytte fremskrittene som gjøres innenfor teknologiene. Da vil det kunne være slik at den teknologien som tilfeldigvis velges først, også blir den foretrukne teknologien, selv om noen av de ikke-foretrukne teknologiene på lang sikt kan ha et større potensial (se f.eks. Mohr, 2002).

Et eksempel på dette kan ha vært atomkraft. Etter andre verdenskrig ble det i USA prioritert å lage reaktorer som passet i ubåter, noe som muliggjorde både høy fart og lang tid i neddykket tilstand. De plass- og vektbegrensninger dette medførte gjorde at en spesiell reaktortype ble valgt og fikk sjansen til å utvikle seg. Senere da bruk av reaktorer til el produksjon på land ble aktuelt, var det fristende å simpelthen «forstørre» reaktorene som allerede var utprøvd i ubåter. Men i flg. Arthur (1989) er det mye som taler for at andre reaktortyper på litt lenger sikt hadde egnet seg langt bedre til el produksjon. Læringen som var oppnådd med ubåtreaktorer medførte imidlertid at denne ble valgt av private kraftprodusenter som forholdt seg til den tids kostnader, og ikke tok innover seg fremtidige samfunnsøkonomiske gevinster av at en alternativ type reaktor ble utviklet.

Er samfunnet innelåst i forbrenningsmotoren?

Teknologisk innelåsning er etter vår mening et moteord det er blitt for lett å bruke for å oppnå en eller annen form for offentlig støtte. Det er derfor behov for eksplisitte modeller som kan analysere teknologisk innelåsning på en logisk stringent måte. Vårt utgangspunkt er en liten, åpen økonomi som både er for liten til å skape læringseffekter, og som ikke kan påvirke verdensmarkedsprisen på klimagassutslipp. Den første forutsetningen betyr at kostnadene ved hydrogenteknologien er uavhengig av bruken av hydrogenteknologien i markedet vi ser på. Den andre forutsetningen innebærer at prisen på utslipp fra konvensjonelle biler basert på fossilt brennstoff er gitt som den internasjonale kvoteprisen på CO₂. Miljøkostnaden kan derfor lett internaliseres som en avgift på det fossile drivstoffet. Dette er for øvrig to forutsetninger vi mener holder for Norge.

Vår økonomisk modell har videre to hovedkomponenter. Den ene komponenten beskriver etableringen av fyllestasjoner for hydrogen og fossilt brennstoff. Enhver fyllestasjon må først ut med en etableringskostnad som betraktes som «sunk» dvs. at stasjonseieren så fort hun har investert, ikke kan få igjen etableringskostnaden. Etableringene skjer videre langs en sirkel f.eks. langs en ringvei rundt en by/tettsted. Til enhver tid befinner det seg en viss mengde kjøretøyer langs sirkelen, og de vil velge å fylle drivstoff ut fra hvilken stasjon som er nærmest. Det er altså en ulempe å kjøre til en stasjon lengre unna. Av det følger det at jo lenger det er mellom f.eks. hydrogenstasjonene, jo større er den generelle ulempen av å være avhengig av hydrogen.

Siden fossilt brennstoff kom lenge før hydrogen ble aktuelt, vil de tradisjonelle fyllestasjonene ha etablert seg før hydrogenstasjonene. Antallet vanlige fyllestasjoner er derfor gitt på mellomlang sikt. Derimot vil antallet hydrogenstasjoner være avhengig av antallet hydrogenbiler. Som ventet får vi flere hydrogenstasjoner, jo flere solgte hydrogenbiler. Videre vil dette ha betydning for konkurransen mellom hydrogenstasjonene. Dersom det er få, vil prisen på hydrogen bli høyere siden konkurransen mellom stasjonene vil bli mindre intens.

Vi modellerer også konsumentens valg mellom tradisjonell bil og hydrogenbil. Vi antar at konsumentene vurderer de to biltyperne ulikt; f.eks. noen er mer opptatt av miljø enn andre, slik at selv om en hydrogenbil koster mer enn en vanlig bil, så vil fortsatt mange kjøpe en hydrogenbil. Utover kvaliteten på bilen, vil konsumentene vurdere pris på bilen, pris på drivstoffet og ulempen knyttet til en lav tetthet av fyllestasjoner. Fraværet av læringseffekter gjør at vi kan betrakte prisen på en hydrogenbil og kostnaden ved å produsere hydrogen som gitt. Dermed vil markedsandelen til hydrogenbiler bare avhenge av tettheten av fyllestasjonene.

Tabell 1. Nash-likevekter i markedet for personbiler ved høye hydrogenkostnader

	Velge hydrogenbil	Velge tradisjonell bil
Velge hydrogenbil	-1, -1	-2, 0
Velge tradisjonell bil	0, -2	a, a

Setter vi sammen de to modellkomponentene får vi to mulige utfall: i) Det er bare en mulig Nash-likevekt, og den er med kun tradisjonelle biler eller ii) Det er flere mulige likevekter med ulikt innslag av hydrogenbiler. Ovenfor illustrerer vi dette med to enkle spill mellom bare to konsumenter. Tallene i rutene indikerer henholdsvis nytten til den første konsumenten og nytten til den andre konsumenten gitt rutens kombinasjon av valg. F.eks. hvis begge velger tradisjonell bil, så får begge konsumentene «a» i nytte hvor «a» er et positivt tall.

Vi har en Nash-likevekt når konsument nummer én har gjort sitt beste valg, gitt den andre konsumentenes valg og *vice-versa*. I tabell 1 er det derfor bare én Nash-likevekt, og det er at begge velger tradisjonell bil. Legg merke til at i spillet over er det bedre for én konsument å ha hydrogenbil dersom også den andre konsumenten velger en hydrogenbil dvs. $-1 > -2$. Likevel er det bedre å velge en tradisjonell bil selv om den andre konsumenten har valgt hydrogenbil dvs. $0 > -1$.

Scenarioet med kun en Nash-likevekt oppstår i vår modell hvis en eller flere av flg. faktorer er til stede:

- Det er dyrt å etablere hydrogenstasjoner
- Det er dyrt å produsere hydrogen
- Det er dyrt å produsere hydrogenbiler
- Hydrogenbilen har dårlig kvalitet mao. den er lite driftssikker, har lav akselerasjon, liten bagasjeplass etc.

I dette scenarioet er det altså ingen muligheter for teknologisk innelåsning. Offentlig støtte for å hjelpe markedsintroduksjonen av hydrogenbilen er derfor ikke samfunnsøkonomisk forsvarlig. Så lenge miljøkostnaden er internalisert i prisen på vanlig drivstoff, gir miljøforbedringen heller ingen separat grunn til å støtte hydrogenbilen. Med andre ord vi kan stole på at markedet har valgt riktig når vi bare ser vanlige biler. Riktignok innebærer disse utslipp, men det er optimalt å rense utslippene på andre måter enn å gå over til hydrogenbiler.

Legg spesielt merke til at høye etableringskostnaden for hydrogenstasjoner ikke er noe argument for at det er teknologisk innelåsning! Høye etableringskostnader betyr at det dyrt å bygge ut et nettverk for hydrogen, og at hver stasjon må ha et stort kundegrunnlag. Med andre ord selv om alle av en eller annen grunn hadde kjøpt hydrogenbil, ville det etableres for få stasjoner til at ulempen ved et dårlig utbygd hydrogenstasjon nettverk ble tilstrekkelig lav. Alle konsumentene ville derfor ønske at de heller hadde kjøpt en vanlig bil.

Tabell 2. Nash-likevekter i markedet for personbiler ved lave hydrogenkostnader

	Velge hydrogenbil	Velge tradisjonell bil
Velge hydrogenbil	b, b	-1, 0
Velge tradisjonell bil	0, -1	a, a

I tabell 2 er situasjonen endret. Her er både a og b positive tall. I tabell 2 er det derfor to Nash-likevekter, og det er enten at begge velger tradisjonell bil eller at begge velger hydrogenbil. Dette scenarioet oppstår i vår modell når kostnadene ved hydrogenteknologien er lavere, og da spesielt, etableringskostnaden for hydrogenstasjoner.

Modellen kan ikke si noe om hvilken markedslikevekt vi ender i, og det er heller ingenting som tilsier at markedet vil velge likevekten med høyest samfunnsøkonomisk overskudd. Videre kan begge markedslikevektene være teknologisk innelåsning. Mao. vi kan være i markedslikevekten med få/ingen hydrogenbiler, mens markedslikevekten med mange hydrogenbiler ville vært bedre dvs. $b > a$. Eller vi kan være i markedslikevekten med mange hydrogenbiler, mens markedslikevekten med få/ingen hydrogenbiler ville vært bedre dvs. $a > b$. Det siste tilfellet virker kanskje rart siden vanlige biler innebærer utslipp. Men da glemmer vi på nytt at dette utslippet ikke er relevant så lenge kostnaden ved utslippet er internalisert i form av CO₂ avgift på tradisjonelt brennstoff.

Hvorvidt b er større enn a eller omvendt, avhenger av hvordan man veier sammen konsument- og produsentoverskuddene. Konsumentene har alltid en fordel av at det er mange hydrogenbiler og dermed mange hydrogen fyllestasjoner. Siden antallet tradisjonelle fyllestasjoner er gitt på mellomlang sikt, er økning i antall hydrogenstasjoner en ren gevinst for konsumentene. Gevinstens størrelse avhenger av hvor god hydrogenbilteknologien er i forhold til den tradisjonelle teknologien.

På den annen side betyr likevekten med mange hydrogenbiler at flere eiere av vanlige fyllestasjoner vil gå med tap. Jo flere hydrogenbiler, jo mindre blir altså produsentoverskuddet til eierne av tradisjonelle bensinstasjoner.

Det er kanskje mest trolig at vi vil observere likevekten med få hydrogenbiler siden denne teknologien vil måtte komme sist. Så gitt at vi er i likevekten med lav eller ingen bruk av hydrogenbiler, er dette teknologisk innelåsning bare dersom:

- Gevinsten for konsumentene ved et større hydrogenstasjon nettverk er større enn tapet til eierne av tradisjonelle fyllestasjoner

I et slikt tilfelle bør myndighetene søke å koordinere markedet til likevekten med høy bruk av hydrogenbiler

f.eks. ved midlertidig bruk av subsidier i en eller annen form. Legg merke til at det skal holde med *midlertidige subsidier* siden når vi først har kommet i den nye likevekten, vil vi bli der uten ytterligere subsidier.

Analysen viser oss først og fremst at dette er et meget vanskelig beslutningsproblem for myndighetene. Selv om vi observerer en likevekt med kun bensin- og dieselbiler, og det finnes en potensiell likevekt med høy bruk av hydrogenbiler, betyr ikke det automatisk at hydrogenlikevekten er den beste. Nettverksekskternaliteten gjelder jo begge veier, og subsidier kan gjøre at vi etter hvert havner i hydrogenlikevekten selv om denne ikke er den beste. Kvaliteten på hydrogenbilen kan være for lav, slik at gevinsten for konsumentene ved et større hydrogenstasjon nettverk ikke kan forsvare tapet ved for tidlig nedleggelse av allerede etablerte bensinstasjoner.

Fra modellen til virkeligheten

Er så det vi i dag observerer en situasjon med teknologisk innelåsning? Det er dessverre modellen i Greaker og Heggedal (2007) for stilisert til å svare direkte på, men vi tillater oss å resonnerer litt utenfor modellen. Det som lett glemmes er at hydrogen er en energibærer, ikke en energikilde. Hydrogen må produseres vha. energi i en eller annen form. «Hydrogensamfunnet» er derfor ikke en løsning på energiproblemet i seg selv, og det er bare en løsning på klimaproblemet så fremt hydrogen produseres på en måte som ikke gir CO₂ utslipp. Slike metoder er pr. i dag ikke i bruk i stor skala, og de gir i tillegg et svært dyrt drivstoff.

De fleste teknologiekspertene er videre enige om at dagens hydrogenbil hverken kan konkurrere med bensin/diesel bilen i anvendelighet eller pris (se f.eks. Vedlegg 2 til NOU 2004:11). For eksempel er brenselcellene, som trengs for å konvertere hydrogen til energi, fremdeles svært dyre og lite driftssikre. Videre er det vanskelig å lagre nok hydrogen i bilen slik at rekkevidden til en hydrogenbil er meget lav sammenlignet med tradisjonelle biler. Vi er derfor tilbøyelig til å mene at myndighetene bør vente med tiltak for å få til mer bruk av hydrogenbiler til teknologien er bedre utviklet. Dette gjelder også demonstrasjonsprosjekter som ikke har som formål å utvikle hydrogenbilteknologien.

Noen vil sikkert spørre; hvordan skal teknologien bli bedre utviklet så lenge man ikke får testet den ute i markedet? Til det er svaret at det antakelig finnes andre arenaer hvor teknologien kan prøves ut uten at det offentlig trenger å involvere seg. F.eks. har det lenge vært hevdet at rimelig og driftssikre brenselceller ville ta hele markedet for batterier til bærbare PCer og mobiltelefoner! Det er altså selv i dag store gevinster å hente for den som kommer opp med en bedre brenselcelle og en bedre måte å lagre hydrogen på.

Videre viser vår analyse at det er all grunn til å være forsiktig med subsidier selv om bedre hydrogenbiler skulle dukke opp. Selv om det er mulig å tenke seg et

samfunn der alle kjørte rundt i hydrogenbiler, er det ikke nødvendigvis det beste. Det finnes mange andre måter å redusere CO₂ utslipp fra transportsektoren på; f.eks. kjøre mindre, og/eller velge kollektiv transport. I mange tilfeller bør myndighetene ikke gjøre mer enn å passe på at alle alternativene har like konkurransevilkår. Det er lett å glemme at subsidiering av hydrogenbiler gjør de andre alternativene, som «kjøre mindre», relativt sett dyrere.

Referanser

Arthur B. W. (1989), Competing Technologies, Increasing Returns, and Lock-In by Historical Events, *The Economic Journal* 99/394, s. 116-131

David P. A. (1985), Clio and the economics of QWERTY, *American Economic Review* 75/2, s. 332-337

Greaker M og T. R. Heggedal (2007), Technological Lock-In and the Hydrogen Economy: When should governments intervene?, *Discussion Paper 516/07*, Statistics Norway

Mohr R. D. (2002), Technical Change, External Economies, and the Porter Hypothesis, *Journal of Environmental Economics and Management* 43, s. 158-168.

OED (2004), Hydrogen i transportsektoren - hvorfor og hvordan, Vedlegg 2, NOU 2004:11: Hydrogen som fremtidens energibærer.

OED (2005), Satsing på hydrogen som energibærer innenfor transport og stasjonær energiforsyning, Strateginotat, OED 2005.

Gjeldsrenter og skatt:

Skattereformen av 1992 uten effekt på husholdningenes gjeld?

Dag Einar Sommervoll

Skattereformen av 1992 reduserte fradragsmuligheten for gjeldsrenter betydelig. Perioden etter reformen har vært preget av stigende boligpriser. Druknet effekten av reduserte skattefradrag i en boligfest tuftet på lav inflasjon og lave renteutgifter for husholdningene? Det korte makroøkonomiske svaret er ja. En detaljert mikroanalyse av norske skattedata, viser imidlertid at norske husholdningers gjeldsopptak har blitt påvirket av reformen. Vi finner flere robuste og tildels pussige tilpasninger. Unge, som i større grad enn andre kan avpasse sitt gjeldsnivå til det gjeldende skatteregime, synes å være overveiende uberørte av reformen. Størst effekt av reformen ser vi for middelaldrende og eldre, hvor tendensen går i retning av mindre real gjeld, spesielt for husholdninger med middels til høy inntekt. Formueseffekten av økte boligverdier på sent nittitalt synes ikke å ha gitt økt lånefinansiert forbruk, selv ikke for eldre husholdninger. Det var snarere omvendt, redusering av gjeld gikk hånd i hånd med stigende boligpriser.

Få nasjonaliteter kan med hånden på hjertet si – mitt hjem er min borg- med like stor autorativ kraft som en nordmann. Vi investerer villig i bolig, og det norske skattesystemet stimulerer investeringsiveren på flere måter. Liten eller ingen eiendomskatt sammenkoplet med ligningsverdier som ligger langt under fra faktisk markedsverdi, gjør boligen til en fin måte å unngå formuesbeskatning. Videre har vi skattefritak for utleie i egen bolig, hvis utleieenheten ikke overskrider 50 prosent av totalt boareal. Dette gjør det lettere å sitte på store boliger. Denne ordningen er spesielt gunstig for eldre, som kan bruke skattefrie leieinntekter, som en «tilleggs»-pensjon. Vi har også avdragsmuligheter for gjeldsrenter. Før skattereformen av 1992 hadde norske husholdninger fullt fratrekk av gjeldsrenter, og dette kombinert med høye marginalsatter, ga særskilte insentiver for å ta opp boliglån. Etter skattereformen ble koplingen mellom marginalsatt og fradrag for gjeldsrenter fjernet, og vi fikk et flatt fradrag på 28 prosent. Boliglån ble dermed mindre skattemessig lukrativt for de fleste husholdninger.

Den norske reformen 1992 er i struktur lik den italienske reformen av samme år. Italienske husholdninger fikk da mindre lukrative fradragordninger for gjeldsrenter, og marginalsatten ble uten betydning for fradragets størrelse. Pistaferri og Jappeli (2007) har analysert italienske skattedata, og kommet til at italienske husholdninger i liten grad tok innover seg endrete fradragbetingelser. De peker på «economic illiteracy» – direkte oversatt økonomisk analfabetisme – som en mulig forklaring. Dette er en akademisk måte å si at italienske skattebetalere var for dumme til å forstå reformens innhold.

Hva med nordmenn? I denne artikkelen skal vi bruke norske skattedata fra perioden 1986 -2000¹ for å se på hva vi nordmenn faktisk gjorde. Redusert subsidie av gjeldsrenter skal, alt annet likt, gi mindre etterspørsel etter gjeld. Utfordringen er at perioden før reformen var alt annet enn lik perioden etter reformen. Spørsmålet er derfor: Kan vi likevel si noe om norske husholdningers følsomhet for endringen i rentefradraget?

Før og etter reform: Et makroperspektiv

Norske husholdninger låner først og fremst for å kjøpe bolig. Derfor er norske husholdningers etterspørsel etter gjeld knyttet både til boligkonsum- og boliginvesteringer. Hvilket motiv som dominerer varierer nok fra husholdning til husholdning. Uansett blandingforhold er boligmarkedet svært viktig med tanke på etterspørsel etter gjeld. Boligprisene bestemmer hvor mye en viss standard og beliggenhet koster. Og videre, boligprisutviklingen kan gi deg en følelse (rett eller gal) for framtidig avkastning på boliginvesteringen.

Boligprisene falt fra 1987 til 1993. På bunnen kunne en skaffe seg leilighet i Oslo for under 100 000 kroner. Figur 1 viser boligprisenes utvikling fra 1985 fram til år 2000. Med tanke på et studie av virkingen av skattereformen av 1992 må det sies at dette omslaget på boligmarkedet kom på et ugunstig tidspunkt. Essensielt sammenfaller før reform med fallende priser og etter reform med stigende. Vi står derfor overfor en beklemmende mulighet for at en effekt vi tilskriver reformen kan være drevet av endringer på boligmarkedet.

Siden boligkjøp i stor grad er lånefinansiert, er renteutgifter en viktig budsjettpost for husholdningene. Figur 2 viser rentekostnadene per lånte krone (i prosent).

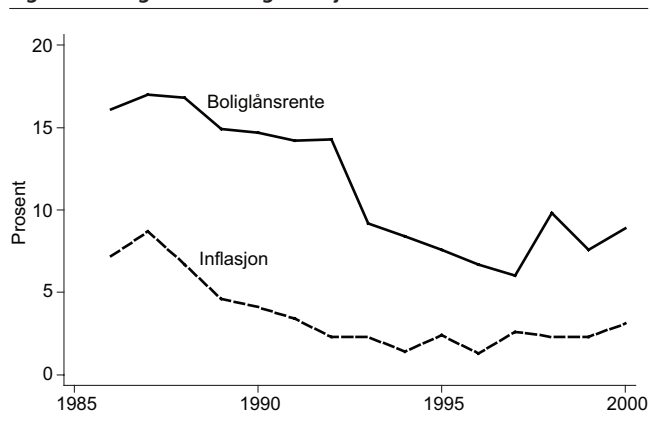
Dag Einar Sommervoll er forsker ved Gruppe for skatt, fordeling og konsumentatferd (des@ssb.no)

¹ Det vil si vi ser kun på skattedata fra etter liberaliseringen av det norske kredittmarkedet.

Figur 1. Boligpriser. 1986-2000

Figur 2. Boliglånsrente og inflasjon

Figur 3. Renteutgifter per lånte krone etter skatt. Høy og lav marginal skatt

Vi ser en klar fallende trend. Og videre; perioden før reform kjennetegnes av høy inflasjon og høye utlånsrenter. Etter reformen kryper både inflasjon og utlånsrenter nedover. Dette gjør at renteutgifter *før skatt* per lånte krone falt. På den annen side ble drahjelpen fra skattesystemet betydelig redusert for de fleste husholdninger etter skattereformen. Figur 3 viser renteutgifter per lånte krone for husholdninger med henholdsvis høy og lav marginalskatt. Husholdninger med høy margi-

nalskatt følte skatteskjerpningen, men over tid krøp renta så langt ned at etterskattnivå på kostnader per lånt krone ble essensielt som før. Bildet for middel- til lavinntekts-husholdninger er annerledes. Gjeldskostnader etter skatt gikk betydelig ned. Enkelte husholdninger, de med marginalskatt lavere enn 28 prosent, fikk både i pose og sekk: Reformen medførte økte fratrekk på allerede minkende renteutgifter.

Analysen av bolig- og skattetilpasning innebærer flere utfordringer. Den kanskje viktigste er at vi må forvente betydelige forskjeller mellom tilpasning på kort og lang sikt. Lånefinansiert boligkjøp er et godt eksempel på en stor investering med høye transaksjonskostnader, derfor vil en husholdnings gjeldbelastning selv mange år etter en reform også reflektere tidligere skattetilpasninger. Et unntak er unge husholdninger, de tilpasser seg gjeldende skatteregime uten pålagte føringar gitt av eksisterende eksponering i boligmarkedet. Hva gjorde de unge?

Unge før og etter reformen

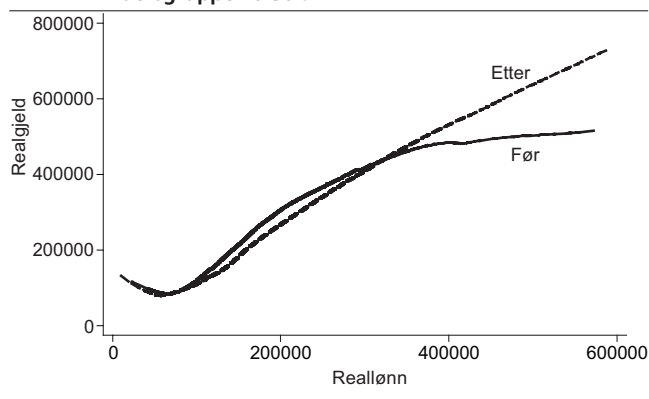
Våre data går fra perioden 1986 til år 2000. Over en så lang periode er inflasjonen betydelig. For ikke å komme i en situasjon hvor gjeld i lånte kroner øker fordi pengene blir mindre verdt over tid, vil vi i det følgende kun sammenlikne realstørrelser, det vil si inflasjonsjusterte tall. Vi vil først og fremst være opptatt av sammenhengen mellom realgjeld og realinntekt. Vi definerer videre en husholdnings alder til å være alderen til det husholdningsmedlemmet med høyest bruttolønn. Alle aldersangivelser i denne artikkelen refererer til denne definisjonen.

Figur 4 viser sammenhengen mellom realinntekt og reallån for unge husholdninger (alder mellom 20 og 30 år). Det mest i øynefallende er det uendrete forholdet mellom realinntekt og reallån. Vi kan ikke se noen klar tendens utover at unge med høye inntekter synes å låne noe mer etter reform. Hva forteller dette oss?

Vi kan fristes til å si at skattereformen var uten effekt på unge husholdningers etterspørsel etter gjeld. Konklusjonen er dessverre ikke tankenødvendig. Det kan hende at figuren forteller en annen historie. Hvis norske husholdninger tidvis, eller gjennomgående, etterspør mer kapital enn bankene er villige til låne ut, er observert gjeld ikke et uttrykk for husholdningenes preferanser, men snarere gitt av bankenes utlånsregler. La oss se nærmere på dette problemet.

Å kartlegge folks preferanser er en av de største utfordringene innen økonomi. Problemet er at kun våre handlinger er synlige, og våre preferanser/våre vurderinger forblir skjulte. Hvilke vurderinger gjør en husholdning når den bestemmer seg for å kjøpe bolig? Sitter vi med et regneark og finregner på prosenter? Eller snakker vi med naboen og tenker: Klarer de to millioner i lån så klarer vel vi det også? Hvor rasjonelle vi er som økonomiske beslutningstakere er et av kjernespoørsmålene

Figur 4. Sammenheng realgjeld og reallønn.
Aldersgruppe 20-30 år

innen økonomisk forskning (Shiller (1990). Etterspørsel etter gjeld er særlig komplisert, fordi den omfatter en avveining mellom konsum i dag kontra i fremtiden. I tillegg må vi gjøre oss opp en mening om hva morgendagen vil bringe av boligpriser og renter. Og videre vi er ikke alle like, noen av oss vil oppleve samlivsbrudd eller sykdom. Hvordan prioriterer vi?

Tilbudssiden er enklere. Bankene bevilger lån etter bestemte regler. De fleste banker har kredittscore-modeller som de rutinemessig bruker. Disse modellene, disse reglene, er ikke ufravikelige, men de er førende for tyngdepunktet av innvilgede lån. Vi kan litt enkelt si at mens vi har problemer med å lese tankene til Line Hansen når hun ber om boliglån, så har vi god formening om hvilke vurderinger som gjøres på den andre siden skranken.

En kredittscore-modell består av to deler. Den ene er en markedsvurdering. Hvor mye vil et framtidig salg av boligen gi? Siden boligkjøper låner med sikkerhet i boligen, er en vurdering nåverdien ved et framtidig salg viktig. Andre del er en vurdering av låntaker. De fleste banker opererer med tommelfingerregler for lånets størrelse gitt personens nåværende inntekt. Lånets størrelse vil avhenge av avveiningen mellom disse to vurderingene. Hvis lånets størrelse er innenfor f.eks. tre ganger personinntekten og under nåverdien av en framtidig realisering av boliginvesteringen kan banken sies ha dekning for lånet.

Kredittscore-modellene gir oss en viktig strukturell innsikt om mulige kredittbeskrankninger. Lav inntekt, fravær av egen kapital eller fallende boligpriser, er varsel-lamper for mulige aktive beskrankninger. For eksempel kan sent åttital og tidlig nittital, det vil si rett før skattereformen, være en periode hvor husholdninger med lav inntekt eller lite egen kapital hadde en udekket etterspørsel etter gjeld. Lav eller liten egenkapital er et typisk trekk for yngre husholdninger. Var yngre husholdninger rasjonerte i årene før reformen?

Figur 4 kan leses som et spor av kreditttrasjonering. Og vi kan tolke det overraskende regulære forholdet mellom realinntekt og reallån som et uttrykk for bankenes

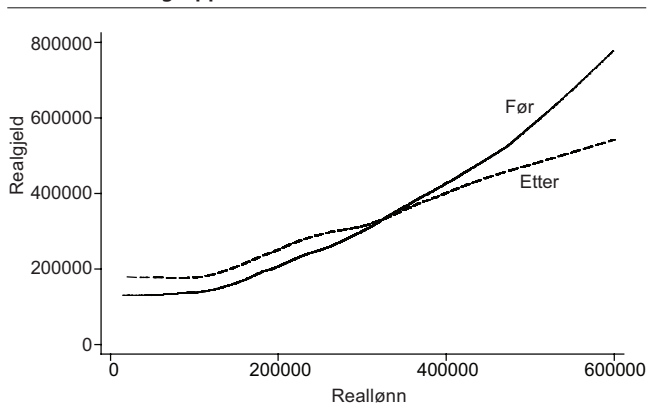
tommelfingerregel for kredit som nettopp tar utgangspunkt i bruttolønn. Hvis vi tror vi at kurvene kun gjenspeiler bankenes kreditttilførsel, står vi overfor to pus-sigheter. Vi ville forvente at lavinntekts-husholdninger fikk lettere innvilget lån etter at boligmarkedet snudde, det vil si at rasjoneringen var en tanke mindre stram for lav inntekts-husholdningen. I den andre enden av inntektsfordelingen er det naturlig å tro at en eventuell rasjonering var mindre førende, og skatteskjerpningen kjentes hardere. Kurven antyder en svak effekt motsatt vei, det vil si at høytlønne yngre husholdninger lånte mer etter reform. Her er det naturlig å tenke på økte boligpriser som en forklaring. Men skulle ikke virkningen være motsatt? Det vil si at skattereformen skulle gjøre lån mindre lukrativt, og derfor gi lave boligpriser. Pistafferri og Jappeli resonnerer slik for det italienske boligmarkedet. Her i Norge kan det tenkes at lavere rentekostnader per lånte krone etter reform virket prisdrivende på et boligmarked i bedring. Og videre, at yngre husholdninger med høy inntekt ønsket og fikk mer lån gitt inntekt for å kjøpe boliger av ønsket standard.

Vi kan ikke være sikre på at forklaringen på det statiske forholdet mellom realgjeld og realinntekt skyldes kreditttrasjonering. Vår hovedutfordring er at fallende så vel som stigende boligpriser påvirker både på etterspørsel- og tilbudsside på essensielt samme måte. Fallende priser virker mest sannsynlig negativt på husholdningenes investeringsiver, parallelt med at bankene er mer restriktive. Stigende marked derimot gir motsatt fortegn både for husholdninger og banker. Vårt problem er med andre ord at vi observerer kun eksisterende lån og en sammensetning av tidsaggregerte tilbuds- og etterspørselseffekter.

Tiden etter skattereform er spennende fra et økonomisk synspunkt. Lav inflasjon gir lave utlånsrenter, som til-later alt annet likt en høyere gjeldssekponering for et gitt rentekostnadsnivå. Dette kan være prisdrivende på boligmarkedet. Stigende boligpriser er spesielt hyggelig i en lavinflasjonsøkonomi. Selv om du knapt klarer å betale mer enn rentene på lånet ditt, får du en formuesoppbygging gjennom økt markedsverdi. Sagt annerledes, reallånet minker relativt til realmarkedsverdi. Da blir ikke nedsiden ved lav inflasjon så synlig: Lav inflasjon betyr at reallånet *forblir* høyt (Schwab(1982)). Formuesoppbygningen som mange husholdninger så utover på nittitallet, er imidlertid ikke som penger i banken, og det er et åpent spørsmål om norske husholdninger har tatt denne endringen i risikoprofil innover seg. I perioden etter tusenårsskiftet, som vi ikke ser på i denne analysen, fortsatte prisene å stige. Det er derfor ingen mulighet for oss til å studere reformen i et scenarium med lav inflasjon og fallende boligpriser.

Uansett bakgrunn for det statiske forholdet mellom realgjeld og reallønn som Figur 4 viser for unge, kan vi ikke lese den som noe annet enn fravær av en observerbar effekt. Kanskje var det slik at kredittbeskrankninger for unge husholdninger i stor grad visket ut effekten

Figur 5 Sammenheng mellom realgjeld og reallønn. Aldersgruppe 40 til 60 år

av skattereformen. Og videre; at vår tanke om at unge husholdninger tok pulsen på skattereformen virket plausibel, men likevel var gal. Hva med eldre husholdninger?

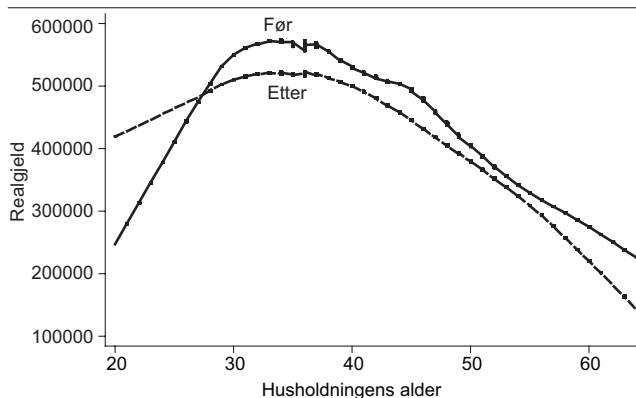
Midt i livet og et nytt skatteregime å leve etter

Det norske boligmarkedet er spesielt. Få land har så høye selveierandeler som Norge. For nordmenn flest er etablering synonymt med boligkjøp. Midtveis i livet eier de fleste av oss en bolig, og vi har allerede eid den i mange år. Aldersgruppen 40 til 60 år er derfor mest sannsynlig minst fleksibel med tanke endring av boligkonsum. Figur 5 kan derfor sies å gi en overraskende sammenheng mellom realgjeld og realinntekt før og etter reform for denne gruppen. Paradoksalt nok observerer vi den vridningen vi forventet for unge husholdninger: Høyinntekts-husholdninger reduserer gjeld som følge mindre lukrative fradragsordninger, mens lavinntekts-husholdninger øker sin gjeld. Og hvor de lavtlønte da enten øker sin gjeld på grunn av lavere rentekostnader per lånte krone etter skatt, eller på grunn av slakkere kredittbeskrankinger.

Imidlertid er det fraværet av en slik vridning for unge, som gjør at vi nå overraskes av denne vridningen for 40 til 60 åringer. Det er fullt mulig at eldre høyinntekts-husholdninger reagerte på reformen sterkere enn unge av to grunner. For det første kunne denne gruppen ha en kunstig høy og skattemotivert gjeldseksposering. Etter reformen benyttet mange seg av muligheten til å nedbetale. For det andre kunne lavtlønnene ha vært rasjonerte før reform og benyttet anledningen med lave renter og friere tilgang på kredit, til å kjøpe seg større bolig.

Figur 6 oppsummerer en interessant sammenheng mellom realgjeld og alder. Vi ser at for alle aldre uten om for de yngste (opp til 28 år) har vi et regulært skift nedover i retning av lavere realgjeld. Dette kan sees på som en tilpasning til det nye skattesystemet. Økningen i realgjeld blant yngre kan være dels et symptom på en slakkere kredittrasjonering etter boligmarkedet snudde. Boligmarkedet kan også ha en mer direkte forklaring:

Figur 6 Sammenheng mellom realgjeld og husholdningens alder

Lave utlånsrenter virket prisdrivende på boligmarkedet, og etablering på boligmarkedet fordret mer lån. Hvis så er tilfelle, kan vi litt enkelt si at for de unge ble lavinflasjonssøkonomien bittersøt. Gevinsten av lave renter kan i stor grad ha blitt spist opp av høyere boligpriser. Oppsiden er at boliginvestering på nittitallet viste seg å gi stor avkastning. Ser vi tilbake, kan vi trygt si at den økte gjeldseksposeringen blant unge betalte seg. Og videre at frykten for høye reallån i lang tid framover, druknet i gleden over formuesoppbyggingen.

Skiftet i retning av lavere gjeld for eldre husholdninger kan tolkes som en tilpasning til lavere rentefradrag. Dessverre kan ikke Figur 6 fortelle oss mye om reformens isolerte bidrag. Dersom vi ønsker å finne estimater på hvor mye en endring på én prosent i fradraget på gjeldsrenter betyr for etterspørselen etter gjeld, må vi ty til økonomiske verktøy og modeller. Slike modeller vil alltid innbefatte en rekke valg, som er diskutabile. Den regresjonsanalysen som vi har skal referere tall fra er nærmere beskrevet i Sommervoll (2007)².

Reformens isolerte effekt?

Dersom vi ønsker å studere reformens virkning på etterspørsel etter gjeld, må vi prøve å kontrollere for kredittrasjonering. Det finnes ingen opplagt måte å gjøre dette på. En måte er å fjerne de husholdningene fra analysen som vi tror er mest berørt av en eventuell rasjonering. Alle husholdninger som er blant de 10 prosent fattigste målt etter bruttoinntekt er derfor utelatt. På de resterende bruker vi regresjonsanalyse i et forsøk på å fange husholdningenes følsomhet for rentefradraget. Vi finner at for alle alderskohorter er det en negativ sammenheng mellom renteutgifter etter skatt og etterspørsel etter gjeld.

Dette er ikke overraskende. Tabell 1 viser hvordan denne følsomheten varierer mellom alderskohorter og hvor tilpasningen i retning av mindre gjeld øker med alder. I motsetning til Pistaferri og Jappeli gir regresjonsmodel-

² Analysen er en videreutvikling av Dunskey-Follain-modellen (Dunskey-Follain(1997)), og bygger på boligkonsumanalysen fra Beatty et al (2005). Den norske skattereformen er også analysert i Fjærli (2004).

Tabell 1. Gjeldsendring av én prosents endring av fratrekk av gjeldsrenter (fra 28 til 27 prosent)

Alder	Gjeldsendring i kroner
20 til 30 år	-16 590
40 til 50 år	-20 285
50 til 60 år	-41 185
60 til 70 år	-37 950

len at norske husholdninger er følsomme for endringer i fradragprosenten for gjeldsrenter. At følsomheten øker med husholdningsalder må sies å være overraskende. Muligens fanger modellen indirekte opp de lave utlånsrentenes virkning på boligmarkedet. Det vil si at følsomheten for skattereformen blant yngre undervurderes fordi i større grad enn andre følte seg "tvunget" til å kjøpe boliger som ble dyrere etter reform. Andre kohorter spesielt de eldre, kunne reagere på lavere rentekostnader på eksisterende lån ved å betale mer i avdrag.

Tabell 1 gir estimatene på endring av gjeld for ulike aldersgrupper gitt 5 prosents utlånsrente og en reduisering av rentefradraget med 1 prosent (fra 28 til 27 prosent).

Konklusjon

Den reduserte avdragsmuligheten for gjeldsrenter innført i 1992, har påvirket norske husholdningers etterspørsel etter gjeld. Den isolerte effekten av skattereformen er vanskelig å fastslå med sikkerhet. Vi står alltid overfor et beklemmende problem med å sammenlikne like med like. Vår analyse indikerer at størst betydning for fikk reformen for eldre husholdninger og mest sannsynlig var reduksjonen i real gjeld drevet av en raskere tilbakebetaling av lån. Effekten for yngre husholdninger er mer blandet. Mest sannsynlig står vi overfor en kombinasjon av endringer i kredittrasjonering, skatteinsensitiver og boligpriser. Boligmarkedet som helhet reagerte på lavere utlånsrenter i form av økte priser. Økte priser gav økte kostnader for etablering på boligmarkedet, mens lavere utlånsrenter muliggjorde høyere lån for gitt inntekt.

Eldre reduserte sin realgjeld etter reform. Dette kan oppfattes som pussig. Standard økonomisk tenkning gir at økt boligformue skal gi seg utslag i høyere konsum i et forsøk på å glatte konsumet over tid. Dette burde i særdeleshet gjelde eldre, som har en kortere tidshorisont enn yngre. Formueseffekten gir muligheter for et konsum finansiert med lån eller utsatte avdrag på lån. Vi ser ingen slik effekt i datamaterialet fra 1993 til 2000. Hvorfor tok de eldre ikke mer ut i konsum? Det er flere mulige svar. Et kan være at de ikke anså prisøkningen som varig, og derfor nølte med belåne boligen. Første del av boligprisveksten kan sies å være en tilbakevending til et nivå som sto i et rimeligere forhold byggekostnader. En annen mulighet kan være at å låne på bolig selv i modne år ikke "kjentes" riktig. I dag femten år etter reformen og etter en lang opptur i boligmar-

kedet, kan dette være i endring. Bankene utvikler og annonserer låneprodukter spesielt innrettet mot eldre med høy boligformue, og eldre synes i større grad enn før å ha muligheter for økt konsum uten å selge boligen.

Dette siste poenget illustrer utfordringene med evalueringer av skattereformer. Tilpasninger tar tid, og det kan hende at sedvane og markedsrigiditeter står i veien for en glatt og forutsigbar tilpasning. Med tanke på skattereformen av 1992, og fradrag av gjeldsrenter, knytter det seg stor spenning til den dagen da boligmarkedet snur. Norske husholdninger har til nå blitt forskånet for kombinasjonen av lav inflasjon og fallende boligpriser. Det er derfor et åpent spørsmål om de har tatt høyde for en slik eventualitet.

Referanser

Beatty, T. K. M., E. Røed Larsen, and D. E. Sommervoll (2005): Measuring the Price of Housing Consumption for Owners in the CPI, DP427, Oslo: Statistics Norway. <http://www.ssb.no/publikasjoner/DP/pdf/dp427.pdf>

Dunsky, R.M., Follain, J.R. (1997): The demand for mortgage debt and the Tax Reform Act of 1986: some implications for the fundamental tax reform. *National Tax Journal* 49, 331–339.

Fjærli, E. (2004): Tax reform and the demand for debt. *International Tax and Public Finance* 11 (4), 435–467.

Jappelli, T., Pistaferri, L. (2007): Do people respond to tax incentives? An analysis of the Italian reform of the deductibility of home mortgage interest, *European Economic Review* 51 247–271. <http://www.stanford.edu/~pista/housing.pdf>

Shiller, J.C., (1990): Speculative prices and popular models. *Journal of Economic Perspectives* 4 (2), 55–65.

Schwab, R.M., (1982): Inflation expectations and the demand of housing. *The American Economic Review* 72 (1), 143–153.

Sommervoll, D. E. (2007): Counterintuitive response to tax incentives? Mortgage interest deductions and the demand for debt DP 492 Statistics Norway <http://www.ssb.no/publikasjoner/DP/pdf/dp492.pdf>

Overføringer mellom foreldre og barn. I hvor stor grad er foreldre styrt av altruisme?

Elin Halvorsen og
Thor Olav Thoresen

Foreldre etterlater seg arv og gir barna gaver. Men oppstår arv fordi foreldrene dør plutselig, eller har foreldrene et bevisst ønske om å yte finansiell støtte til sine barn? Det er naturlig å anta at foreldre har et altruistisk forhold til sine barn gjennom hele livet, dvs. at de handler på en måte som tjener barna. Dette har gitt grunnlaget for det altruistiske perspektivet på overføringer mellom generasjoner, som innebærer at barna vil nyte godt av at foreldrenes inntekt øker og at foreldrene dessuten vil styre arven for å kompensere for ulikheter mellom barna. Det er imidlertid vanskelig å finne støtte i data for at foreldre faktisk oppfører seg slik. Årsaken til det kan være at foreldre ikke kun er opptatt av å utlikne materiell levestandard mellom sine barn, men at de også ønsker å likebehandle sine barn med hensyn til overføringer. En slik likebehandling kan være viktig for barna og altruisme er dermed for snevert definert. I denne artikkelen argumenteres det for at altruistiske foreldre rives mellom hensynet til kompensasjon og likebehandling, og vi finner støtte for dette når vi analyserer norske data.

Innledning

Beskatning får folk til å endre atferd, for eksempel arbeide mindre og endre investeringsatferden. Dette gir opphav til et samfunnsøkonomisk effektivitetstap. I lys av dette fremstår arveavgiften som en spesielt gunstig form for beskatning siden denne skatten belastes andre (barna) enn dem som opparbeider skattegrunnlaget (foreldrene). Dersom foreldre ønsker å forbruke alt selv og ikke etterlate seg arv, er eventuell arv kun tilfeldig, dvs. den utløses ved at personene ikke har maktet å bruke opp hele formuen på død tidspunktet. Under slike forhold vil skatt på arv ikke ha konsekvenser. For personer som planlegger å etterlate seg arv vil arveavgiften føre til et effektivitetstap. Det betyr at samfunnets samlede effektivitetstap som følge av arveavgift vil være basert på i hvor sterk grad foreldrene har et bevisst forhold til det de etterlater seg, dvs. i hvor sterk grad de er influert av et *arvemotiv*.

Når det gjelder planlagt arv har økonomene i hvert fall tre alternative modeller: Innenfor altruisme-modellen (Barro 1974, Becker 1974, Becker og Toms 1979) avveier foreldrene sitt eget konsum mot barnas konsum. Et særtrekk ved denne modellen er at foreldrene kompenserer mellom sine barn for manglende talent og tilfældighetenes spill. Egoisme-modellen eller «joy of giving»-modellen (Andreoni 1989, Hurd 1989) fokuserer på at foreldrene har glede av å etterlate seg arv, men

at de ikke er opptatt av konsummulighetene for mot-takeren, mens innenfor strategisk arv (Bernheim et al. 1985, Cox 1987) vil foreldrene benytte arv og gaver til å sikre seg oppmerksomhet og assistanse fra sine barn.

I jakten på empirisk kunnskap om arvemotiv fokuseres det ofte på altruisme-motivet siden denne arvemodellen har klare testbare implikasjoner. Den sier, for det første, at foreldre vil overføre mer til barna sine når deres egen inntekt øker og, for det andre, at foreldrene vil ta hensyn til behov for støtte blant sine barn, og dermed for eksempel yte mer støtte til barn som har lav inntekt. I denne artikkelen diskuterer vi altruisme i arvesammenheng ved hjelp av norske data. Med informasjon om gaver fra NOVA¹ beregner vi graden av altruisme blant norske foreldre. Etter det vi vet, er det ikke gjort noen forsøk på å kartlegge arvemotiv med basis i norske data tidligere. Artikkelen bygger på resultater fra Halvorsen og Thoresen (2005).

I Norge og mange andre europeiske land foreskriver arveloven likedeling av store deler av arven mellom arvinger. Pliktdelsreglene i den norske arveloven sier at 2/3-deler av arven skal deles likt mellom barna, begrenset til 1 mill. kroner per barn. Progressiviteten i arveavgiftssystemet gir også insentiver til å fordele arven jevnt mellom barn. Med et slikt regelverk vil norske data for arv være mer eller mindre uegnet til å teste altruisme-modellen, og dette har gitt viktige føringer for utformingen av analysen. Det viser seg imidlertid også å være en stor grad av likedeling mellom arvemottakerne der arveloven ikke pålegger restriksjoner. En

Elin Halvorsen er forsker ved Gruppe for skatt, fordeling og konsumentatferd (vor@ssb.no)

Thor Olav Thoresen er forskningsleder ved Gruppe for skatt, fordeling og konsumentatferd (tot@ssb.no)

¹ En takk til NOVA ved Lars Gulbrandsen og Åsmund Langsether som har gitt oss tilgang til disse dataene.

nærliggende tolkning er at altruistiske foreldre, dvs. foreldre som er opptatt av velferden til sine barn, også er opptatt av å likebehandle dem. Ulik behandling kan bli tatt ille opp av barna. Dette gir grunnlag for å tolke altruisme noe bredere enn det som følger av den rene altruisme-modellen, se f. eks. Menchik (1988), Stark (1998) og Bernheim and Severinov (2003). Og viktig med hensyn til økonomisk effektivitet og optimal beskatning: likedeling av arv behøver ikke bety at arven er tilfeldig. Likedeling av arv kan tvert imot bety at arven er planlagt, dvs. at en planlegger å dele likt. I data-materialet vi benytter oppgir således 73 prosent at det er mest rettferdig å dele likt, se Halvorsen (2005).

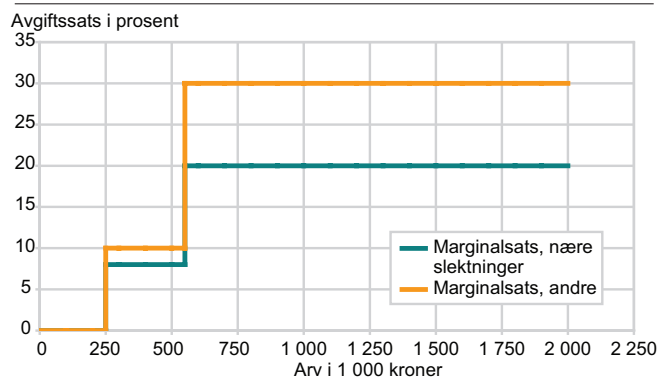
Fordi informasjon om arv ikke er særlig egnet til å få frem kunnskap om arvemotiver, anvender vi data for gaver som ikke er regulert av pliktdelsreglene i arveloven, dvs. gaver som ikke er forskudd på arv eller såkalte dødsdisposisjoner. Vi antar at årlige gaver innenfor en grense på 40 000 kroner² kan betraktes som ikke-avgiftspliktige og at informasjon om disse ikke vil være influert av reglene i arveloven. Slik sett antar vi at informasjon om overføringer av ikke-avgiftspliktige gaver gir mer korrekt informasjon om altruisme blant norske foreldre.

Antakelsen om at altruistiske foreldre veier hensynet til støtte til barn med svakere posisjon og likebehandling gir opphav til to testbare hypoteser: For det første, vil en se mer kompenserende atferd i familier med kun ett barn enn i familier med flere barn, fordi sistnevnte type familier også må ta hensyn til likebehandlingsnormen. For det andre, vil den kompenserende atferden dominerer hensynet til likebehandling når forskjellene mellom barna er stor. Med utgangspunkt i et rikt datasett om økonomiske forhold og diverse andre individuelle kjennetegn er begge disse hypotesene undersøkt ved hjelp av informasjon om gaver.

Arvelov og arveavgiftslov

Både arveloven og arveavgiftsloven har effekter på hvordan foreldrene vil fordele arven. Arveloven sier at barn har krav på 2/3-deler av arven fra foreldrene til lik fordeling mellom barna, begrenset oppad til 1 mill. kroner per barn. Ifølge Pestieau (2003) er denne type regler vanlige i europeiske land, mens en i USA ikke har slike restriksjoner. Disse skillene sammenfaller også med at en i USA har såkalt boavgift, dvs. at avgiften beregnes på verdiene i boet hos arvelater, mens en i mange europeiske land, Norge inkludert, har en arveloddsavgift. Det siste betyr at avgiften blir beregnet hos arvemottaker, som innebærer at en kan differensiere avgiften med hensyn til slektskapsforholdet mellom arvelater og mottaker. Satsstrukturen i den norske arveavgiften skiller mellom nære slektninger og andre

Figur 1. Satsstruktur for arveavgift, nære slektninger og andre (fjerne slektninger inkludert). 2006

arvinger, se figur 1. Dessuten er allmennnyttige organisasjoner og ektefeller unntatt avgift.³

Figur 1 viser at det er felles bunnfradrag for 1. sats og 2. sats på 250 000 kroner og 550 000 kroner både for nære slektninger og andre. Progressiviteten i arveavgiftssystemet gir også incentiver til å dele likt. For eksempel, dersom en kan utnytte bunnfradragene for alle mottakere, vil den samlede skattebyrden på det som overføres til neste generasjon reduseres.

Altruisme

Den altruistiske arvemodellen (Barro 1974, Becker 1974, Becker og Tomes 1979) gir et relativt fordelaktig perspektiv på den samfunnsøkonomiske betydningen av arv, med tilhørende negative effekter av å skattlegge arven. Altruistiske foreldre optimerer både med hensyn til sitt eget konsum og sine barns konsum. Altruisme-modellen predikerer at overføringen øker med foreldrenes inntekt. Videre er overføringen avtakende med hensyn til barns inntekt, se boks som gir mer detaljert fremstilling. Det betyr at dersom barnet taper inntekt, f. eks. som følge av arbeidsløshet, vil foreldre delvis kompensere dette tapet ved å yte assistanse gjennom arv og gaver. Arv og gaver kan på det viset ivareta viktige sosiale funksjoner ved å utlikne forskjeller mellom foreldre og barn og internt mellom barn. Nærheten mellom familiemedlemmene innebærer også at informasjonsproblemene som offentlige støtteordninger ofte er belemt med, vil være atskillig mindre.

Det kan vises at under visse betingelser, se f. eks. Alt-onji et al. (1997), vil altruisme-modellen predikere en krone-for-krone utlikning av endringer på marginen. Med andre ord, dersom en antar at foreldrene har foretatt en optimal allokering av overføringer med hensyn til sitt eget konsum og barnets konsum, og dersom foreldrenes inntekt øker med 100 kroner samtidig som barnets inntekt reduseres med 100 kroner, vil foreldrene overføre 100 kroner til barnet. Differansen mellom

² Grensen på 40 000 kroner er naturligvis vilkårlig, men for praktiske formål vil ventelig grensen mellom skattefrie gaver og skattepliktige gaver ligge i nærheten av dette. En nylig foreslått endring i arveavgiftsloven gir støtte til dette, se Ot.prp. nr. 1 (2007-2008), der det foreslås et formalisert årlig fribeløp tilsvarende halvparten av folketrygdens grunnbeløp (G), dvs. 33 406 kroner.

³ Hovedregelen for verdsettelse av arvede objekter er markedsverdi, men det finnes viktige unntak, se NOU 2000:8 og Thoresen (2001) for mer om dette.

hvor mye overføringene på marginen vil endres av en gitt inntektsøkning hos foreldrene og barnet kan kalles «økning-kompensasjon-restriksjonen», se egen boks som forklarer dette nærmere. Dette innebærer ikke bare at overføringer er økende med hensyn til foreldres inntekt og avtakende med hensyn til barns inntekt, det betyr også at differansen mellom dem (dvs. overføringsrespons på økning i egen inntekt og overføringsrespons på økning i barnas inntekt) skal være lik 1.

Vårt inntrykk fra den internasjonale litteraturen på feltet er at det er vanskelig å finne støtte i data fra vestlige land for en slik sammenheng. For eksempel oppgir Altonji et al. (1997) et estimat på 0,13, basert på overføringer av gaver i USA, som er langt fra 1. Det kan være flere årsaker til dette. Det kan bety at arv er tilfeldig, dvs. ikke planlagt fra foreldrenes side, det kan være andre arvemotiv som er viktigere, som at arven benyttes til å oppnå oppmerksomhet og assistanse fra sine barn (strategisk arv), og det kan innebære at foreldrene er redd for å «skjemme bort» sine barn ved overføringer.⁴ Data fra land med andre institusjonelle forhold kan imidlertid gi estimater nærmere¹. Dette gjelder for eksempel Filippinene og Indonesia, som er undersøkt i henholdsvis Cox et al. (2004) og Raut og Tran (2005).

Vi fokuserer på at foreldrene også har preferanser for å dele likt mellom barn. En av årsakene til at en ikke finner resultater som er i overensstemmelse med økning-kompensasjon-restriksjonen er nemlig at det er relativt vanlig at arvelaterne fordeler arven likt mellom arvingene, som poengtert av Menchik (1988). I Norge finner en indikasjoner på det samme ved at det kun i om lag 25 prosent av arveoppgjørene benyttes testamente til å fordele arv (NOU 2000:8). En har i derimot sett et større innslag av ulikebehandling med hensyn til gaver. Dette har stimulert til utvikling av ulike teorier. For eksempel hevder Lundholm og Ohlsson (2000) at foreldre som er opptatt av sitt renommé vil fordele arv likt fordi denne observeres av alle barna og fordi det eksisterer en likedelingsnorm. Likedelingsnormen kan i større grad omgås når det gjelder gaver, fordi overføringer ved gaver ikke i like stor grad er observert av omgivelsene, som f. eks. søsken.

Bernheim og Severinov (2003) har videreutviklet resonnementet til Lundholm og Ohlsson ved å vise at når foreldrenes viser sin hengivenhet overfor sine barn ved arv, vil det eksistere en likevekt der mange foreldre vil følge en likedelingsnorm. Observerbarhet forklarer forskjeller mellom arv og gaver, som i resonnementet til Lundholm og Ohlsson. Innenfor modellen til Bernheim og Severinov vil imidlertid altruistiske foreldre kunne dele likt fordi foreldrenes hengivenhet måles ved arv og denne inngår i barnas nytte. Definisjonen av altruisme

kan med andre ord være noe snever når den ikke tar hensyn til at foreldre i praksis både ønsker å behandle barna likt samtidig som de ønsker å kompensere ulikheter i muligheter og uheldige omstendigheter. Denne utvidelsen av altruisme-perspektivet er også poengtert blant annet av Menchik (1988) og Stark (1998). I Halvorsen og Thoresen (2005) er foreldrenes avveining mellom «ren altruisme» og likebehandling diskutert ved å teste to implikasjoner som følger av dette. For det første, vil en se mer kompenserende atferd i familier med kun ett barn enn i familier med flere barn, fordi sistnevnte type familier også må ta hensyn til likebehandling. For det andre, forventer vi at den kompenserende atferden i større grad dominerer hensynet til likebehandling når forskjellene mellom barna blir stor. Dessuten gir data vi har hatt til rådighet i dette prosjektet muligheter til å studere forskjeller mellom barn i samme familie direkte, og vi vil også rapportere resultater fra dette. La oss først se nærmere på dataene som har vært benyttet.

Data

Tilgangen på gode data er hovedbeskrankningen for mulighetene til å teste arvemotiv. Ideelt sett skulle en teste altruisme-hypotesen ved å studere foreldres overføringer til barn over tid, og studert hvordan endringer i foreldres inntekt matcher endringer i barnas inntekt og hvordan dette samvarierer med overføringer mellom generasjoner. Men slike data er ofte ikke tilgjengelige, slik at det vanlige er å studere altruisme i et rent tverrsnitt, som betyr at en studerer fordelinger av overføringer blant mottakere som ikke er søsken under antakelsen av at eventuell kompenserende atferd også vil komme til syne i et datasett som beskriver forskjeller mellom familier. Gitt dette, er det imidlertid en forutsetning at en har en rik tilgang på informasjon om både arvelatere og arvemottakere for å kunne kontrollere for forhold som er korrelerte gjennom slektskapsforhold. For eksempel, vi vet at utdannelsesnivå er korrelert innenfor familiedynastiet, som at høyt utdannede foreldre ofte får høyt utdannede barn, se f. eks. Dearden et al. (1997). I og med at høy utdanning gir høy inntekt vil en kunne observere at foreldre med høy inntekt gir relativt store overføringer til barn med høy inntekt. Dersom en ikke kontrollerer for utdanning både på giversiden og mottakersiden vil en dermed kunne få skjeve estimater.

Vi har hatt tilgang til et relativt rikt datasett i denne studien, basert på en utvalgsundersøkelse gjennomført av NOVA i 2001. Vi har informasjon om overføringer mellom generasjoner i om lag 2 000 husholdninger. Personene ble spurt både om sin husholdnings overføringer til sine barn og også hva de har mottatt fra sine foreldre, begrenset til 12 måneder før intervjuetidspunktet. Intervjuobjektene er også bedt om å rapportere kjennetegn ved seg selv, sine barn og sine foreldre. Det betyr at vi for hver intervjuet husholdning har hatt to potensielle generasjonskoblinger av interesse for vår analyse, både forholdet mellom intervjuobjektene og

⁴ Innenfor litteraturen om arv betegnes dette som Samaritanens dilemma (Bruce og Waldman 1990). Dette må ikke forveksles med «the rotten kid theorem» (Becker 1974), som viser til at innenfor altruisme vil et (i utgangspunktet) egoistisk barn hjelpe sine søsken, fordi dette i sin tur influerer på hvor mye det egoistiske barnet mottar fra sine foreldre.

Tabell 1. Egenskaper ved individene i to utvalg, foreldre med voksne barn og barn med foreldre i live

Egenskaper ved foreldre, basert på 2 021 observasjoner	
Gjennomsnittlig alder på respondentene	61
Andel gifte/samboende i prosent	68
Andel kvinnelige respondenter i prosent	56
Andel fedre med høy utdanning* i prosent	47
Andel mødre med høy utdanning* i prosent	43
Gjennomsnittlig antall barn	3,0
Gjennomsnittlig husholdningsinntekt	347 000
Gjennomsnittlig inntekt for respondenten	205 000
Gjennomsnittlig nettoformue i husholdningene	1 729 000
Egenskaper ved barn, basert på 1 263 observasjoner	
Gjennomsnittlig alder på respondent	38
Andel gift/samboende i prosent	70
Andel kvinnelige respondenter i prosent	55
Andel med høyere utdanning* i prosent	42
Andel av barna som også er foreldre i prosent	56
Andel arbeidsledige i prosent	16
Andel som studerer i prosent	13
Andel med en dårlig økonomisk situasjon i prosent	10
Andel med en god økonomisk situasjon i prosent	54
Gjennomsnittlig husholdningsinntekt	421 000
Gjennomsnittlig inntekt for respondenten	244 000
Gjennomsnittlig nettoformue i husholdningene	1 290 000

*Gymnas eller høyere utdanning

deres foreldre (dersom de er i live) og mellom de intervjuede og deres barn (dersom de er voksne). I tabell 1 viser vi statistikk for begge disse to utvalgene. I utvalget som er basert på foreldre med voksne barn har 23 prosent gitt pengegaver til sine barn på over 1 000 kroner det siste året og gjennomsnittlig størrelse på disse gavene er 30 400 kroner. Blant barn med foreldre i live er det 19 prosent som har mottatt gaver det siste året og den gjennomsnittlige størrelsen er 22 100 kroner.

Som beskrevet innledningsvis, er data for arv og avgiftspliktige gaver ikke særlig egnet til å teste hvorvidt foreldre er altruistiske eller ikke, siden arveloven setter klare begrensninger for slik tilpasning. Vi fokuserer derfor på mindre overføringer mellom generasjoner, som ikke omfattes av arveloven.

Standard test av altruisme-motivet

Altruisme-modellen gir et optimistisk syn på storfamiliens evner til å løse sosiale problemer, ved at den predikerer at det utjevnes mellom generasjoner og mellom barn. I tillegg gir modellen testbare implikasjoner, som vist ovenfor. I dette avsnittet skal vi se nærmere på hva vi finner når vi gjennomfører tilsvarende tester av altruisme som en finner i litteraturen, før vi i det neste avsnittet ser nærmere på hvordan vi kan få kunnskap om gyldigheten av en utvidet altruisme-modell, som også innbefatter likebehandling.

En test av altruisme er ikke uten økonometriske utfordringer. Vi har ovenfor vært inne på at en ideelt sett burde ha livsløpsdata for å gjøre dette skikkelig. Videre

Tabell 2. Estimeringsresultater: marginal virkning på overføringene til barn i kroner og for graden av altruisme

	Inntekts- økning foreldre 1 krone	Inntekts- kompensasjon (økning av barnets inntekt med 1 krone)	Graden av altruisme: økning- kompensasjon- restriksjonen
Vanlig Tobit	0,050	-0,041	0,091
Tobit med korreksjon	0,180	-0,044	0,224

er det et problem når en skal teste økning-kompensasjon-restriksjonen som følger av altruisme modellen (se beskrivelse ovenfor) at en ikke observerer altruisme direkte, men avleder det fra overføringsatferd. Graden av altruisme bestemmes via dem som faktisk overfører i perioden vi har data for. For å ta hensyn til dette er det vanlig å estimere ved hjelp av den såkalte Tobit modellen, som er konstruert for å kunne ta hensyn til at vi observerer overføringer bare for en mindre del av observasjonene i datasettet. En vanlig Tobit estimering vil allikevel gi skjevheter i estimatene, men Altonji et al. (1997) foreslår en måte å korrigere for seleksjonsproblemet, som vi også har benyttet her. Den siste varianten kaller vi Tobit med korreksjon, se tabell 2.

I tabell 2 viser vi separate anslag for de to elementene i økning-kompensasjon-restriksjonen, basert på to separate beregninger, såkalte Tobit regresjoner, der overføringer i form av gaver er forklart med en hel rekke kjennetegn både ved foreldre og barn (se variablene i tabell 1). Som beskrevet ovenfor har vi hatt to datasett tilgjengelig for disse analysene. Den første komponenten i økning-kompensasjon-restriksjonen har vi fått fra en regresjon der vi har benyttet data basert på hva foreldrene rapporterer, mens kompensasjonselementet er fra en regresjon basert på barnas rapportering, se oppdelingen i tabell 1.

Ved vanlig Tobit regresjoner ser vi at estimatene er henholdsvis 0.050 og -0.041 for de to komponentene i restriksjonen. Begge estimatene må karakteriseres som lave. Det første anslaget kan tolkes som at hvis foreldrene får en økning i inntekten på 1000 kroner, så vil 50 kroner gå til økt pengegave. Fordi ikke alle har fått eller gitt en gave, vil effekten som måles være en sammensatt virkning av sannsynligheten for en gave og beløpets størrelse gitt at en gave gis eller mottas. Når det gjelder det andre leddet, inntektskompensasjons-komponenten, så indikerer dette resultatet at dersom barnet opplever et inntektsbortfall på 1000 kroner så vil foreldrene kompensere dette med 40 kroner. Til sammen gir dette et estimat på økning-kompensasjon-restriksjonen på 0,09, som er langt fra 1, som altruisme-modellen predikerer. Vi ser at vi kommer nærmere ved å benytte en metode som i større utstrekning kontrollerer for måleproblemene, Tobit med korreksjon gir et totalt anslag på 0,22.

Men hovedpoenget i denne artikkelen er at inntektskompensasjonsleddet reflekter andre hensyn enn kompensasjon. Foreldre som bryr seg om sine barn vil også ønske å behandle dem likt. I resten av denne artikkelen skal vi se nærmere på hvordan vi kan få identifisert at foreldre tar slike hensyn.

Utvidet altruisme: foreldre tar også hensyn til likebehandling

I Halvorsen og Thoresen (2005) tar vi utgangspunkt i at foreldre også ønsker å dele likt og at dette kan gi en forklaring på den lave graden av inntektskompensasjon. Antakelsen går ut på at alle foreldre bryr seg om levestandarden blant sine barn, men de forholder seg samtidig til en rettferdighetsnorm som sier at det å gi like mye til alle barna er den mest rettferdige fordelingen. Når et barn har økonomiske vanskeligheter vil de to hensynene trekke i ulik retning. Dersom dette stemmer, vil en vente å finne to sammenhenger i dataene:

1. Enebarn kompenseres mer for lav inntekt enn barn med søsken siden foreldre ikke trenger å ta hensyn til rettferdig fordeling mellom barna når de bare har ett barn.
2. I tilfeller med to eller flere barn må den økonomiske situasjonen være betraktelig dårligere for at ett barn skal få mer enn det andre barnet/de andre barna. På lave inntektsnivåer vil en finne mer kompenserende atferd fordi en der finner personer som både har en betydelig vanskeligere økonomisk situasjon enn sine søsken og som begynner å nærme seg et lavt nivå på levestandarden.

For å kaste lys over hypotese 1 har vi estimert kompensasjonsleddet separat for familier med ett barn og for familier med to eller flere barn. Av praktiske årsaker har vi estimert varianten som i tabell 2 er presentert som vanlig Tobit.⁵ Resultatene i tabell 3 reflekterer at enebarn ikke bare får et større beløp, men gavene som gis til enebarn er også mye sterkere korrelert med deres inntekt. For å illustrere dette med samme talleksempel som før, vil det si at dersom barnets inntekt reduseres med 1000 kroner så vil et enebarn i gjennomsnitt få 270 kroner i gave fra sine foreldre mens et barn med søsken bare vil få 30 kroner. Fordi gruppen av enebarn er så liten er det resultatet for barn med søsken som vil dominere gjennomsnittsanslaget, se øverste linje i tabell 3. Siden det ikke er noen grunn til å tro at foreldre med ett barn bryr seg mer om sitt barns behov enn foreldre med flere barn, tar vi dette funnet som et uttrykk for at det er hensynet til likebehandling som demper sammenhengen mellom behov og støtte i tilfellet med flere barn.

Den andre sammenhengen vi ønsker å undersøke er om den rene altruismen vil være sterkere på lave inntekts-

Tabell 3. Inntektskompensasjon i familier med ulike kjennetegn. Marginal virkning på overføringene til barn per krone økning i barns inntekt, i kroner

Gjennomsnittsestimat	-0,041
Enebarn-familier	-0,266
Familier med flere barn	-0,034
Mottakere med lav hush.inntekt, <250 000 kr	-0,167
Mottakere med middels hush.inntekt, 250 000-550 000 kr	-0,083
Mottakere med høy hush. inntekt, >550 000 kr	-0,009

nivåer. Resultatene i avsnittene over baserer seg på at graden av inntektskompensasjon vil være den samme uansett hvor i inntektsfordelingen man befinner seg. Med andre ord, dersom barnets inntekt reduseres med 1000 kroner så vil gaveresponsen være 40 kroner uansett om inntekten i utgangspunktet er 100 000 kroner i året eller 800 000 kroner i året. Det er imidlertid rimelig å tro gaveresponsen vil være sterkere hvis barnet i utgangspunktet har lav inntekt og betraktelig lavere enn sine søsken. Tabell 3 viser den partielle sammenhengen mellom barnets inntekt og gavens størrelse når gaveresponsen kan variere og være avhengig av hvor inntekten befinner seg i inntektsfordelingen. For lave husholdningsinntekter, her representert ved inntekt under 250 000 kroner, er foreldre mer kompenserende enn på inntekter over 550 000 kroner. Å gi støtte etter behov synes å være viktigere jo lavere barnets inntekt er i utgangspunktet, og vi tolker dette som at hensynet til barnas materielle levestandard fortrenger hensynet til likebehandling når barnas inntekt blir lav. Som forventet sier resultatene at inntektsvariasjoner blant de 25 prosent rikeste barna ikke har signifikant betydning for hvor mye pengestøtte barn får av sine foreldre.

Direkte sammenlikninger av søsken

Som beskrevet ovenfor har vi så langt ikke benyttet informasjon om søsken direkte når vi diskuterer overføringer fra foreldre til barn. Det er imidlertid mulig å bruke dataene vi har til rådighet til å studere overføringer innenfor en og samme familie. Når vi lar ulikebehandling forklares med basis i kjennetegnsskjeller mellom barn i søskenflokkene er det særlig to variable som forklarer dette: foreldrenes vurdering av den økonomiske situasjonen for barna og arbeidsledighet. I disse to tilfellene vil det overføres mer ressurser til barnet/barna. Resultatene fra denne estimeringen støtter dermed også at foreldre er altruistiske.

Oppsummering

En finner i litteraturen kun i begrenset grad at foreldre har såkalte altruistiske motiv når de overfører til sine barn. Vi mener at dette delvis kan forklares ved at altruisme er for snevert definert. Altruistiske foreldre som er opptatt av å ivareta sine barn gjennom hele livsløpet vil ikke bare være opptatt av å utlikne materiell velferd mellom sine barn. De vil også være opptatt av at det å behandle barna ulikt kan bli dårlig mottatt av barna, særlig av det barnet som mottar minst. Slik sett vil altruistiske foreldre veie hensynet til å utlikne materiell levestandard mellom barna mot hensynet til den ulempe som barna påføres av at de ikke behandles likt. Vi

⁵ Årsaken til det er at det er mer krevende å estimere med avansert kontroll for seleksjon og det vil fungere dårligere når vi deler data-materialet inn i mindre grupper.

Nærmere om «økning-kompensasjon-restriksjonen»

Altruistiske foreldre optimerer både med hensyn til sitt eget konsum og sine barns konsum. Altruisme-modellen predikerer at overføringen, b_i , til barn nr i øker med foreldrenes inntekt, e^p :

$$\frac{\partial b_i}{\partial e^p} > 0.$$

Det eksisterer med andre ord en positiv sammenheng mellom overføringer og foreldres inntekt. Videre er overføringen avtakende med hensyn til barns inntekt, e_i :

$$\frac{\partial b_i}{\partial e_i} < 0.$$

Det betyr at dersom barnet taper inntekt, f. eks. som følge av arbeidsløshet, vil foreldre delvis kompensere dette tapet ved å yte assistanse gjennom arv og gaver.

Det kan vises at under visse betingelser, se f. eks. Altonji et al. (1997), vil altruisme-modellen predikere en krone-for-krone utlikning av simultane endringer på marginen. Det betyr at forholdet mellom de deriverte er lik én:

$$\frac{\partial b_i}{\partial e^p} - \frac{\partial b_i}{\partial e_i} = 1.$$

Eller sagt på en annen måte: Dersom foreldrenes inntekt øker med 100 kroner samtidig som barnets inntekt reduseres med 100 kroner, vil foreldrene overføre 100 kroner tilbake til barnet. Husk at det siste leddet i formelen ovenfor er negativt. Denne sammenhengen betegnes som «økning-kompensasjon-restriksjonen» i fremstillingen, mens den internasjonale betegnelsen er «the transfer-income derivatives restriction». En annen måte å se dette på er følgende:

$$\frac{\partial b_i}{\partial e_i} = -1 + \frac{\partial b_i}{\partial e^p}$$

Når barnets inntekt øker med 100 kroner, trekker ikke foreldrene tilbake 100 kroner i støtte til barna ($\frac{\partial b_i}{\partial e_i} = -1$).

Dette blir moderert av at 100 kroner i økt inntekt for barna også oppfattes som en inntektsøkning for «familiedynastiet», symbolisert ved $\frac{\partial b_i}{\partial e^p}$, slik at foreldrene trekker inn mindre enn 100 kroner på marginen.

finner støtte for en slik tolkning ved at vi finner større grad av «ren altruisme» i enebarn-familier, som slipper å streve med hensynet til likebehandling. Videre finner vi større grad av altruisme på lave inntektsnivåer hos mottaker. Det er i overensstemmelse med at når avstanden til søsknene blir stor og barnets inntekt nærmer seg en nedre grense vil støtte til livsopphold få større betydning, på bekostning av likebehandling.

Selv om vi har studert overføringer i form av gaver, mener vi at disse resultatene kan generaliseres til arv. Lik arv til barna bør ikke tolkes om at arven er tilfeldig og ikke er et resultat av planlagte overføringer fra foreldrene, men bør også tolkes som en følge av et bevisst valg hos foreldrene om å dele likt mellom barna.

Dette har viktige politikk-implikasjoner. Arveavgiften har vært fremhevet som en type beskatning som gir et lavt effektivitetstap, siden denne skatten belastes andre (barna) enn dem som opparbeider skattegrunnlaget (foreldrene). Men dette gjelder primært dersom foreldrene ikke opparbeider formue for bevisst å overføre midler til sine barn. Våre resultater gir støtte til at like overføringer til barn ikke nødvendigvis må tolkes som at arven ikke er planlagt, men som en form for altruisme. Dersom dette er riktig, fører arveavgiften til effektivitetstap, ved at foreldrenes beslutninger påvirkes av beskatningen. Foreldrenes opparbeidelse av formue med formål å overføre midler til neste generasjon blir påvirket av at overføringene beskattes. Arveavgiften har dermed egenskaper som i større grad likner andre former for beskatning.

Referanser

- Altonji, J.G., F. Hayashi og L.J. Kotlikoff (1997): Parental Altruism and Inter Vivos Transfers: Theory and Evidence, *Journal of Political Economy* **105**, 1121-1166.
- Andreoni, J. (1989): Giving with Impure Altruism: Applications to Charity and Ricardian Equivalence, *Journal of Political Economy* **97**, 1447-58.
- Barro, R.J. (1974): Are Government Bonds Net Wealth?, *Journal of Political Economy* **82**, 1095-1117.
- Becker, G.S. (1974): A Theory of Social Interactions, *Journal of Political Economy* **82**, 1063-1093.
- Becker, G.S. og N. Tomes (1979): An Equilibrium Theory of the Distribution of Income and Intergenerational Mobility, *Journal of Political Economy* **87**, 1153-89.
- Bernheim, B.D. og S. Severinov (2003): Bequests as Signals: An Explanation for the Equal Division Puzzle, *Journal of Political Economy* **111**, 733-764.
- Bernheim, B.D., A. Shleifer og L.H. Summers (1985): The Strategic Bequest Motive, *Journal of Political Economy* **93**, 1045-76.
- Bruce, N. og M. Waldman (1990): The Rotten Kid Theorem Meets the Samaritan's Dilemma, *Quarterly Journal of Economics* **105**, 155-65.

Cox, D. (1987): Motives for Private Income Transfers, *Journal of Political Economy* **95**, 508-546.

Cox, D., B.E. Hansen og E. Jimenez (2004): How Responsive are Private Transfers to Income? Evidence from a Laissez-Faire Economy, *Journal of Public Economics* **88**, 2193-2219.

Dearden, L., S. Machin og H. Reed (1997): Intergenerational Mobility in Britain, *The Economic Journal* **107**, 47-66.

Halvorsen, E. (2005): «Ved behov eller likt til alle. Om foreldre økonomiske støtte til sine voksne barn», i A. Alstadsæter, E. Fjærli, I. Melby og A. Walseth (red.): *Inntekt, skatt og overføringer 2005*, Statistiske analyser 77, Statistisk sentralbyrå.

Halvorsen, E. og T.O. Thoresen (2005): The Relationship between Altruism and Equal Division. Evidence from Inter Vivos Transfer Behavior, Discussion Papers 439, Statistisk sentralbyrå.

Hurd, M.D. (1989): Mortality Risk and Bequests, *Econometrica* **57**, 779-813.

Lundholm, M. og H.Olsson (2000): Post Mortem Reputation, Compensatory Gifts and Equal Bequests, *Economics Letters* **68**, 165-171.

Menchik, P.L. (1988): «Unequal Estate Division: Is It Altruism, Reverse Bequests, or Simply Noise», i D. Kessler og A. Masson (red.): *Modelling the Accumulation and Distribution of Wealth*, New York: Oxford University Press, 105-116.

NOU 2000:8 Arveavgift, Oslo: Akademika.

Ot.prp. nr. 1 (2007-2008): Skatte- og avgiftsopplegget 2008 – lovendringer, Oslo: Akademika.

Pestieau, P. (2003): «The Role of Gift and Estate Transfers in the United States and in Europe», i A.H. Munnell og A. Sunden (red.): *Death and Dollars. The Role of Bequests in America*, Washington D.C.: The Brookings Institution, 64-90.

Raut, L.K. og L.H. Tran (2005): Parental Human Capital Investment and Old-Age Transfers from Children: Is it a Loan Contract of Reciprocity for Indonesian Families?, *Journal of Development Economics* **77**, 389-441.

Stark, O. (1998): Equal Bequests and Parental Altruism: Compatibility or Orthogonality?, *Economics Letters* **60**, 161-171.

Thoresen, T.O. (2001): Er det noen grunn til å skattlegge overføringer mellom generasjoner, *Økonomisk forum* nr. 8, 2001, s. 28-35.

Innvandrerbefolkningen er mangfoldig

Kristin Henriksen

Det er innvandrere fra 213 land i Norge; mange fra Sverige og Pakistan og noen ganske få fra Guadeloupe og Kiribati. Ved å dele innvandrerbefolkningen inn i grupper etter hvilke land de kommer fra, og etter hvorvidt de er født i Norge eller ikke, får vi et bilde av hvilken mangfoldig gruppe «innvandrerne» er. Noen grupper er langt bedre integrert i utdanning og arbeidsliv enn andre. Etterkommerne strømmer for eksempel til høyskoler og universiteter i mye større grad enn første generasjon.

Inndeling i landgrupper – en nødvendig overforenkling

Vi skal her sammenlikne de største ikke-vestlige innvandrergruppene i Norge langs en del sentrale dimensjoner, som illustrerer spennet i innvandrergruppen. Vi har valgt å se på størrelsen av de enkelte landgruppene, andel flyktninger, botid, utdanningsnivå og deltakelse i utdanningssystemet, sysselsetting og inntekt.¹ Innvandrerbefolkningen er mangfoldig, men sammenliknet med befolkningen i alt kommer de fleste ikke-vestlige grupper dårligere ut når det gjelder levekår. Få ikke-vestlige innvandrergrupper har like høyt utdanningsnivå som gjennomsnittet i Norge, bare polakkene har like høy sysselsetting, og inntektsnivået er lavere i samtlige grupper vi har sett på. Artikkelen er basert på Henriksen (2007).

Vi snakker om «grupper» med ulik landbakgrunn vel vitende om at dette er en forenkling. Det er til dels store sosiale og kulturelle forskjeller blant folk med samme landbakgrunn, samtidig som det kan være relativt like grupper på tvers av landbakgrunn. Vi har alle mange egenskaper og roller samtidig. Vi er innvandrere eller ikke, men vi er også i et yrke, er kanskje arbeidsledige, vi har en utdanning, vi kan være ektefelle og småbarnforeldre, brukere av kontantstøtte, fotballinteresserte, ha en religiøs overbevisning, osv. De som er innvandrere har samtidig også en mengde andre egenskaper. Ingen lar seg beskrive langs bare én dimensjon. For å få en oversikt over systematiske forskjeller, må vi imidlertid plassere individer i kategorier, selv om det i mange sammenhenger representerer en overforenkling.

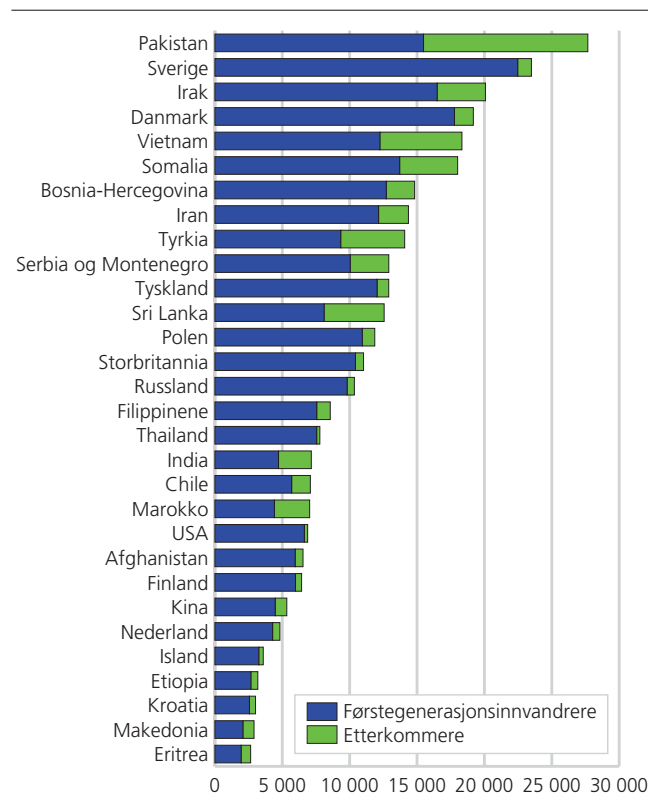
¹ SSB har ikke statistikk over tvangsgifte, kjønnslemlestelse eller barn som sendes på skoler i utlandet. Kriminalitetsstatistikk og tall på sosial deltakelse er det heller ikke mulig å gi for de enkelte landene, for tallene blir for små til at de blir meningsfylte.

Kristin Henriksen er førstekonsulent i Statistisk sentralbyrå, Seksjon for leveårsstatistikk (kristin.henriksen@ssb.no).

Den pakistanske gruppa er størst

Dersom vi ser på alle innvandrergrupper, både vestlige og ikke-vestlige, utgjør de med bakgrunn fra Pakistan den største enkeltgruppen, tett fulgt av svenskene, og deretter følger Irak, Danmark og Vietnam (se figur 1). Vi ser at det er store forskjeller mellom de ulike gruppene når det gjelder antall etterkommere. Flest etterkommere (absolutt og relativt) finner vi i ikke-vestlige innvandrergrupper som har vært lenge i Norge, slik som de fra Pakistan, Tyrkia, Marokko, Vietnam, Sri Lanka og Chile. Det er også en del etterkommere i nyere flyktninggrupper, som Somalia og Irak, men disse er i gjennomsnitt yngre enn etterkommerne i de mer

Figur 1. Bosatte i Norge, etter landbakgrunn og innvandringskategori per 1. januar 2006. 30 største grupper. Absolutte tall

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Definisjoner og kjennemerker

Førstegenerasjonsinnvandrere er personer født i utlandet av to utenlandsfødte foreldre. Førstegenerasjonsinnvandrere har altså innvandret til Norge på et eller annet tidspunkt.

Personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre (også omtalt som etterkommere) er personer født i Norge av to foreldre som er født i utlandet, og som i tillegg har fire besteforeldre som er født i utlandet.

Innvandrerbefolkningen er summen av de to foregående grupperingene og omfatter personer som har to utenlandsfødte foreldre, eller mer presist: personer som verken har foreldre eller besteforeldre som er født i Norge. Innvandrerbefolkningen omfatter dermed førstegenerasjonsinnvandrere og personer født i Norge av to utenlandsfødte foreldre (etterkommere), dvs. deres barn.

Landbakgrunn

Vi grupperer innvandrerbefolkningen etter landbakgrunn. Landbakgrunn sier noe om eget og foreldres fødeland. Dette er en statistikkvariabel som kan avledes fra opplysninger i befolkningsstatistikksystemet. Landbakgrunn som kjennetegn vil i en del tilfeller kunne gi oss en antydning om etnisitet, kulturell bakgrunn og religionstilknytning, men langt fra i alle tilfeller. Det er viktig å være klar over at det ikke er noe en-til-en-forhold mellom landbakgrunn, religion og etnisitet. Selv om statsreligionen i Nepal er hinduisme, er langt fra alle nepalere hinduer. De tilhører ulike etniske grupper, kan ha bakgrunn fra veldig forskjellige kulturtradisjoner, og være kristne, hinduer, buddhister og muslimer.

Vi grupperer her landene på følgende måte:

Ikke-vestlige land: Asia med Tyrkia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika, samt Øst-Europa.

Øst-Europa: Albania, Bosnia-Hercegovina, Bulgaria, Estland, Hviterussland, Kroatia, Latvia, Litauen, Makedonia, Moldova, Polen, Romania, Russland, Serbia og Montenegro, Slovakia, Slovenia, Tsjekkia, Ukraina og Ungarn. Mange vil synes det er unaturlig å kategorisere Polen som et ikke-vestlig land. "Merkelappene" ikke-vestlig/vestlig er i skrivende stund under revidering i SSB, men her grupperes Polen som "ikke-vestlig".

Tredje verden: Asia med Tyrkia, Afrika, Sør- og Mellom-Amerika.

Vestlige innvandrere kommer fra resten av verden: Vest-Europa, Nord-Amerika og Oseania.

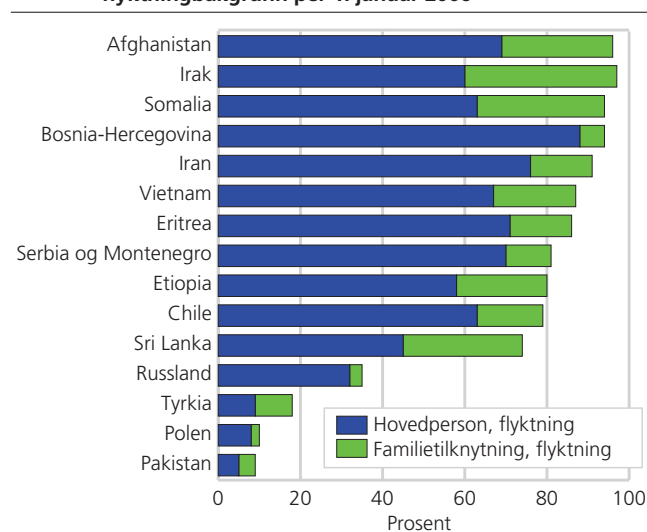
etablerte innvandrergруппene. Antallet etterkommere henger ikke bare sammen med hvor lenge gruppene har bodd i Norge, men også med ekteskapsmønstre. Dermed en førstegenerasjonsinnvandrer gifter seg med en uten innvandrerbakgrunn, regnes ikke barna deres som etterkommere. Mens mange ikke-vestlige innvandrere gifter seg med en med samme landbakgrunn, er det mer vanlig blant vestlige innvandrere å gifte seg med personer uten innvandrerbakgrunn om de slår seg ned i Norge. Barna deres regnes ikke som etterkommere, og derfor er det få etterkommere i innvandrerbefolkningen fra land som Sverige og Danmark. Også i landgrupper som Russland, Filippinene og Thailand er andelen etterkommere lav. Dette er fordi mange kvinner fra disse landene kommer til Norge for å gifte seg med menn uten innvandrerbakgrunn. Mange har også med seg barn når de kommer til Norge, og disse barna regnes som førstegenerasjonsinnvandrere, ikke som etterkommere.

I noen grupper har alle flyktningbakgrunn

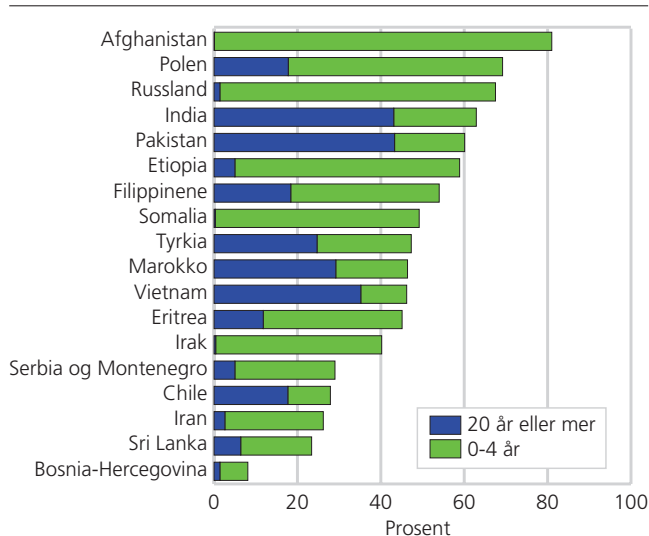
Figur 2 viser andelen av førstegenerasjonsinnvandrere i de ulike gruppene som har kommet som flyktninger eller gjennom familiegjenforening til flyktninger. I noen landgrupper har over 90 prosent flyktninglignende bakgrunn, som de fra Afghanistan, Irak, Somalia og Bosnia-Hercegovina. I noen andre grupper er det få som har kommet på grunn av flukt, som blant dem fra Pakistan, Polen og Tyrkia (10-20 prosent).

Flyktninger vil ofte ha en vanskeligere vei inn i det norske samfunnet enn innvandrere som kommer for å arbeide eller for å gifte seg med personer uten innvandrerbakgrunn. Flyktninger kommer gjerne fordi de må dra fra hjemlandet, ikke fordi de primært har et ønske

Figur 2. Andel personer med flyktningbakgrunn blant førstegenerasjonsinnvandrere, etter landbakgrunn og type flyktningbakgrunn per 1. januar 2006

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

Figur 3. Andel med mindre enn 5 års botid, og andel med 20 års botid eller mer, etter landbakgrunn. 1. januar 2006

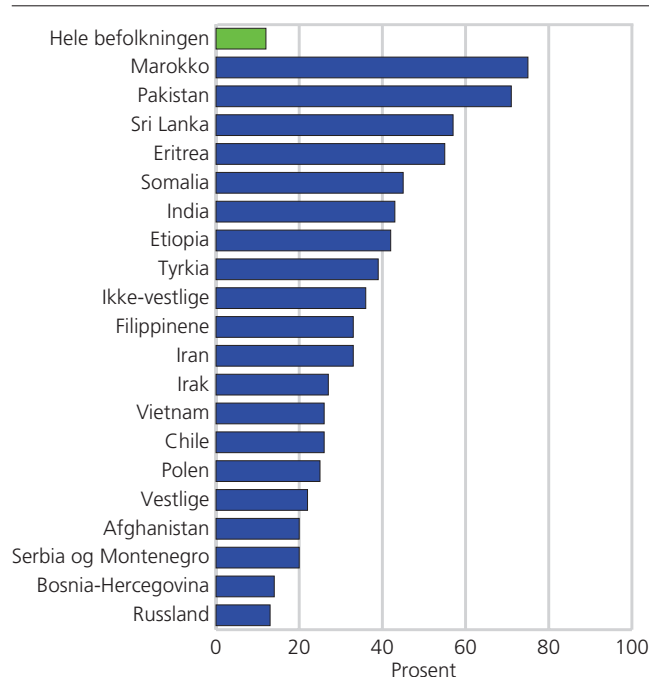
Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

om å flytte til Norge. I tillegg sliter mange med traumer og/eller med savn av familie. Dette er viktig å ha i mente når en tolker variasjoner i levekår mellom de ulike landgruppene, og det kan bidra til å forklare den lave utdannings- og arbeidsdeltakelsen blant innvandrere fra Afghanistan, Irak og Somalia. Det er imidlertid mye som påvirker sysselsettingsandelen i en gruppe, slik at det ikke nødvendigvis er en sammenheng mellom manglende flyktningbakgrunn og høy sysselsetting. Blant innvandrerne fra Pakistan og Tyrkia er eksempelvis sysselsettingsandelen lav. Disse gruppene består hovedsakelig av arbeidsinnvandrere som kom før innvandringsstoppen ble innført på 1970-tallet samt senere familieegjenforente med disse. Polakkene har på sin side høyest sysselsetting blant gruppene vi ser på. Disse har først og fremst kommet som arbeidsinnvandrere, og det er (foreløpig) kommet få familiemedlemmer.

Jo lengre botid, jo bedre integrert?

Skal man sammenlikne ulike innvandergrupper, kan forskjeller i botid i Norge forklare en del av forskjellene mellom gruppene, både når det gjelder demografi og levekår. Mot slutten av 1960-tallet kom de første arbeidsinnvandrerne fra den tredje verden til Norge. Først kom de fra Tyrkia og Marokko, siden fra India og særlig Pakistan (Kjeldstadli 2003). I 1970 var det 434 marokkanske statsborgere i Norge, 260 tyrkere og 212 indere og pakistanere. Ved inngangen til 2006 utgjorde disse fire gruppene til sammen 56 000 personer med innvandrere og etterkommere, hvorav pakistanerne utgjorde halvparten.

I figur 3 er landene rangert etter andelen med mindre enn fem års botid. Og som vi ser, er det stor forskjell i botid mellom de ulike landgruppene. Desidert høyest andel med mindre enn fem års botid (per 1. januar 2006) finner vi blant dem fra Afghanistan, hvor fire av fem har bodd i Norge i så kort tid. Blant dem fra Russland har 66 prosent bodd i Norge i mindre enn fem år,

Figur 4. Andel i innvandrerbefolkningen som er bosatt i Oslo, etter landbakgrunn. 1. januar 2006

Kilde: Befolkningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

mens det samme gjelder rundt halvparten av dem fra Etiopia, Polen og Somalia. Andelsvis flest med mer enn 20 års botid finner vi blant dem fra Pakistan og India, hvor over 40 prosent har bodd i Norge i mer enn 20 år. Også blant dem fra Vietnam, Marokko og Tyrkia har mange vært i Norge i mer enn 20 år (henholdsvis 35, 29 og 25 prosent).

Oslo lokker

Omtrent hver tiende av alle i Norge bor i Oslo (se figur 4). Blant ikke-vestlige innvandrere er imidlertid Oslo langt mer populær – mer enn hver tredje person i den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen bodde i hovedstaden ved inngangen til 2006. Den ikke-vestlige innvandrerbefolkningen bor med andre ord langt mer sentralisert enn hva som er tilfellet med befolkningen i alt, og i enkelte grupper er konsentrasjonen i hovedstaden svært høy. Men også her er det store forskjeller mellom gruppene. Mer enn syv av ti i den pakistanske og marokkanske innvandrerbefolkningen bor i Oslo, mens dette gjelder bare hver tiende med bakgrunn fra Bosnia-Hercegovina og Russland. I samtlige av «våre» grupper bor det imidlertid andelsvis flere i Oslo enn gjennomsnittet for Norge. Ved inngangen til 2006 hadde hver fjerde innbygger i Oslo innvandrerbakgrunn, og flesteparten av disse er ikke-vestlige innvandrere. I Oslo bor 28 prosent av alle førstegenerasjonsinnvandrere med flyktningbakgrunn. Men Oslos andel av alle ikke-vestlige uten flyktningbakgrunn er enda større, 38 prosent. Dette betyr at Oslos dominerende rolle er enda større for andre ikke-vestlige innvandrere enn for flyktningene.

Flyktninger blir plassert i et utvalg norske kommuner rundt omkring i landet når de kommer til Norge. Derfor

vil flyktningenes bosettingsmønster være mer preget av myndighetenes bosettingspolitikk enn av egne flyttevalg, særlig de første årene. Etter en tid flytter imidlertid mange til Oslo og hovedstadsregionen, slik vi blant annet ser at mange fra Somalia, Eritrea og Sri Lanka har gjort, hvor henholdsvis 45, 55 og 57 prosent bodde i Oslo ved inngangen til 2006. Flyktninger fra Balkan bor fortsatt spredt rundt i norske kommuner, først og fremst i Sør-Norge, og det ser ikke ut til at de trekker til det sentrale østlandsområdet i like stor grad som andre grupper. Dette kan nok være et uttrykk for at de er relativt godt integrerte i mange lokalsamfunn, men det henger også sammen med at det er kommet mange familier fra Balkan, og disse er mindre mobile enn grupper som tallmessig domineres av unge, enslige menn.

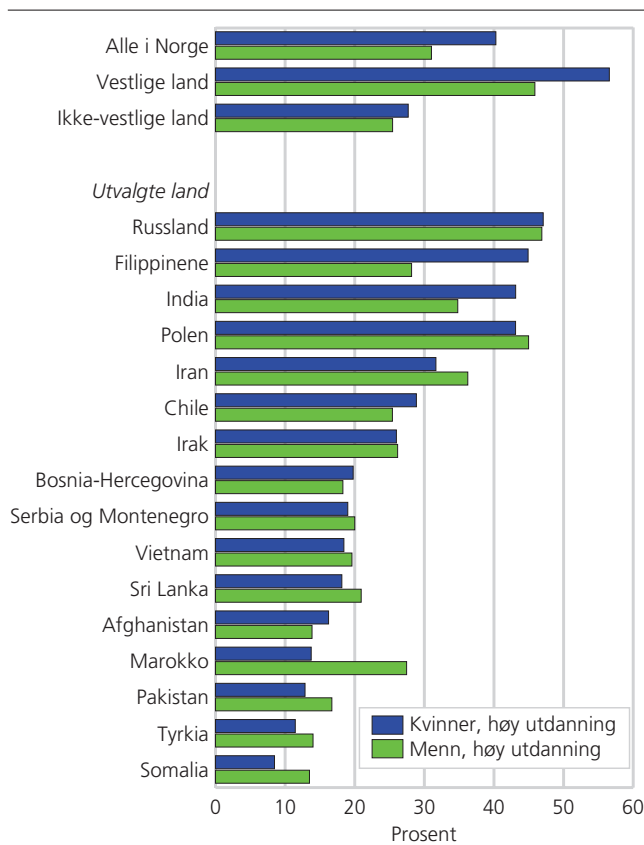
Graden av sentralisering vil trolig ha betydning for integreringen av innvandrergруппene. Sett fra innvandrernes side er det mange fordeler knyttet til å ha en nærhet til «sine egne», for eksempel når det gjelder sosialt miljø, mulighet for å skaffe varer og tjenester en er vant til fra hjemlandet, religionsutøvelse, å kunne bruke et språk en behersker og så videre. En kan også tenke seg at det vil kunne virke begrensende på potensielle diskriminerende situasjoner å bo i et miljø preget av «sine egne». Etter manges mening vil en forankring i eget miljø kunne tjene som et godt grunnlag for integrasjon i vertssamfunnet. På den annen side kan mulighetene til å bevare og utvikle så mange nasjonsspesifikke eller innvandrerspesifikke kontakter som mulig virke som et hinder for integrering. Videre kan gode muligheter til å bruke sitt morsmål føre til tilsvarende dårligere norskerfardigheter (Østby 2004). For mer om innvandrernes bosettingsmønster i Oslo, se Blom 2002.

Mest vanlig med høyere utdanning blant russerne

Skal man se på utdanningsnivået i ulike innvandrergupper, er det først og fremst aldersgruppen 30–44 år som er interessant. Dette er personer som har hatt mulighet til å være med på utdanningsrevolusjonen, og som samtidig er gamle nok til at de fleste har fullført utdanningsløpet. Som vi ser av figur 5, er det store forskjeller i utdanningsnivå mellom de ulike gruppene. Disse tallene viser andelen som har høyere utdanning blant dem vi har utdanningsopplysninger om. Etter som vi i Norge ikke foretar systematisk registrering av utdanningsnivå ved innvandring, er andelen med manglende opplysninger stor, særlig i grupper med mange nyankomne innvandrere. I gjennomsnitt mangler vi utdanningsopplysninger for fire av ti ikke-vestlige førstegenerasjonsinnvandrere, og så mange som syv av ti afghanske innvandrere. Det er trolig relativt mange med lite eller ingen utdanning blant dem uten oppgitt utdanning.

Utdanningsnivået i de fleste landgruppene er lavere enn gjennomsnittet i Norge for aldersgruppen 30–44 år. Blant alle i Norge har tre av ti menn og fire av ti kvinner høyere utdanning. I den russiske gruppa, som ligger på

Figur 5. Andel med høyere utdanning, 30-44 år, som har oppgitt utdanningsnivå, etter kjønn og landbakgrunn. Rangert etter kvinners utdanningsnivå. 1. oktober 2005

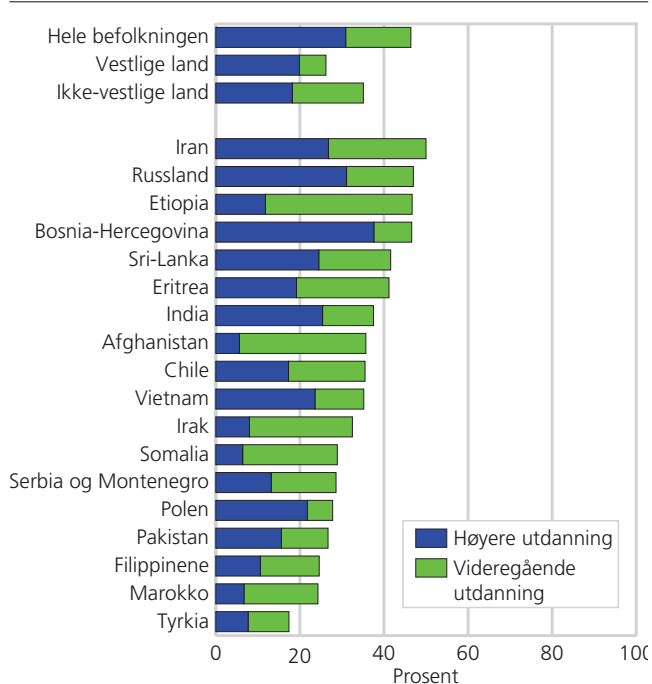

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

topp, har halvparten av både menn og kvinner høyere utdanning. Dette kan i noen grad forklares av at mange russere kommer til Norge nettopp for å studere, og mange av disse har allerede god utdanningsbakgrunn. Til sammenlikning har bare 13 prosent av mennene og 8 prosent av kvinnene fra Somalia høyere utdanning. I den somaliske gruppa mangler vi opplysninger om halvparten i denne alderen, så tallene er svært usikre. Utdanningsnivået blant dem fra Pakistan, Marokko og Tyrkia er også lavt. De første innvandrerne herfra var arbeidsinnvandrere med lav utdanning som kom før innvandringsstoppen i 1974. Disse vil nå være over 44 år. Mange fra disse landene som høsten 2005 var i alderen 30–44 år, har kommet hit gjennom familiegjenforening med arbeidsmigrantene eller deres barn. Og familiegjenforente ligner ofte på dem de gjenforenes med, det vil si at de vil også ofte ha lav utdanning.

I de fleste landgruppene har mennene høyere utdanning enn kvinnene. For innvandrere fra Filippinene og India er det motsatt. Her har henholdsvis 11 og 8 prosentpoeng flere kvinner enn menn høyere utdanning.

Det er mange historier i media om innvandrere som ikke får arbeid eller er overkvalifiserte for arbeidet de utfører. Som for andre grupper vil imidlertid utdanningsnivå generelt sett henge sammen med hvorvidt innvandrere har arbeid. Det vil derfor, som vi skal se,

Figur 6. Deltakelse i utdanningssystemet blant førstegenerasjonsinnvandrere, 19-24 år. 1. oktober 2005. Prosent

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

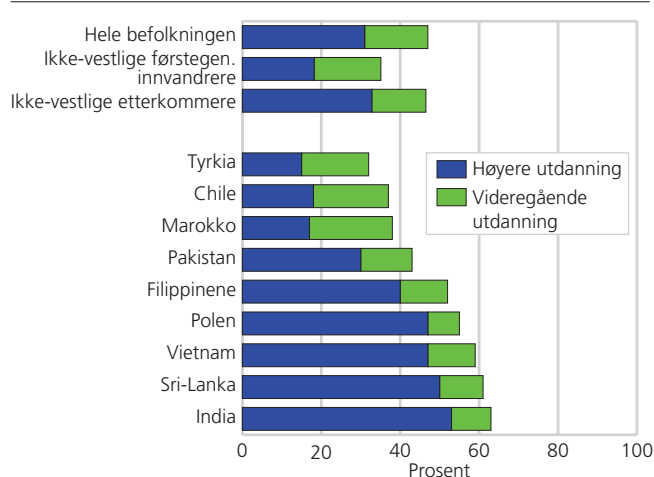
være slik at grupper hvor mange har manglende eller lav utdanning også vil ha lav sysselsetting og lave inntekter.

Få i førstegenerasjon under høyere utdanning ...

Deltakelse i utdanningssystemet er både en viktig indikator på integrering og en viktig arena for integrering. Her legges grunnlaget for integrering på andre områder, ikke minst på arbeidsmarkedet. Og det er store forskjeller i deltakelse mellom de ulike landgruppene. Figur 6 viser hvor stor andel av førstegenerasjonsinnvandrere mellom 19–24 år som deltok i utdanningssystemet per 1. oktober 2005, enten i videregående utdanning eller ved universitet og høyskoler. De av innvandrerne som tar grunnskoleutdanning, kommer ikke med i disse tallene. Det er en del ikke-vestlige innvandrere som kommer til Norge med manglende grunnskoleutdanning, og som derfor også tidlig i 20-årene får opplæring på dette nivået.

I hele befolkningen sitter 31 prosent i denne alderen over bøkene ved et universitet eller en høyskole, og 15 prosent er i videregående utdanning. Tilsvarende tall for ikke-vestlige førstegenerasjonsinnvandrere er henholdsvis 18 og 17 prosent. Blant de ikke-vestlige innvandrerne er det med andre ord en like stor andel som er i videregående som i høyere utdanning i denne aldersgruppen, mens det i befolkningen under ett er dobbelt så vanlig å være i høyere utdanning.

Deltakelsen er høyest blant dem fra Iran, hvor halvparten tok en eller annen form for utdannelse høsten 2005. Blant dem fra Russland, Bosnia-Hercegovina og Etiopia er også deltakelsen høy, men i sistnevnte gruppe er

Figur 7. Deltakelse i utdanningssystemet blant etterkommere, 19-24 år. 1. oktober 2005. Prosent

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

flertallet under videregående utdanning. Ser vi bare på deltakelse i høyere utdanning, er deltakelsen høyest blant dem fra Bosnia-Hercegovina, langt over gjennomsnittet i Norge.

De fem gruppene med lavest deltakelse er Tyrkia, Marokko, Filippinene, Pakistan og Polen. Lavest deltakelse finner vi blant tyrkerne, hvor bare 8 prosent er i høyere utdanning mens 10 prosent er i videregående utdanning. Den lave deltakelsen blant polakkene er nok mindre alarmerende enn i de andre gruppene, da polske innvandrere i alderen 19–24 år stort sett er unge menn som kommer gjennom arbeidstillatelser for å utføre konkrete oppgaver i det norske arbeidsmarkedet.

Blant dem fra Somalia, Irak og Afghanistan er det svært få som tar høyere utdanning, men mange herfra mellom 19 og 24 år er i videregående utdanning.

I den filippinske gruppa er det stort sett kvinner, og mange kommer for å gifte seg med menn uten innvandrerbakgrunn. Som vi har sett, er utdanningsnivået blant filippinske kvinner i alderen 30–44 år relativt høyt, og det kan tenkes at også mange av kvinnene i alderen 19–24 år kommer med en ferdig utdanning i bagasjen. Mennene fra Filippinene har for øvrig dobbelt så høy samlet deltakelse som kvinnene (41 mot 18 prosent).

... men etterkommerne vil studere!

Dersom deltakelse i utdanningssystemet er et relevant mål på integrering, kan man si at integreringen av ikke-vestlige etterkommere har lyktes på dette området. Ser vi på gruppa under ett, deltar nemlig ikke-vestlige etterkommere i utdanningssystemet på lik linje med befolkningen ellers og i langt høyere grad enn førstegenerasjonsinnvandrere (figur 7). Det er imidlertid stor variasjon innad i etterkommergruppa, fra India med en samlet deltakelse på 62 prosent til Tyrkia med 32 prosent, hvorav halvparten fremdeles er i videregående skole. Vi ser at «rangeringen» er omtrent slik som

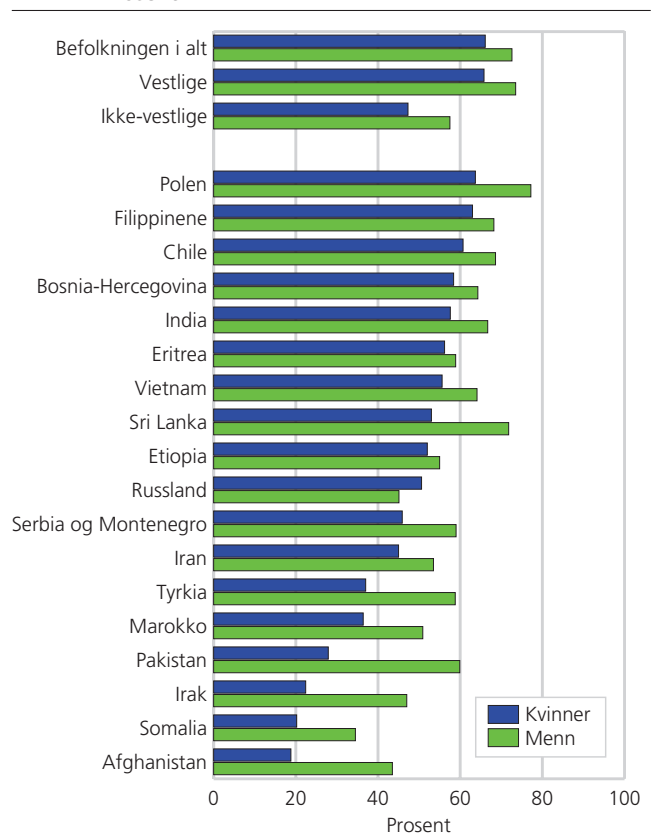
Tabell 1. Deltakelse i utdanningssystemet blant etterkommere, 19-24 år, etter kjønn og landbakgrunn. 1. oktober 2005. Prosent

	N	I høyere utdanning	I videreg. utdanning	Ikke i utdanning
Hele befolkningen	330 115	31	16	54
Menn	168 058	25	17	58
Kvinner	162 057	37	14	50
Polen	133	47	8	46
Menn	72	43	6	51
Kvinner	61	51	10	39
Tyrkia	503	15	17	68
Menn	245	10	20	70
Kvinner	258	20	14	66
Marokko	310	17	21	62
Menn	163	10	25	66
Kvinner	147	25	17	58
Sri-Lanka	70	50	11	39
Menn	42	36	7	57
Kvinner	28	71	18	11
India	364	53	10	38
Menn	184	48	11	41
Kvinner	180	57	8	34
Filippinene	122	40	12	48
Menn	64	34	13	53
Kvinner	58	47	10	43
Pakistan	1 992	30	13	56
Menn	1 038	27	14	59
Kvinner	954	34	13	53
Vietnam	601	47	12	41
Menn	322	44	13	43
Kvinner	279	50	11	39
Chile	73	18	19	63
Menn	42	17	21	62
Kvinner	31	19	16	65

Kilde: Utdanningsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

den vi finner blant førstegenerasjonsinnvandrere: de med tyrkisk og marokkansk bakgrunn er i bunnsjiktet, mens de med bakgrunn fra India og Sri Lanka er blant dem med høyest deltagelse i begge generasjoner. For å unngå tall preget for mye av tilfeldigheter har vi her bare tatt med grupper hvor det er 70 etterkommere eller flere i alderen 19–24 år.

Deltakelsen er høyere blant kvinner enn blant menn i samtlige grupper (se tabell 1). I de fleste etterkommergruppene blir gruppene svært små dersom vi deler inn etterkommerne i grupper av menn og kvinner. For eksempel er det da bare 42 menn og 31 kvinner i alderen 19–24 år blant dem med bakgrunn fra Chile. I gruppene som er av en viss størrelse, ser vi at det er mer vanlig blant kvinner enn blant menn å sitte over bøkene ved høyskoler og universiteter, men bare blant dem med marokkansk bakgrunn er kjønnsforskjellen større enn blant befolkningen i alt. Blant etterkommere med bakgrunn fra Marokko tok 15 prosentpoeng flere kvinner

Figur 8. Sysselsettingsnivå blant førstegenerasjonsinnvandrere, 16-74 år, etter landbakgrunn og kjønn. 4. kvartal 2005. Prosent

Kilde: Arbeidsmarkedsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

enn menn høyere utdanning høsten 2005, mens kjønnsforskjellen i befolkningen i alt var på 12 prosentpoeng.

Bare polakkene har like høy sysselsetting som hele befolkningen

Arbeidsmarkedet er trolig den viktigste arenaen for integrering og for å skape gode levekår. Det er blant annet her man kan lære seg de språklige og sosiale ferdighetene som er nødvendige for å klare seg i samfunnet ellers, og en gruppes aktivitetsnivå på denne arenaen tas lett som uttrykk for hvorvidt gruppen er integrert eller ikke (Østby 2004). I tillegg er det selvsagt viktig at arbeidet innebærer selvstendig yrkesinntekt.

Som figur 8 viser, er det i enkelte grupper svært store forskjeller i sysselsettingsnivå mellom kvinner og menn, og de største forskjellene finner vi blant førstegenerasjonsinnvandrere fra muslimske land. Blant dem fra Pakistan er kjønnsforskjellen størst, hele 32 prosentpoeng i mennenes favør. Deretter følger Afghanistan, Irak (begge 25 prosentpoeng) og Tyrkia (22 prosentpoeng). Bare blant dem fra Russland har kvinnene høyere sysselsetting enn mennene (49 mot 45 prosent). Forskjellen er liten mellom kvinner og menn fra Etiopia og Eritrea, mindre enn 3 prosentpoeng i mennenes favør. Disse gruppene skiller seg fra andre flyktninggrupper, hvor kjønnsforskjellen er stor. I befolkningen i alt er sysselsettingen 6,5 prosentpoeng høyere blant menn enn blant kvinner, mens forskjellen blant ikke-vestlige

førstegenerasjonsinnvandrere under ett er 10 prosent-poeng.

Ser vi menn og kvinner under ett, finner vi ikke uventet det høyeste sysselsettingsnivået blant polske førstegenerasjonsinnvandrere, som de senere årene stort sett har kommet for å arbeide. Dette er den eneste gruppa hvor gjennomsnittlig sysselsetting for begge kjønn er like høy som i befolkningen i alt. Blant dem fra Chile, Filippinene, Sri Lanka, India og Bosnia er sysselsettingen over 60 prosent.

Forskjellene i sysselsetting mellom innvandrerguppene og befolkningen i alt er i realiteten større enn vist her, siden innvanderne er relativt flere i de unge og mest yrkesaktive aldersgruppene enn befolkningens gjennomsnitt. Når en av og til hører hvor høy sysselsettingen er i enkelte innvandrergupper, er det med andre ord ofte et resultat av aldersfordelingen.

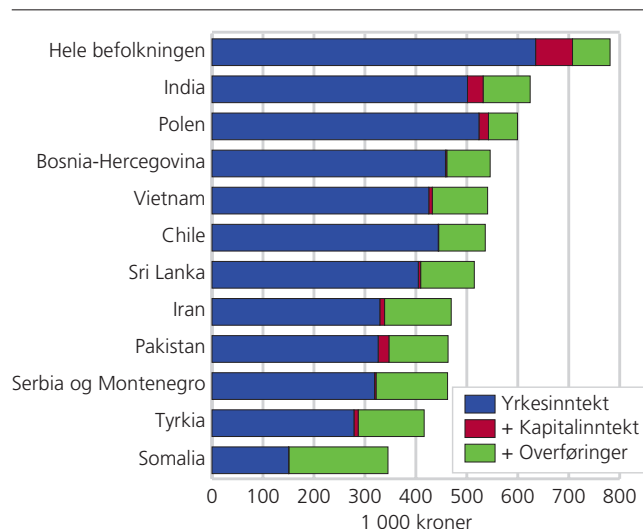
Vi har sett at det er store forskjeller i utdanningsnivå og deltakelse i utdanningssystemet mellom de ulike gruppene. Disse forskjellene gjenspeiles også i forskjeller i sysselsettingsnivå. Mange av gruppene med høyest sysselsettingsnivå har også høyest utdanningsdeltakelse, og motsatt er det de samme gruppene som har lavest deltakelse på utdanningsarenaen som også har lavest sysselsetting. Lavest sysselsetting har nyere flyktninggrupper, som Somalia (28 prosent), Afghanistan (34 prosent) og Irak (37 prosent), men her vil mange finne seg i kvalifiseringsordninger som introduksjonsordningen². Sysselsettingen er også lav i mer etablerte innvandrergupper, som Pakistan (45 prosent), Marokko (45 prosent) og Tyrkia (49 prosent). Disse gruppene fanges ikke opp i tiltak som introduksjonsordningen, slik nyankomne flyktninger gjør. Det ser derfor ut til at det lave sysselsettingsnivået i noen grad har «satt seg» i disse gruppene, særlig blant kvinnene. I forhold til deres lave sysselsetting, er kvinner fra Pakistan, Marokko og Tyrkia i relativt liten grad registrert arbeidsledige. Dette tyder på at de heller ikke er på leting etter arbeid.

Høyest inntekt blant par fra India, lavest blant par fra Somalia

Den enkeltes inntekt er ofte et resultat av tilknytningen til arbeidsmarkedet, og lavinntekt er i Norge nært forbundet med manglende yrkesdeltaking, for innvandrere som for andre. Inntekt er viktig som grunnlag for å kunne velge seg det liv en ønsker. Men i forhold til integrering og aksept i samfunnet er det heller ikke

² Introduksjonsordningen skal bidra til en lettere og raskere integrering av nyankomne flyktninger til det norske samfunnet. Alle kommuner som bosetter flyktninger, har plikt til å tilby introduksjonsprogrammet. Voksne innvandrere med en oppholdstillatelse som danner grunnlag for bosettingstillatelse, har rett og plikt til å gjennomføre 300 timer opplæring i norsk og samfunnskunnskap. Programløpet er normalt på full tid i inntil to år. Det er kommunen som har ansvar for å tilrettelegge opplæringen. Personer som deltar i programmet, har krav på en introduksjonsstønad. Introduksjonsstøtten er fastsatt til 2G (grunnbeløpet i folketrygden).

Figur 9. Inntektssammensetning for innvandrerbefolkningen. Ektepar (med og uten barn)¹ og samboerpar med felles barn hvor begge voksne har samme land-bakgrunn, etter land. Hovedinntektstaker 25-55 år. Gjennomsnitt 2004. 1 000 kroner

¹ I tallet på ektepar er registrerte partnerskap inkludert.

Kilde: Inntektsstatistikk, Statistisk sentralbyrå.

uten betydning hvor denne inntekten kommer fra. De viktigste inntektspostene i tillegg til yrkesinntekt er overføringer som alderspensjon, uførepensjon, arbeidsledighetstrygd, barnetrygd, sosialhjelp og for befolkningen under ett også kapitalinntekt. Det er trolig lettere å bli oppfattet som et vanlig medlem av det norske samfunn om inntekten stammer fra eget arbeid enn om den stammer fra overføringer (Østby 2004).

Tallene som ligger til grunn for figur 9, er gjennomsnittlig samlet inntekt før skatt for ektepar med og uten hjemmeboende barn (og samboerpar med felles barn), hvor begge i paret er innvandrere. Enslige forsørgere og samboerpar uten felles barn er ikke tatt med her. Særlig i den somaliske gruppa finner vi mange enslige forsørgere.

I hele befolkningen hadde slike husholdninger i 2004 en samlet gjennomsnittlig inntekt før skatt på 781 000 kroner (se figur 9). Ingen av innvandrerguppene kommer i nærheten av dette, nærmest kommer de fra India og Polen. Lavest inntekt har de somaliske husholdningene med en samlet inntekt på 345 000 kroner, altså ikke engang halvparten av gjennomsnittet for hele befolkningen. Hvis en skal vurdere levestandarden denne inntekten muliggjør, må vi også ta hensyn til at en gjennomsnittlig somalisk husholdning er mye større enn en gjennomsnittshusholdning i befolkningen i alt og derfor har mange flere å dele den lave inntekten på. Over halvparten av inntektene til de somaliske husholdningene kommer fra overføringer, mot mindre enn en femtedel blant dem fra India. I hele befolkningen kommer bare en tiendedel av inntektene fra overføringer. Få innvandrergupper har noe særlig kapitalinntekt.

Gjennomsnittet skjuler store forskjeller

Som vist her er det lite meningsfylt å snakke om "gjennomsnittet i innvandrerbefolkningen". Et slikt gjennomsnitt skjuler store forskjeller mellom de ulike landgruppene. Noen av gruppene vi har beskrevet her er like store som en middels norsk by, som de 28 000 pakistanerne eller de 20 000 irakerne. Andre, som de 2 700 eritreerne, er ikke større enn ei lita norsk bygd. Også levekårene varierer betydelig mellom, men også innenfor de ulike gruppene, for eksempel hva gjelder deltakelse på utdanningsarenaen. Noen grupper sitter i større grad over skolebøkene enn gjennomsnittet av befolkningen, som iranske førstegenerasjonsinnvandrere. Halvparten av iranerne mellom 19–24 år deltar i en eller annen form for utdanning. Kontrasten blir stor til tyrkerne, hvor bare 18 prosent gjør det samme. Ser man på inntekt, har indiske par nesten dobbelt så høy samlet inntekt som somaliske par. Og forskjellen blir enda større når vi vet at somaliske par i snitt har mange flere barn å fordele inntekten på enn inderne.

Særlig innvandringsgrunn og botid i Norge kan forklare mye av forskjellene i levekår. Nyinnvandrede flyktninger fra Afghanistan er i liten grad sysselsatt sammenliknet med srilankere som har vært i landet lenger, og sett i forhold til polakker som har kommet som arbeidsinnvandrere. Fra et integreringsperspektiv er det nok mer urovekkende at deltakelsen på utdanningsarenaen og i arbeidslivet er svært lav blant kvinner i enkelte landgrupper med lang botid i Norge, som pakistanerne, tyrkerne og marokkanerne. Det er imidlertid store forskjeller mellom generasjonene i de tre nevnte gruppene. De som er oppvokst i Norge, de såkalte etterkommerne, er bedre integrert enn førstegenerasjonsinnvandrerne, i alle fall innen utdanning og på arbeidsmarkedet.

Referanser

Blom, Svein (2002): *Innvandrerne bosettingsmønstre i Oslo*, Sosiale og økonomiske analyser (SØS) 2002/107, Statistisk sentralbyrå.

Henriksen, Kristin (2007). *Fakta om 18 innvandrergreper i Norge*, Rapporter 2007 (kommer i september), Statistisk sentralbyrå.

Kjeldstadli, Knut (2003): *Norsk innvandringshistorie*, Bind 3, Oslo: Pax Forlag.

Østby, Lars (red.) (2004): *Innvandrere i Norge - Hvem er de, og hvordan går det med dem?* Del II Levekår, Rapporter 2004/66, Statistisk sentralbyrå.

Aalandslid, Vebjørn (2007): *Innvandrerens demografi og levekår i 12 kommuner i Norge*, Rapporter 2007/24, Statistisk sentralbyrå.

Forskningspublikasjoner

Nye utgivelser

Rapporter

Jan Lyngstad: Barnebidrag før og etter bidragsreformen. En analyse av undersøkelsene om samvær og bidrag 2002 og 2004. Rapporter 2007/34. Sidetall 59. ISBN 978-82-537-7245-5 (Trykt versjon). ISBN 978-82-537-7246-2 (Elektronisk versjon)

1. oktober 2003 ble det innført nye regler for beregning av barnebidrag for barn man ikke bor fast sammen med. På oppdrag fra Barne- og familiedepartementet har Statistisk sentralbyrå gjennomført to utvalgsundersøkelser blant foreldre som lever atskilt, - den første høsten 2002 og den andre høsten 2004. Både foreldre som bor sammen med barna til daglig, og de som ikke bor sammen med barna, deltok. Disse foreldregruppene kalles her henholdsvis omsorgsforeldre og samværsforeldre. De to undersøkelsene gir et bilde av foreldrenes fordeling av omsorg og ansvar for felles barn, og av deres økonomiske situasjon, ett år før og ett år etter at de nye reglene trådte i kraft. Denne rapporten diskuterer hvorvidt det var endringer i betalt og mottatt barnebidrag for felles barn fra 2002 til 2004.

Analysene tyder på at fedre uten samvær i gjennomsnitt betalte høyere barnebidrag i 2004 enn i 2002. I 2002 mottok mødre med lav inntekt noe lavere bidrag enn dem med høy inntekt, når vi tar hensyn til andre forskjeller mellom de to gruppene. I 2004 var det omvendt. Da mottok mødre med lav inntekt mer i bidrag enn dem med høy inntekt. Fedre med høy inntekt betalte omtrent like høyt bidrag i 2002 og i 2004, men ikke i de tilfellene hvor mor samtidig hadde lav inntekt. Da betalte fedrene i gjennomsnitt noe mer i 2004 enn i 2002.

Disse endringene i fordelingen av betalt og mottatt barnebidrag etter foreldrenes inntekt, og omfanget

av samværs-forelderens kontakt med barnet/barna, stemmer nokså bra overens med hva vi ventet å finne etter innføringen av de nye beregningsreglene for barnebidrag.

Det kan se ut til at en del av foreldrene har foregrepet reformen og tatt den på forskudd. I de tilfellene hvor barna bodde omtrent like mye hos hver av foreldrene, tok foreldrene allerede før bidragsreformen hensyn til kostnadene ved samvær når bidraget ble fastsatt, mens andre grupper med mye samvær først begynte å ta hensyn til samværet i bidragsfastsettelsen etter at de nye reglene for beregning av barnebidrag var trådt i kraft.

Discussion Papers

Marit Rønsen and Torbjørn Skarðhamar: Do welfare-to-work initiatives work? Evidence from an activation programme targeted at social security recipients in Norway. DP no. 519, 2007. Sidetall 42.

This paper presents results from an evaluation of a Norwegian initiative to combat poverty launched in 2003. Central to the plan is a broad spectrum of rehabilitation and activation measures intended to help long-term social security recipients from welfare to work. We illuminate short-term effects up to the end of 2004, taking a dual approach: First, we analyse transitions to work among participants in the programme and study the determinants of this process by means of survival analysis and multivariate hazard rate regression. Second, we address the question of programme effects adopting a quasi-experimental design based on propensity score matching. We find that the mean programme effect is positive, but only when work is defined fairly broadly. However, the impact varies by target group. For immigrants and single mothers, there is no impact whether we

use a strict or less strict definition of work. For youth, the effect is even estimated to be negative, implying that they would have been better off without this initiative. The only significant effect in the desired direction is found among other long-term social security recipients, and applies for both the strict and less strict definition of employment. Moreover, this effect is fairly large.

Erik Biørn: Measuring and Decomposing Capital Stock and Service Values: Should Capital Quality be a given Place? DP no. 518, 2007. Sidetall 17.

Aggregation of tangible capital assets across vintages and decomposition of value aggregates into quantities and prices are considered. Focus in on both capital stock values and capital service values. If the definitions and ways of measuring prices and quantities are not conformable, a third component, denoted a quality component, may have to be included as a buffer. Should it then be suppressed by allocating it to either of the price and quantity components, or should quality be accounted for separately? In discussing these issues, five quantity variables and five price variables are involved. Some of them are observable from market data without large efforts, some are essentially unobservable, and some can be quantified only if certain (often non-testable) assumptions are made. Illustrations based on parametric functions are given.

Mari Rege, Kjetil Telle and Mark Votruba: Parental Job Loss and Children's School Performance. DP no. 517, 2007. Sidetall 22

Using Norwegian register data we estimate how children's school performance is affected by their parents' exposure to plant closure. Fathers' exposure leads to a substantial decline in children's

graduation-year grade point average, but only in municipalities with mediocre-performing job markets. The negative effect does not appear to be driven by a reduction in father's income and employment, an increase in parental divorce, or the trauma of relocating. In contrast, mothers' exposure leads to improved school performance. Our findings appear to be consistent with sociological "role theories," with parents unable to fully shield their children from the stress caused by threats to the father's traditional role as breadwinner, and mothers responding to job loss by allocating greater attention towards child rearing.

Mads Greaker and Tom-Reiel Heggedal: Lock-in and the transition to hydrogen cars: When should governments intervene? DP no. 516, 2007. Sidetall 25.

The density of fuel filling stations influences consumers' utility of private car transport. Thus, to the extent that different modes of private transport require different fuels, there may exist a network externality in the consumption of private transport.

We investigate this in a formal model of the market for private transport. In the model there are two competing technologies; today's internal combustion engine based on fossil fuels, and tomorrow's hydrogen car. Due to the network externality there may exist several market equilibria, of which one is likely to Pareto dominate the other(s). Thus, a lock-in situation is possible.

On the other hand, if either the costs of establishing hydrogen filling stations is too high or the hydrogen car technology is still in its infancy, the only equilibrium is the current internal combustion engine equilibrium. Hence, apart from internalizing the environmental externality on gasoline cars, the government has no reasons to intervene before the technology is ripe. And even then, governments should take great care so as not to create a situation of excess momentum.

Kyrre Stensnes: Equity versus Efficiency in Public Pension Schemes. Microsimulating the Trade-off. DP no. 515, 2007. Sidetall 27.

Any contribution to a pay-as-you-go pension system may be considered mandatory savings to the extent that it gives a claim to a future benefit. Contributors to the economic literature have argued that an increase in this savings component will lower implicit marginal tax rates, thereby reducing distortions in the labour market. However, the efficiency gain created by increasing the actuarial component of pensions may come at the cost of increased inequality in pension benefits. The trade-off between efficiency and equity is not easy to quantify in actual public pension schemes whose benefit functions intrinsically exhibit non-linear characteristics. This paper develops a framework to quantify this trade-off in a fully specified pension system using dynamic micro-simulation modelling. The methodology is then applied to five different pension schemes actually proposed for Norway. The results demonstrate the relevance of this study: The improvement of the equity-efficiency trade-off either does not materialise, as in one case, or is arguably driven by a different factor than advocated by policymakers..

Mari Rege, Kjetil Telle and Mark Votruba: Plant Closure and Marital Dissolution. DP no. 514, 2007. Sidetall 23..

We estimate the effect of plant closure on divorce using a panel data set comprising more than 80,000 married couples in Norway. Plant closure substantially increases the likelihood of marital dissolution of workers in affected plants. The marriages of husbands originally employed in plants that closed between 1995 and 2000 were 11 percent more likely to be dissolved by 2003 than comparable marriages of husbands in stable plants. Additional analyses suggest that the effect of plant closure on divorce is not due to unexpected reduction in earnings. The results

are, however, consistent with role theories, in which the husband's attractiveness declines if he fails to fulfill a traditional role as a breadwinner.

Geir B. Asheim and Bjart Holtsmark: Pareto-efficient climate agreements. DP no. 505, 2007. Sidetall 14.

Recent contributions show that climate agreements with broad participation can be implemented as weakly renegotiation-proof equilibria in simple models of greenhouse gas abatement where each country has a binary choice between cooperating (i.e., abate emissions) or defecting (no abatement). Here we show that this result carries over to a model where countries have a continuum of emission choices. Indeed, a Pareto-efficient climate agreement can always be implemented as a weakly renegotiation-proof equilibrium, for a sufficiently high discount factor. This means that one need not trade-off a «narrow but deep» treaty with a «broad but shallow» treaty.

Torfinn Harding and Beata Smarzynska Javorcik: Developing economies and international investors. Do investment promotion agencies bring them together? DP no. 513, 2007. Sidetall 48.

Many countries spend significant resources on investment promotion agencies (IPAs) in the hope of attracting inflows of foreign direct investment (FDI). Despite the importance of this question for public policy choices, little is known about the effectiveness of investment promotion efforts. This study uses newly collected data on national IPAs in 109 countries to examine the effects of investment promotion on FDI inflows. The empirical analysis follows two approaches. First, we test whether sectors explicitly targeted by IPAs receive more FDI in the post-targeting period relative to the pre-targeting period and non-targeted sectors. Second, we examine whether the existence of an IPA is correlated with higher FDI inflows. Results from both approaches

point to the same conclusion. Investment promotion efforts appear to increase FDI inflows to developing countries. Moreover, agency characteristics, such as its legal status and reporting structure, affect the effectiveness of investment promotion. There is also evidence of FDI diversion due to investment incentives offered by other countries in the same geographic region.

Reprints

Finn Roar Aune, Snorre Kverndokk, Lars Lindholt and Knut Einar Rosen-dahl: Profitability of fossil-fuel production under different instruments in international climate policies. Reprints no. 319, 2007. Sidetall 13.

Reprint from *Climate Policy*, Vol. 7, No. 1, 2007, 60-72.

Li-Chun Zhang: Finite Population Small Area Interval Estimation. Reprints no. 318, 2007. Sidetall 15.

Reprint from *Journal of Official Statistics*, Vol. 23, No. 2, 2007, 223-237.

Documents

Ådne Cappelen, Robin Choudhury, Hamilton Kamwana, Chipso Msowoya, Wavisanga Munyenembe and Arnold Palamuleni: The 2007/8 Malawi Budget. Macroeconomic implications. Documents 2007/14. Sidetall 49.

With an expected annualized GDP growth of 4.1 percent from 2007 to 2011, the prospects for the Malawian economy is promising. The growth in production from smallholder farmers is strong due to bumper harvests in 2006 and 2007. This significantly improves household's food security and stimulates private consumption. The growth in exports is not keeping up with that of imports, but the current account is improving due to terms of trade gains. The modest increase in import price will gradually lower consumer price inflation.

The government budget balance is improving over the period, and

the domestic debt is going down. Despite of this, Malawi will still be dependent upon significant and predictable donor support in the years ahead. Financing the deficit contributes to domestic credit and money supply. The involvement in domestic and foreign assets shows a fairly stable development as share of GDP.

Notater

Jan Lyngstad og Erik H. Nymo: Kvaliteten på opplysningene om barnebidrag i Statistisk sentralbyrås undersøkelser om Samvær og bidrag 2002 og 2004. Notater 2007/48. Sidetall 38.

I dette notatet analyseres kvaliteten på opplysningene om barnebidrag i Statistisk sentralbyrås undersøkelser om samvær og bidrag 2002 og 2004. I 2002-undersøkelsen har vi opplysninger om bidragets størrelse både fra spørreskjema og register (skatteligningen). I 2004 finnes ikke lenger opplysninger om bidrag i selvangivelsen og dermed heller ikke i skatteligningen, men vi har fortsatt opplysninger fra intervju og opplysninger fra NAV/Rikstrygdeverkets registre for dem som betaler/får utbetalt bidrag via trygdestaten. Opplysningene fra spørreskjema/intervju blir sammenholdt med opplysningene fra register.

Anne Sofie Abrahamsen og Pål Holmen: Utenrikshandel med tjenester. Populasjons- og utvalg-sarbeid 2004-2005. Notatsamling. Notater 2007/45. Sidetall 114.

Arbeidet med å etablere systemer for avgrensning og oppdatering av populasjoner til undersøkelsene om utenrikshandel med tjenester har foregått i flere år, og med varierende intensitet. Utgangspunktet for arbeidet har hele tiden vært å få fastlagt konsistente og stabile prosedyrer for populasjonsvedlikehold og tilrettelegging av grunnlag for utvalgstrekking og oppblåsing.

Utgangspunktet for populasjonen var Norges Banks rapporterings-system BRAVO for 2004. I tidligere faser av populasjonsarbeidet var

fokus først og fremst rettet mot å utvikle opplegg for å oppdatere denne utgangspopulasjonen, noe som i seg selv er relativt krevende. I de senere fasene av populasjonsarbeidet har det imidlertid blitt mer og mer tydelig at usikkerheten i utgangspopulasjonen har vært langt større enn tidligere antatt. Det har derfor vært nødvendig i sterkere grad å jobbe med populasjoner mer avhengig av utgangspopulasjonen.

Populasjonsarbeid av denne typen er komplekst. I rapporteringen av tjenestehandel med utlandet legges det opp til et visst skjønn, og de avkrevde opplysningene kan ikke alltid tas direkte ut fra foretakenes regnskapssystemer. Denne kompleksiteten innebærer videre at også tjenestepopulasjonen må avgrenses ved hjelp av en del skjønnsmessige vurderinger.

Vi har derfor etter hvert til en viss grad beveget oss bort fra forestillingen om at det finnes en faktisk og klart avgrenset tjenestepopulasjon, og heller tatt innover oss at tjenestepopulasjonen bør behandles som en skjønnsmessig størrelse avgrenset ved hjelp av det enkelte foretaks verdier på en del sentrale variable. Toll- og avgiftsdirektoratets Valutaregister utgjør en sentral kilde i denne sammenhengen. Det samme gjør variable som næring, omsetning og sysselsetting.

Analysen gjennom prosjektfasen foreligger i ulike publikasjoner. I denne publikasjonen er en del sentral dokumentasjon gjennom siste del av prosjektfasen og første del av driftsfasen samlet. Notatene gir ikke nødvendigvis et representativt bilde av de løsningene vi etter hvert har falt ned på, men er først og fremst en dokumentasjon av den prosessen vi har hatt for å komme frem til et robust populasjonssystem.

Flere personer har vært involvert i arbeidet. Bidragsyterne i denne notatsamlingen er Anne Sofie Abrahamsen, Vegard Hansen, Johan Heldal, Pål Holmen, Trond Lasse Larsen og Dina Rafat.

Innholdsfortegnelse for Økonomiske analyser (ØA) de siste 12 måneder

Innholdsfortegnelse for tidligere utgivelser av Økonomiske analyser kan fås ved henvendelse til Aud Walseth,

Statistisk sentralbyrå, telefon: 21 09 47 57, telefax: 21 09 00 40, E-post: Aud.Walseth@ssb.no

Økonomiske analyser

ØA 5/2006:

Lavslippsutvalget: Et klimavennlig Norge, 3.

Jørgen Randers og Knut H. Alfsen: Hvordan kan Norge bli et klimavennlig samfunn? 4-16.

Turid Åvitsland: Reduksjon av klimagassutslipp i Norge - beregninger for Lavutslippsutvalget, 17-24.

Annegrete Bruvoll: Framtidige CO₂-utslepp: Stor vekst i utslepp fra forbruk, 25-30.

Erik Fjærli: Risiko i boligmarkedet, 31-38.

Trond Pedersen: I hvor stor grad fanger arbeidskontorene opp funksjonshemmede som ønsker arbeid?, 39-44.

ØA 6/2006:

Konjunkturtendensene, 3-2.4

Ann Lisbet Brathaug, Erling Joar Fløttum, Tore Halvorsen, Knut Sørensen og Steinar Tødsen: Revidert nasjonalregnskap 1970-2005: Ny føring av banktjenester hever nivået på BNP, 25-37.

Tor Skoglund: Nye beregninger av sysselsetting og lønn i nasjonalregnskapet, 38-41.

Roger Bjørnstad og Eilev S. Jansen: Valutakursutviklingen etter 31. mars 2001: Renta bestemmer det meste, 42-47.

Roger Bjørnstad: Er det økte sykefraværet tegn på mer inkluderende eller ekskluderende arbeidsliv? 48-55.

ØA 1/2007:

Økonomisk utsyn over året 2006 3-128.

ØA 2/2007:

Solveig Glomsrød, Iulie Aslaksen og Bjart Holtsmark: Økonomi, miljø og levekår i Arktis, 3-10.

Øivind Vormeland Salte: Innovasjon i norsk næringsliv, 11-21.

Dag Rønningen: Teknologiske og organisatoriske endringer og eldre arbeidstakers tilknytning til arbeidsmarkedet, 22-28.

Torgeir Ericson: Kan toveiskommunikasjoner gi et mer velfungerende kraftmarked? 29-34.

ØA 3/2007:

Konjunkturtendensene, 3-26.

Andreas Benedictow: Internasjonale konjunkturutsikter fra AIECE – Redusert vekst i verdensøkonomien, 27-35.

Torgeir Ericson og Bente Halvorsen: Har vi en potensiell kraftkrise i Midt-Norge? 36-42.

Leif Andreassen og Tom Kornstad: Utviklingen i sykefraværet på 1990-tallet, 43-52.

ØA 4/2007:

Konjunkturtendensene, 3-25.

Gisle Haakonsen: Klimagassutslipp svakt ned i 2006. 26-28.

Knut H. Alfsen: Raskere klimaendringer enn ventet? 29-34.

Berit Otnes: Lavinntekt i Norge sammenliknet med Europa. Relativt få har lav inntekt, men større forskjeller mellom grupper 35-39.

Economic Survey

From 2004 will Economic Survey no longer be available in its current form. Economic trends for the Norwegian economy will continue to be published electronically, but will no longer have a printed counterpart.

http://www.ssb.no/kt_en/

Konjunkturindikatorer for Norge

Tabell	Side	Figur	Side
Konjunkturbarometeret			
1.1. Konjunkturbarometer, industri og bergverk. Sesongjustert og glattet	2*	1.1. Konjunkturbarometer i industri og bergverk. Produksjon og sysselsetting, faktisk utvikling	3*
		1.2. Konjunkturbarometer i industri og bergverk. Generell bedømmelse av utsiktene, neste kvartal	3*
		1.3. Konjunkturbarometer. Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjonsnivå	3*
		1.4. Konjunkturbarometer. Faktorer som begrenser produksjonen i industrien	3*
Ordre			
2.1. Ordretilgang. Sesongjusterte og glattede verdiindekser.	2*	2.1. Ordre. Ordretilgang og ordreserve i industri ialt	3*
2.2. Ordreserve. Sesongjusterte og glattede verdiindekser.	2*	2.2. Ordre. Ordretilgang og ordreserve i bygg og anlegg i alt . . .	3*
Arbeidskraft			
3.1. Arbeidsmarked. 1 000 personer og prosent. Sesongjustert . . .	4*	3.1. Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk fra AKU	5*
		3.2. Arbeidsledige og beholdning av ledige stillinger	5*
Produksjon			
4.1. Produksjon. Sesongjusterte volumindekser. 1995=100	4*	4.1. Produksjon. Olje og naturgass	5*
4.2. Produksjon og omsetning. Indekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	6*	4.2. Produksjon. Industri og kraftforsyning	5*
		4.3. Produksjon. Innsatsvarer og energivarer.	5*
		4.4. Produksjon. Investerings- og konsumvarer.	5*
		4.5. Produksjonsindeks for bygg og anlegg	7*
		4.6. Hotellovernattinger	7*
Investeringer			
5.1. Antatte og utførte investeringer ifølge SSBs investeringsstatistikk. Mrd. kroner.	6*	5.1. Antatte og utførte investeringer i industri	7*
5.2. Investeringer. Mrd. kroner. Næringslivets samlede årsanslag for investeringsåret gitt på ulike tidspunkter	6*	5.2. Årsanslag for investeringer i industri og bergverk gitt på ulike tidspunkter	7*
5.3. Igangsetting av nye bygg og bygg under arbeid	8*	5.3. Årsanslag for investeringer i oljevirksomheten gitt på ulike tidspunkter	7*
		5.4. Årsanslag for investeringer i kraftforsyning gitt på ulike tidspunkter	7*
		5.5. Bygg satt i gang. Boliger.	9*
		5.6. Bygg satt i gang. Driftsbygg	9*
		5.7. Bygg under arbeid	9*
Forbruk			
6.1. Forbruksindikatorer.	8*	6.1. Detaljomsetning	9*
		6.2. Varekonsumindeks.	9*
		6.3. Førstegangsregistrerte nye personbiler	9*
Priser			
7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	10*	7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og endring	11*
7.2. Produktpriser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før.	10*	7.2. Produktpriser. Nivå og endring.	11*
7.3. Prisindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før	12*	7.3. Boligpriser.	11*
7.4. Månedsførtjeneste og avtalt lønn. Indeks.	12*	7.4. Spotpris elektrisk kraft	11*
		7.5. Spotpris råolje, Brent Blend	11*
		7.6. Spotpris aluminium og eksportprisindeks for treforedlingsprodukter	11*
Finansmarked			
8.1. Utvalgte norske rentesatser. Prosent.	12*	8.1. 3 måneders eurorente	15*
8.2. Eurorenter og effektiv rente på statsobligasjoner. Prosent. . .	13*	8.2. Utlånsrente og innskuddsrente	15*
8.3. Valutakurser, Norges Banks penge- og kredittindikatorer og aksjekursindeks for Oslo Børs	13*	8.3. Valutakursindekser.	15*
		8.4. Norges Banks penge- og kredittindikator	15*
Utenrikshandel			
9.1. Eksport og import av varer. Mill. kroner. Sesongjustert	14*	9.1. Utenrikshandel	15*
9.2. Utenriksregnskap. Mill. kroner	14*	9.2. Driftsbalansen.	15*

1.1. Konjunkturbarometer, industri og bergverk. Sesongjustert og glattet

	Faktisk utvikling fra foregående kvartal og forventet utvikling i kommende kvartal. Diffusjonsindeks ¹				Kapasitets- utnyttning Prosent	Generell be- dømmelse av utsiktene i komende kvartal	Faktorer som begrenser produksjonen. Prosent av foretakene			
	Produksjon		Sysselsetting				Etterspørsel	Kapasitet	Arbeidskraft	Råstoff
	Faktisk	Forventet	Faktisk	Forventet						
2004										
2. kvartal	56,8	59,6	47,9	48,0	79	58,2	70	7	3	3
3. kvartal	58,5	58,6	49,5	47,6	80	58,4	68	7	4	4
4. kvartal	59,1	58,3	50,0	47,4	80	58,8	67	8	4	4
2005										
1. kvartal	58,1	59,1	50,1	48,8	81	58,4	66	8	4	4
2. kvartal	58,1	59,8	50,8	51,1	82	58,6	65	9	5	4
3. kvartal	59,1	61,4	52,3	53,3	82	60,5	63	10	6	4
4. kvartal	60,7	62,5	55,0	54,8	82	61,9	60	10	9	4
2006										
1. kvartal	60,6	61,4	57,1	54,9	83	61,0	55	10	11	5
2. kvartal	59,7	60,8	57,5	54,8	83	60,1	50	11	13	6
3. kvartal	59,9	61,8	57,1	55,1	84	60,5	47	12	15	7
4. kvartal	61,2	61,7	57,4	55,0	84	60,2	44	13	16	8
2007										
1. kvartal	61,2	61,1	57,4	54,8	85	59,9	42	14	17	9
2. kvartal	61,6	61,3	57,3	55,2	85	60,1	42	14	18	9

¹ Beregnet som summen av andelen av foretakene som har svart STØRRE og halvparten av andelen av foretakene som har svart UENDRET.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.1. Ordretilgang. Sesongjusterte og glattede verdiindekser

	Ordrebasert industri. 1995=100					Bygg og anlegg. 2000=100			
	I alt	Metaller og metallvarer	Maskiner og utstyr	Transportmidler	Kjemiske råvarer	I alt	Anlegg	Boligbygg	Andre bygg
2004	147,0	152,9	181,7	166,8	179,9	148,3	215,1	146,6	120,5
2005	175,4	173,6	234,7	214,2	177,2	178,6	246,3	177,1	140,1
2006	231,1	212,7	377,5	349,5	221,8	197,3	277,6	185,8	168,3
2005									
3. kvartal	179,1	174,9	245,6	218,8	173,5	185,7	257,4	182,5	144,3
4. kvartal	192,6	180,6	284,4	254,9	176,6	189,0	267,9	189,8	153,1
2006									
1. kvartal	208,3	189,8	325,7	300,8	189,8	189,1	262,7	191,1	155,4
2. kvartal	224,5	203,1	364,2	342,7	210,3	189,8	266,0	186,8	158,7
3. kvartal	239,5	219,9	396,2	370,4	233,7	197,3	282,9	182,9	169,6
4. kvartal	252,2	237,8	423,9	383,9	253,2	213,1	298,9	182,2	189,4
2007									
1. kvartal	261,7	254,4	450,2	386,7	264,8	221,8	289,2	188,8	215,7
2. kvartal	268,5	267,8	476,8	381,2	269,8	225,6	283,6	190,8	231,5

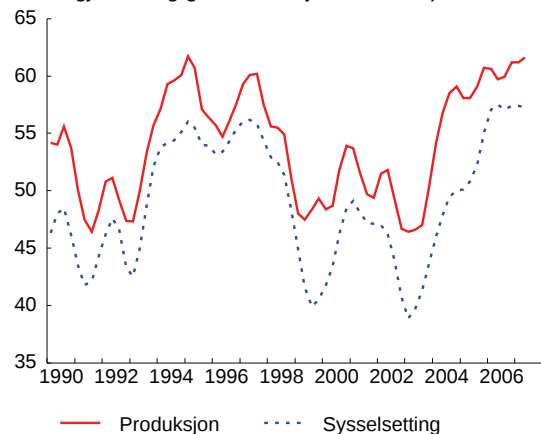
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

2.2. Ordresreserve. Sesongjusterte og glattede verdiindekser

	Ordrebasert industri. 1995=100					Bygg og anlegg. 2000=100			
	I alt	Metaller og metallvarer	Maskiner og utstyr	Transportmidler	Kjemiske råvarer	I alt	Anlegg	Boligbygg	Andre bygg
2004	129,2	196,4	104,8	117,5	178,2	167,3	315,9	143,5	115,9
2005	167,9	215,2	140,2	188,5	197,9	201,4	354,8	185,5	138,6
2006	248,3	247,3	288,0	317,4	206,2	249,5	422,7	228,4	182,8
2005									
3. kvartal	173,0	215,7	146,5	195,9	193,5	207,7	364,3	189,8	142,3
4. kvartal	189,8	220,1	178,8	219,4	188,0	220,6	382,1	202,1	155,4
2006									
1. kvartal	210,4	227,8	218,9	251,6	190,5	231,8	394,0	215,7	167,3
2. kvartal	234,3	239,0	263,7	292,7	199,3	242,5	407,6	227,4	176,6
3. kvartal	260,8	253,3	310,8	338,8	211,9	255,0	431,9	234,8	186,5
4. kvartal	287,7	269,2	358,7	386,3	223,2	268,6	457,5	235,5	200,9
2007									
1. kvartal	312,7	284,9	406,4	431,6	230,3	281,0	465,0	233,2	222,7
2. kvartal	333,5	298,6	452,4	477,3	233,6	291,8	456,3	232,0	247,0

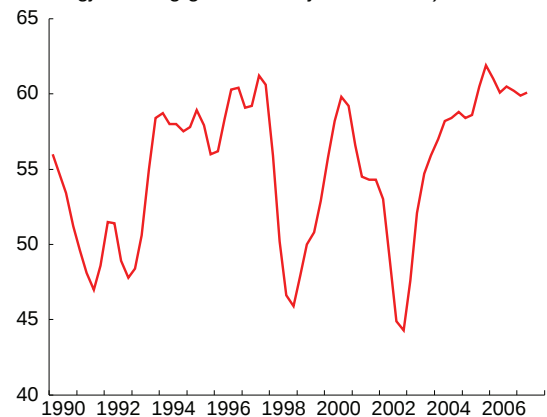
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.1 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Produksjon og sysselsetting, faktisk utvikling, kvartal.
Sesongjustert og glattet diffusjonsindeks 1). Prosent

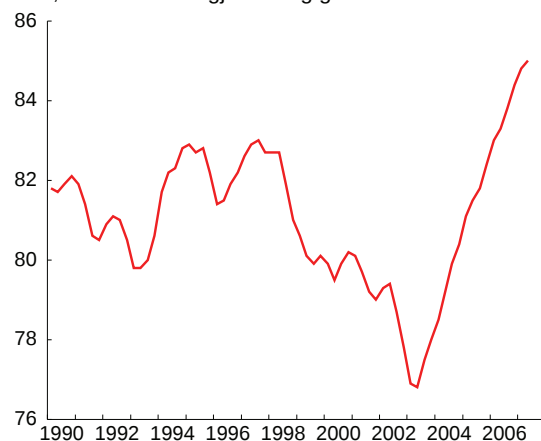
1) Se fotnote 1) til tabell 1.1
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.2 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Generell bedømmelse av utsiktene, neste kvartal.
Sesongjustert og glattet diffusjonsindeks 1). Prosent

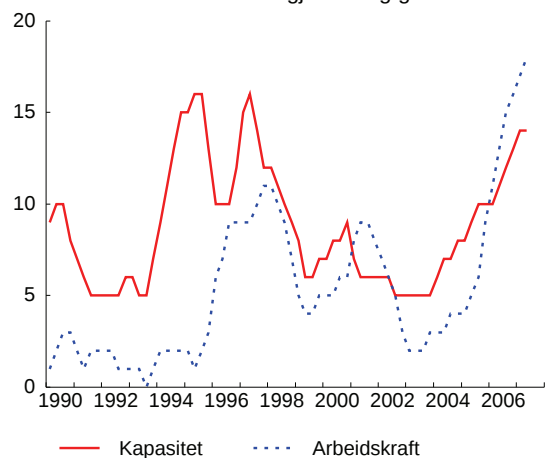
1) Se fotnote 1) til tabell 1.1
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.3 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Kapasitetsutnyttingsgraden ved nåværende produksjons-
nivå, kvartal. Sesongjustert og glattet. Prosent

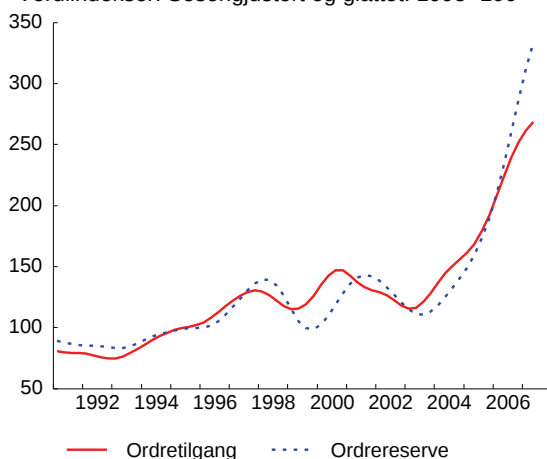
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 1.4 Konjunkturbarometer: Industri og bergverk
Faktorer som begrenser produksjonen, kvartal.
Andel av foretakene. Sesongjustert og glattet. Prosent

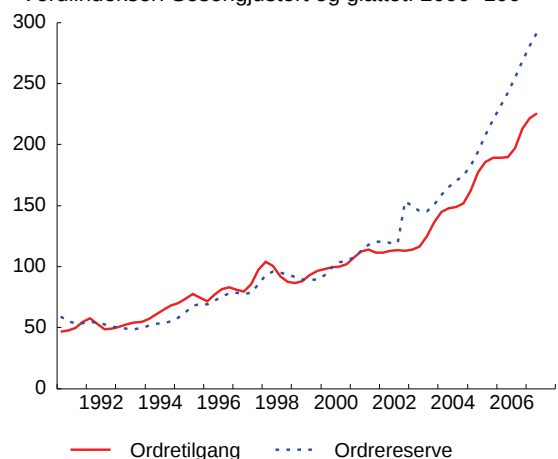
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 2.1 Ordre (kvartal). Ordrebasert industri ialt
Ordretilgang og ordreserve.
Verdiindekser. Sesongjustert og glattet. 1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 2.2 Ordre (kvartal). Bygg og anlegg ialt
Ordretilgang og ordreserve.
Verdiindekser. Sesongjustert og glattet. 2000=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

3.1. Arbeidsmarked. 1000 personer og prosent. Sesongjustert

	Arbeidskraftundersøkelsen ¹					Arbeidsdirektoratet				Sykefravær- statistikk
	Sysselsatte	Ukeverk	Arbeids- styrken	Arbeids- ledige ²	Arbeids- ledighet. Prosent av arbeids- styrken	Registrerte ledige	Registrerte ledige og personer på tiltak	Tilgang på ledige stillinger	Beholdning av ledige stillinger	Sykefravær- prosent ³
2002	2 286	1 774	2 378	92	3,9	75,2	84,5	24,9	12,2	7,8
2003	2 269	1 765	2 375	107	4,5	92,6	107,0	16,6	11,1	8,2
2004	2 276	1 761	2 382	106	4,5	91,6	108,5	16,9	10,7	7,1
2005	2 289	1 800	2 400	111	4,6	83,5	96,6	19,8	13,3	6,7
2006	2 362	1 825	2 446	84	3,4	62,7	72,8	27,6	18,9	6,9
2006										
April	2 337	1 803	2 431	94	3,9	67,7	77,0	34,3	17,3	6,6
Mai	2 340	1 820	2 433	94	3,8	65,8	75,6	23,7	19,0	6,6
Juni	2 344	1 806	2 432	88	3,6	64,5	74,0	26,9	18,1	6,6
Juli	2 349	1 821	2 434	84	3,5	62,7	71,8	26,6	19,4	6,8
August	2 359	1 820	2 439	80	3,3	60,5	70,2	28,5	19,4	6,8
September	2 369	1 841	2 447	78	3,2	58,5	68,3	29,2	20,3	6,8
Oktober	2 377	1 839	2 452	74	3,0	55,8	66,4	36,9	22,3	6,8
November	2 387	1 838	2 457	71	2,9	54,1	64,6	26,9	21,8	6,8
Desember	2 393	1 850	2 462	69	2,8	52,4	63,0	32,0	22,3	6,8
2007										
Januar	2 399	1 857	2 466	67	2,7	51,3	61,4	29,7	21,7	7,3
Februar	2 406	1 869	2 474	68	2,7	50,4	60,4	30,8	21,7	7,3
Mars	2 410	1 853	2 477	67	2,7	49,4	59,4	28,9	22,5	7,3
April	2 419	1 875	2 485	67	2,7	48,1	58,2	35,6	23,6	6,5
Mai	2 425	1 884	2 488	63	2,5	46,0	56,0	33,9	23,1	6,5
Juni	2 429	1 891	2 491	63	2,5	45,9	56,5	33,2	24,5	6,5
Juli	2 436	1 869	2 499	63	2,5	47,2	58,0	34,7	25,3	..
August	..	..	..	..	..	45,0	55,4	30,6	24,5	..
September	..	..	..	..	..	43,5	54,2	33,7	25,3	..

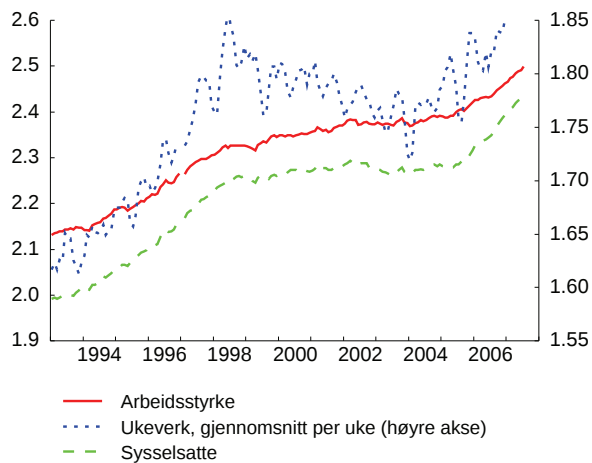
¹ Tre måneders glidende sentrert gjennomsnitt. Tallene for februar, mai, august og november gir gjennomsnittet for henholdsvis 1., 2., 3. og 4. kvartal. ² Det skjedde en større omlegging av AKU fra 2006, med brudd i tidsserien som resultat. ³ Egen- og legemeldte sykefraværsværk som prosent av avtalte dagsverk, kvartalstall.
Kilde: Statistisk sentralbyrå og NAV.

4.1. Produksjon. Sesongjusterte volumindekser. 1995=100

	Etter næring				Etter sluttanvendelse			
	Total indeks ¹	Råolje og naturgass	Industri	Kraft- forsyning	Innsats- varer	Investerings- varer	Konsum- varer	Energi- varer
2002	110,2	117,8	101,0	105,7	98,7	106,8	102,6	110,4
2003	105,8	115,8	96,8	87,2	95,6	99,7	98,7	107,3
2004	108,2	114,4	98,4	87,8	99,3	98,7	99,9	106,2
2005	107,3	110,7	101,1	110,2	101,3	104,7	100,5	105,1
2006	104,7	105,1	105,6	96,4	104,5	115,2	101,1	99,1
2006								
Mars	107,3	108,9	103,7	115,0	102,3	112,1	98,7	104,1
April	103,8	104,8	103,0	99,7	102,0	111,8	97,4	97,4
Mai	105,7	107,8	105,4	86,9	104,6	114,4	101,3	100,8
Juni	105,5	107,4	104,2	96,9	103,4	112,8	100,7	100,8
Juli	103,7	104,2	105,1	94,2	102,3	115,9	102,2	98,6
August	105,1	105,9	106,1	93,5	104,8	116,5	101,2	99,4
September	103,4	103,6	106,0	88,1	105,6	116,7	99,2	97,6
Oktober	101,6	99,3	108,3	85,1	106,1	119,4	103,9	92,8
November	102,1	100,0	107,8	89,3	106,3	119,8	102,2	94,5
Desember	105,0	104,2	109,3	87,9	107,2	120,6	104,9	98,0
2007								
Januar	104,4	103,9	108,8	92,4	108,0	120,1	104,3	98,8
Februar	104,0	101,7	108,6	104,2	107,1	121,1	102,6	98,7
Mars	103,1	100,9	109,5	96,5	109,0	121,4	102,9	96,0
April	106,9	105,9	109,5	106,0	107,2	123,5	101,0	98,9
Mai	102,1	96,5	110,7	113,4	106,8	126,9	105,5	94,0
Juni	97,5	89,7	109,6	111,6	106,5	128,1	101,8	88,7
Juli	105,3	100,0	110,4	122,4	107,2	128,5	100,9	97,8
August	105,2	99,6	110,6	125,3	106,6	129,0	102,9	98,2

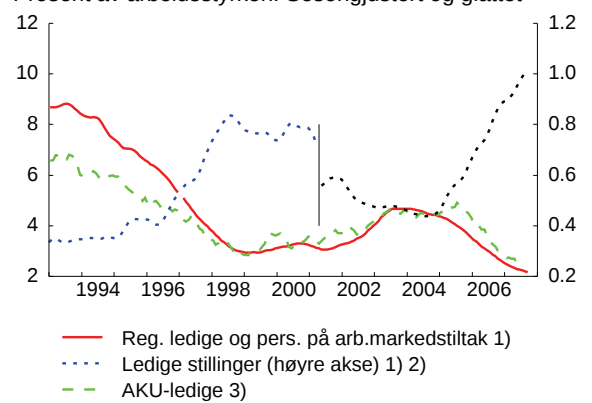
¹ Olje- og gassutvinning, industri, bergverk og kraftforsyning.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 3.1 Arbeidsstyrke, sysselsatte og ukeverk fra AKU
Millioner. Sesongjusterte og glattede månedstall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 3.2 Arbeidsledige og beholdning av ledige stillinger, månedstall
Prosent av arbeidsstyrken. Sesongjustert og glattet

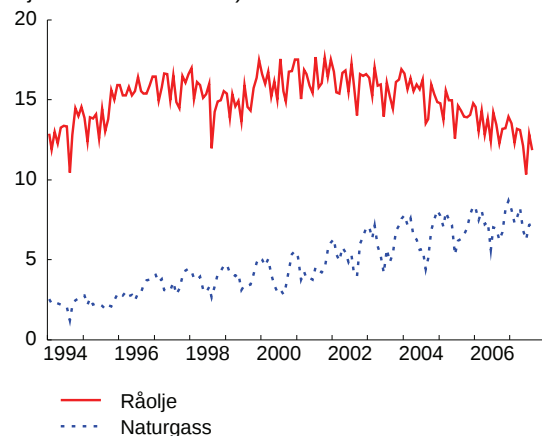
1) Justert bakover for brudd i serien fra januar 99.

2) Brudd i serien fom. mai 2001.

3) Brudd i serien fom. 2006.

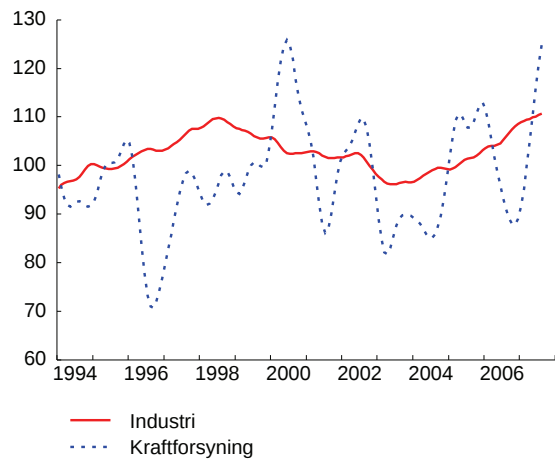
Kilde: NAV og Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.1 Produksjon: Olje og naturgass
Råolje (mill tonn) og naturgass (mrd. Sm3)
Ujusterte månedstall 1).

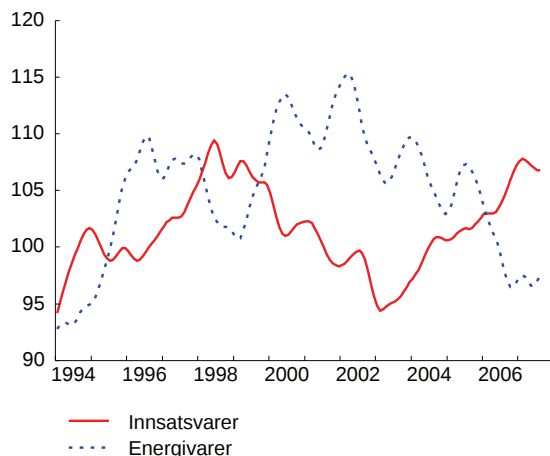
1) Brudd i seriene fra og med 2004.
Kilde: Oljedirektoratet.

Fig. 4.2 Produksjon: Industri og kraftforsyning
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 1995=100
Månedstall

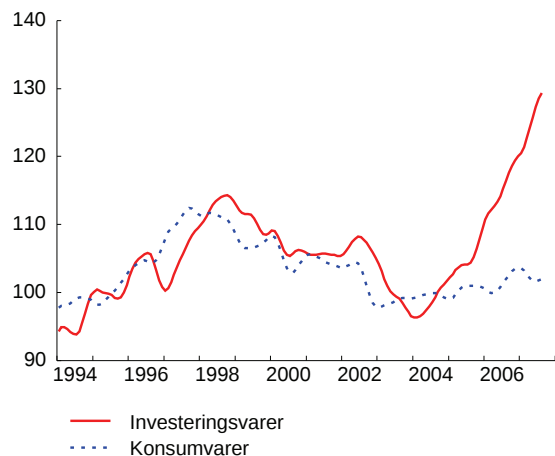
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.3 Produksjon: Innsatsvarer og energivarer
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 1995=100
Månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.4 Produksjon: Investerings- og konsumvarer
Sesongjusterte og glattede volumindekser. 1995=100
Månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

4.2. Produksjon og omsetning. Indekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før.

	Bygge- og anleggsproduksjon. Volum						Omsetning for forretningsmessig tjenesteyting. Verdi		Hotellomsetning. Verdi	
	I alt		Bygg i alt		Anlegg		Nivå	Endring	Nivå	Endring
	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Nivå	Endring				
2004	111,2	7,4	110,1	6,5	116,0	10,1	118,5	7,5	157,5	4,0
2005	120,5	8,4	121,0	9,9	119,4	3,0	134,3	13,4	170,9	8,5
2006	127,8	6,1	128,7	6,3	125,4	5,0	160,4	19,4	187,9	9,9
2004										
3. kvartal	105,9	8,7	104,3	8,0	112,5	10,2	108,4	7,9	192,3	6,3
4. kvartal	120,2	10,1	119,4	9,4	124,2	11,8	141,4	10,4	135,7	2,1
2005										
1. kvartal	115,1	6,8	117,4	8,6	107,5	0,1	116,5	5,8	148,6	0,6
2. kvartal	124,2	12,2	124,5	14,9	124,2	3,8	132,3	16,1	175,9	13,9
3. kvartal	114,2	7,8	112,3	7,7	121,8	8,3	125,9	16,1	207,3	7,8
4. kvartal	128,3	6,7	129,7	8,6	124,0	-0,2	162,5	14,9	151,9	12,0
2006										
1. kvartal	129,6	12,6	132,9	13,2	118,7	10,4	144,6	24,1	168,8	13,6
2. kvartal	126,9	2,2	127,9	2,7	124,0	-0,2	151,9	14,8	183,9	4,5
3. kvartal	119,5	4,6	118,0	5,1	124,9	2,5	148,5	18,0	227,0	9,5
4. kvartal	135,2	5,4	135,8	4,7	133,9	8,0	196,6	21,0	171,8	13,1
2007										
1. kvartal	138,4	6,8	139,9	5,3	133,6	12,6	171,1	18,3	193,7	14,8
2. kvartal	134,9	6,3	135,0	5,6	135,6	9,4	179,7	18,3	214,9	16,8

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.1. Antatte og utførte investeringer ifølge SSBs investeringsstatistikk.¹ Mrd. kroner

	Industri			Kraftfor- syning	Oljevirksomhet (ujustert)					
	Antatte, sesongjust.	Utførte, ujustert	Utførte, sesongjust.	Utførte	Antatte i alt	Utførte				
						I alt	Leting	Utbygging	Felt i drift	Rørtransport
2004	..	17,4	17,5	8,9	..	71,5	4,0	13,7	31,2	6,1
2005	..	19,6	19,3	8,3	..	88,5	7,5	19,5	34,4	10,0
2006	..	22,1	21,9	10,6	..	95,7	11,7	21,3	39,0	5,3
2005										
3. kvartal	5,3	4,5	4,5	2,3	23,9	21,8	1,9	5,2	7,9	3,0
4. kvartal	5,8	7,1	5,7	2,4	23,7	25,1	2,3	5,1	11,4	2,0
2006										
1. kvartal	5,4	4,1	5,3	1,7	23,2	20,0	2,5	3,9	8,6	0,8
2. kvartal	6,0	5,0	5,1	2,5	27,3	23,4	3,1	5,1	9,3	1,4
3. kvartal	6,1	5,5	5,6	2,9	28,5	25,8	2,7	6,6	9,9	2,0
4. kvartal	6,8	7,6	6,0	3,6	30,7	26,6	3,4	5,7	11,3	1,0
2007										
1. kvartal	7,5	4,5	5,8	2,0	26,4	22,6	4,2	5,0	9,6	0,7
2. kvartal	6,5	6,2	6,3	3,1	31,6	27,3	4,1	7,9	10,7	1,1
3. kvartal	8,3	..	..	..	33,7	..	..	..	..	..

¹ Tallene for antatte og utførte investeringer i et kvartal er hentet fra investeringsundersøkelsen for henholdsvis samme og påfølgende kvartal.

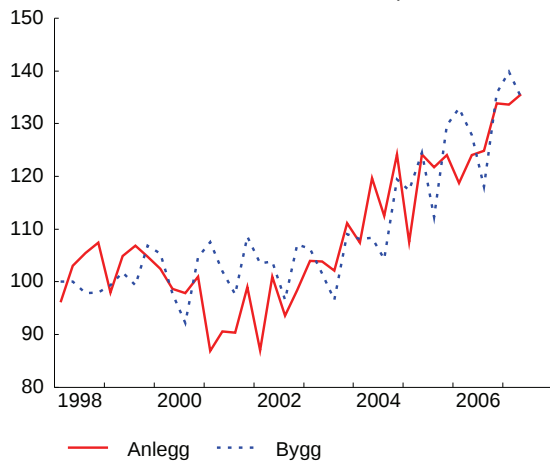
Kilde: Statistisk sentralbyrå

5.2. Investeringer. Mrd. kroner. Næringens samlede årsanslag for investeringsåret (år t) gitt på ulike tidspunkter i året før investeringsåret (t-1) og året etter investeringsåret (t+1)

	Industri og bergverksdrift				Kraftforsyning				Oljevirksomhet			
	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008	2005	2006	2007	2008
År t-1												
2. kvartal	11,3	14,4	15,8	20,7	6,0	9,9	9,5	11,3	58,0	65,1	68,3	82,6
3. kvartal	12,7	15,0	16,3	24,0	6,7	8,9	9,2	11,5	78,8	78,2	88,5	119,2
4. kvartal	15,3	18,3	20,6	..	7,9	9,9	11,8	..	89,5	92,8	100,2	..
År t												
1. kvartal	18,1	18,4	25,1	..	9,5	11,8	13,7	..	88,5	93,8	104,6	..
2. kvartal	19,0	21,1	25,8	..	9,2	11,6	14,2	..	92,0	102,3	112,9	..
3. kvartal	20,1	21,8	28,3	..	9,3	11,6	14,6	..	88,7	99,6	117,5	..
4. kvartal	19,7	22,9	..	..	9,0	11,2	..	..	87,1	99,9	..	..
År t+1												
1. kvartal	20,4	22,8	..	..	8,3	10,6	..	..	88,5	95,8	..	..

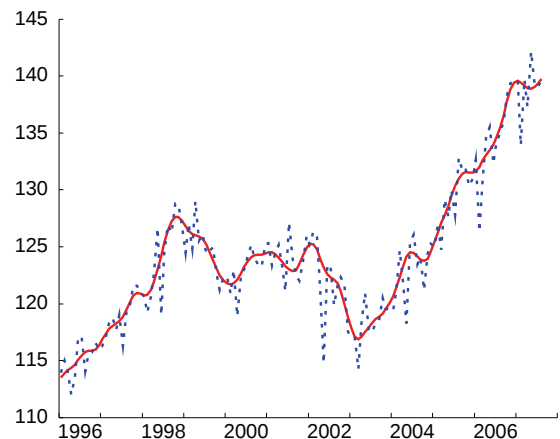
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Figur 4.5 Produksjonsindeks for bygg og anlegg
Kvartalsvis volumindeks. 2000=100. 1)

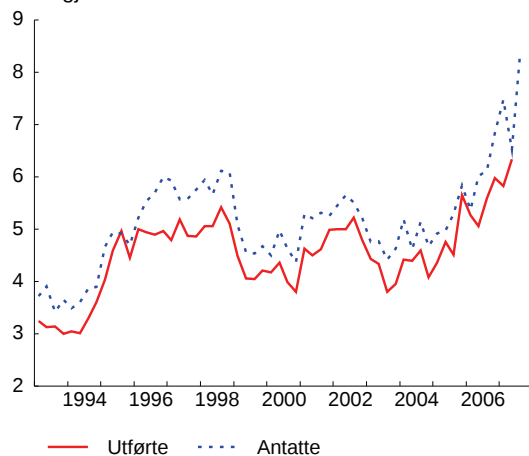
1) Brudd i serien fra 1. kv. 2000.
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 4.6 Hotellovernattinger
Månedsindeks. 1992=100. Sesongjustert og trend

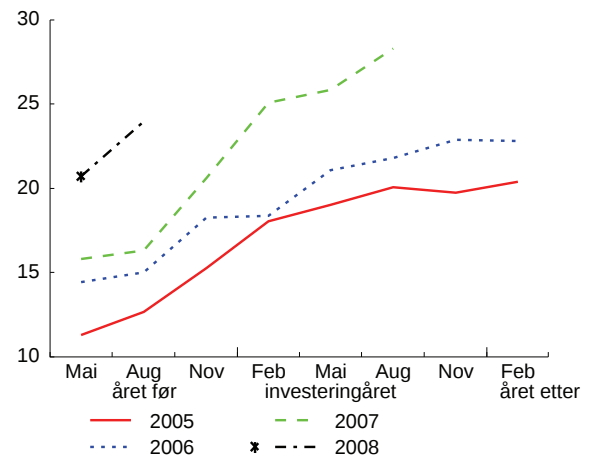
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.1 Investeringer: Industri
Antatte og utførte per kvartal. Milliarder kroner.
Sesongjustert

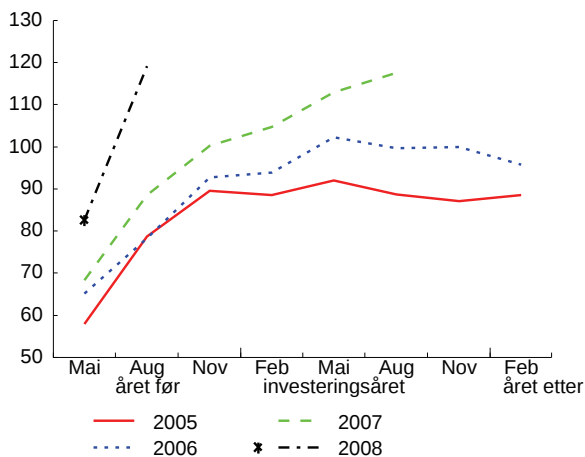
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fig. 5.2 Investeringer: Industri og bergverksdrift
Årsanslag gitt på ulike tidspunkter. 2005-2008
Milliarder kroner

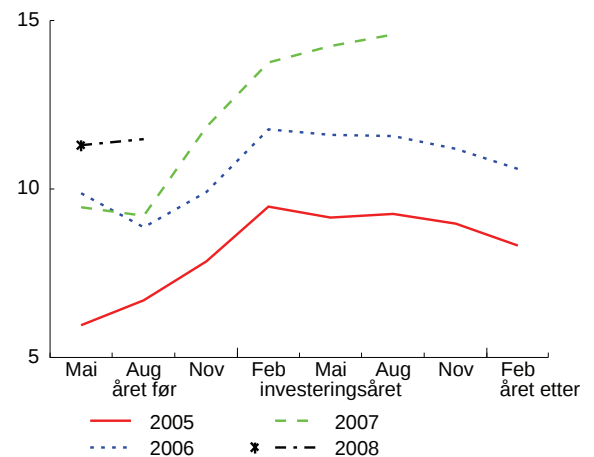
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.3 Investeringer: Oljevirkksomhet
Årsanslag gitt på ulike tidspunkter. 2005-2008
Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.4 Investeringer: Kraftforsyning
Årsanslag gitt på ulike tidspunkter. 2005-2008
Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

5.3. Igangsetting av nye bygg og bygg under arbeid

	Bygg satt igang					Bygg under arbeid. Bruksareal. 1000 kvm. Utgangen av perioden	
	Antall boliger		Bolig bruksareal. 1000 kvm.		Andre bygg. Bruksareal. 1000 kvm. Trend ¹	Boliger. Trend	Andre bygg. Trend
	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent	Sesongjustert nivå	Trend. Endring fra forrige periode. Årlig rate. Prosent			
2002	22 980	-9,0	3 044	-10,7	3 285	3 805	4 334
2003	23 177	0,9	2 957	-2,9	3 294	3 878	4 284
2004	29 999	29,4	3 543	19,8	3 648	4 344	4 742
2005	31 608	5,4	3 849	8,6	4 046	4 530	4 973
2006	33 314	5,4	4 081	6,0	4 491	4 972	6 043
2006							
Mars.	3 644	-9,7	395	-5,8	363	4 626	5 294
April.	2 679	-8,2	323	-2,2	364	4 651	5 396
Mai.	2 453	-5,1	301	2,9	364	4 678	5 505
Juni.	2 700	0,2	315	8,9	365	4 714	5 612
Juli.	2 481	7,2	315	15,6	367	4 756	5 706
August.	2 512	14,7	299	21,8	369	4 795	5 776
September.	2 706	20,3	353	25,6	372	4 829	5 825
Oktober.	2 710	21,4	334	24,9	376	4 863	5 876
November.	2 610	18,2	337	19,6	380	4 904	5 948
Desember.	3 405	12,3	477	11,2	386	4 950	6 034
2007							
Januar.	3 019	6,9	363	4,2	391	4 992	6 119
Februar.	2 753	2,5	354	-1,1	397	5 025	6 193
Mars.	2 687	-1,7	338	-6,4	403	5 052	6 254
April.	2 873	-5,7	348	-9,5	408	5 080	6 313
Mai.	2 888	-7,6	352	-10,6	413	5 109	6 381
Juni.	2 524	-7,7	308	-10,8	418	5 135	6 469
Juli.	2 515	-6,1	313	-11,4	421	5 154	6 576
August.	2 801	-3,0	334	-18,8	424	5 167	6 694

¹ Tallene omfatter ikke bygg til jordbruk, skogbruk og fiske.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

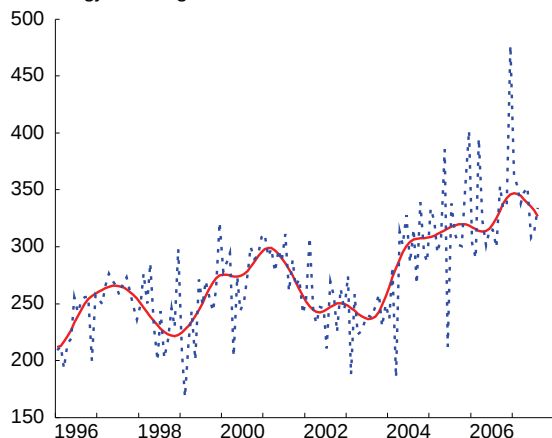
6.1. Forbruksindikatorer

	Detaljomsætningsvolum		Varekonsumindeks ¹		Førstegangsregistrerte personbiler		Hotellovernattinger, ferie og fritid	
	Sesongjustert indeks	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert indeks	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert nivå. 1000 biler	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Sesongjustert nivå. 1000 overnattinger	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate
2002	106,1	4,3	126,2	2,9	10,3	2,2	8 623,8	-1,1
2003	110,7	4,5	129,7	2,8	10,1	-1,7	8 403,9	-4,0
2004	114,5	3,8	135,2	4,6	12,1	19,8	9 231,2	7,6
2005	119,3	3,9	137,9	1,6	11,7	-3,5	8 494,7	-5,1
2006	126,7	6,0	143,9	4,2	11,8	1,5	8 652,1	1,3
2006								
April.	122,0	8,3	141,7	5,8	11,0	24,2	749,1	12,6
Mai.	127,9	9,2	143,9	5,9	12,5	26,9	724,6	5,2
Juni.	125,5	9,7	142,8	6,3	12,0	16,2	727,0	0,5
Juli.	126,9	9,8	144,6	6,6	12,1	3,8	728,8	-2,8
August.	127,5	9,7	144,8	7,0	12,3	-0,1	727,0	-4,8
September.	129,3	8,8	145,5	7,8	12,3	9,5	711,8	-5,3
Oktober.	129,5	8,1	145,2	8,9	11,3	25,4	727,7	-2,8
November.	130,3	8,0	146,5	10,0	11,1	36,9	723,6	-0,0
Desember.	130,9	7,8	149,4	8,6	14,1	42,2	710,8	3,6
2007								
Januar.	132,2	7,9	152,4	10,1	17,0	32,5	728,9	7,1
Februar.	132,5	8,3	151,9	9,9	13,8	17,8	722,2	8,6
Mars.	134,2	8,1	153,3	9,2	13,4	8,0	746,2	6,5
April.	134,7	7,7	151,9	8,2	11,4	1,3	737,8	2,4
Mai.	134,3	6,6	153,5	7,2	14,0	1,0	748,9	-2,0
Juni.	140,4	5,9	157,8	6,2	13,5	4,5	714,0	-5,3
Juli.	137,1	5,6	156,3	5,3	13,9	1,6	737,1	-6,6
August.	136,4	5,7	155,5	4,9	14,4	-2,8	713,8	-6,2
September.	..	..	..	..	12,8	-4,6	..	..

¹ Indikatoren bygger på informasjon om detaljomsætningsvolum, førstegangsregistrering av personbiler (antall) og volumindikatorer for omsetning av tobakk, øl, mineralvann, elektrisk kraft, bensin, brensel og fjernvarme. Vektene er hentet fra det kvartalsvise nasjonalregnskapet (KNR).

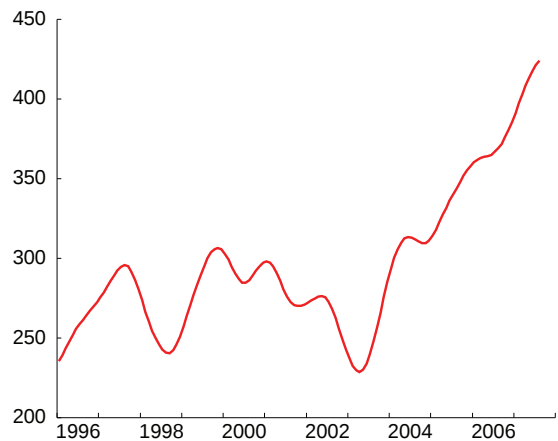
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.5 Bygg satt igang. Boliger
Bruksareal. 1000 kvm. månedstall
Sesongjustert og trend

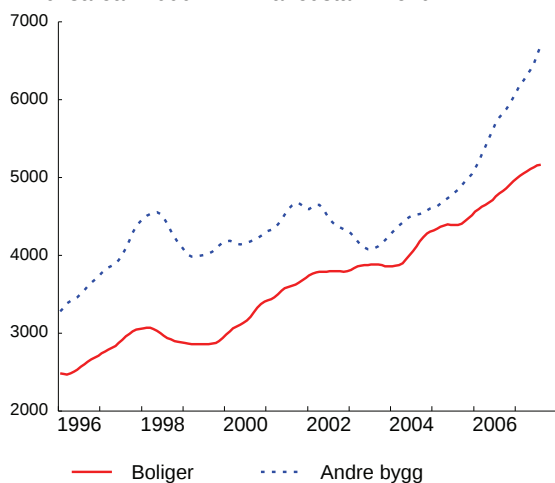
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.6 Bygg satt igang. Driftsbygg
Bruksareal. 1000 kvm.
Månedstall. Trend.

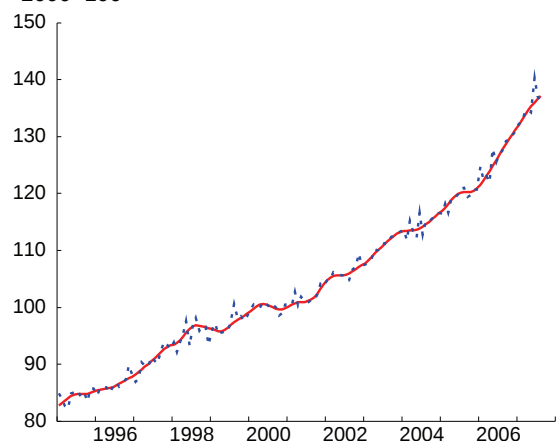
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 5.7 Bygg under arbeid
Bruksareal. 1000 kvm. Månedstall. Trend

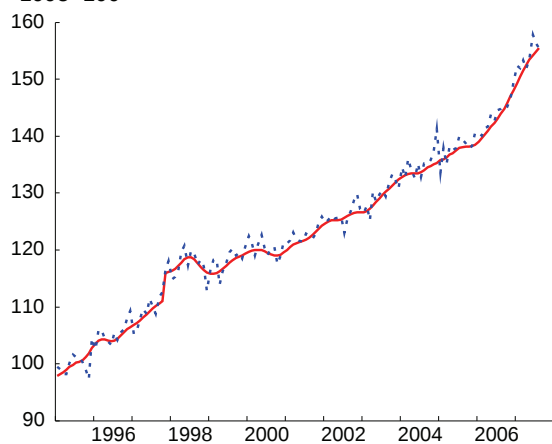
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.1 Detaljomsetning
Volumindeks. Månedstall. Sesongjustert og trend
2000=100

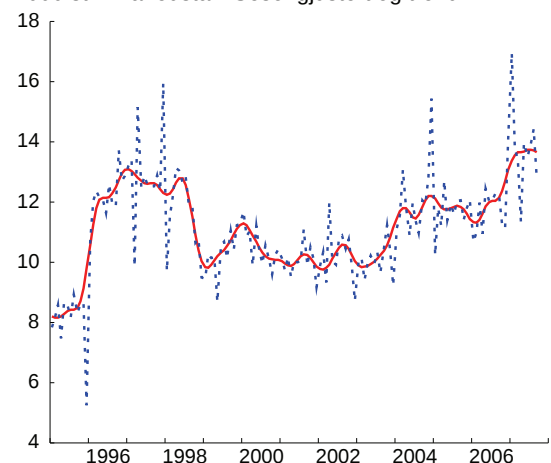
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.2 Varekonsumindeks
Volum. Månedstall. Sesongjustert og trend
1995=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 6.3 Førstegangsregistrerte personbiler
1000 stk. Månedstall. Sesongjustert og trend

Kilde: Vegdirektoratet og Statistisk sentralbyrå.

7.1. Pris- og kostnadsindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Konsumprisindeks		Konsumprisindeksekskl. energiprodukter		KPI-JAE ¹	Harmonisert konsumprisindeks		Førstegangsomsetning innenlands		Byggekostnadsindeks for boliger	
	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Endring	Norge	EU12 ²	Nivå	Endring	Nivå	Endring
	1998=100		1998=100			Endring	Endring			2000=100	
2002	110,1	1,3	108,9	1,6	2,3	0,8	2,3	97,7	-1,9	108,3	3,3
2003	112,8	2,5	110,0	1,0	1,1	1,9	2,1	104,3	6,8	111,6	3,0
2004	113,3	0,4	110,9	0,8	0,3	0,6	2,1	107,7	3,2	114,9	3,0
2005	115,1	1,6	112,4	1,4	1,0	1,5	2,2	111,6	3,6	118,8	3,4
2006	117,7	2,3	113,5	1,0	0,8	2,5	2,2	118,4	6,1	123,3	3,7
2006											
April	117,9	2,7	113,6	1,1	0,8	2,8	2,5	118,6	6,8	121,8	3,0
Mai	117,9	2,3	113,7	1,0	0,7	2,5	2,5	117,4	6,3	122,4	3,2
Juni	117,7	2,1	113,7	1,1	0,8	2,1	2,5	117,8	5,9	122,7	3,5
Juli	117,4	2,2	113,3	1,0	0,6	2,3	2,4	120,0	6,5	123,0	3,5
August	117,3	1,9	112,8	0,5	0,4	2,1	2,3	121,7	6,8	123,5	3,7
September	119,0	2,6	113,8	0,8	0,5	3,0	1,7	120,1	5,9	123,6	3,7
Oktober	119,1	2,7	114,1	1,0	0,7	3,0	1,6	119,7	5,4	125,1	4,7
November	119,0	2,6	114,4	1,1	0,8	2,8	1,9	119,1	5,7	126,8	5,2
Desember	118,5	2,2	114,4	1,2	1,0	2,2	1,9	117,4	3,6	127,1	5,5
2007											
Januar	117,0	1,2	113,6	1,1	1,0	1,2	1,8	116,2	0,4	128,3	6,2
Februar	117,5	0,8	114,4	1,3	1,1	0,8	1,8	117,0	0,6	128,7	6,3
Mars	118,2	1,1	115,1	1,7	1,5	1,3	1,9	116,9	-0,3	129,1	6,3
April	118,2	0,3	115,3	1,5	1,4	0,5	1,9	118,1	-0,4	131,1	7,6
Mai	118,3	0,3	115,4	1,5	1,4	0,6	1,9	118,8	1,2	132,1	7,9
Juni	118,2	0,4	115,3	1,4	1,3	0,7	1,9	119,8	1,7	132,4	7,9
Juli	117,9	0,4	115,0	1,5	1,4	0,7	1,8	118,8	-1,0	132,6	7,8
August	117,8	0,4	115,1	2,0	1,8	0,6	1,7	118,0	-3,0	133,2	7,9
September	118,6	-0,3	115,9	1,8	1,6	-0,3	2,1	119,4	-0,6	133,5	8,0

¹ Justert for avgiftsendringer og uten energivarer. ²Omfatter de 12 deltakerne i EU's økonomiske og monetære union (ØMU), der Hellas inngår fra og med 2001.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

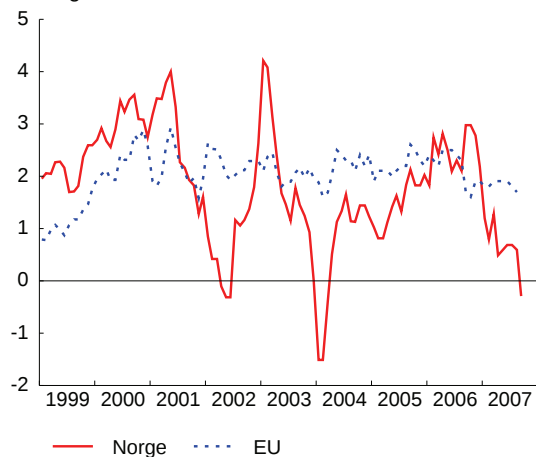
7.2. Produktpriser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før der det framgår

	Produsentprisindeks ¹ . Industri		Spotpriser				Eksportprisindeks, treforedlingsprodukter. 1994=100	Eksportpris, laks. Nivå. NOK pr. kg
	Nivå. 2000=100	Endring	Elektrisk kraft. Øre pr. kWh	Brent Blend. NOK pr. fat	Brent Blend. USD pr. fat	Aluminium. NOK pr. tonn		
2002	97,5	-3,1	20,1	197,6	24,9	9 835,0	131,63	23,35
2003	99,2	1,8	29,1	204,3	28,9	9 911,9	125,38	21,11
2004	105,4	6,3	24,2	256,9	38,2	10 496,4	121,80	22,52
2005	112,5	6,7	23,5	350,1	54,3	10 667,5	123,71	26,16
2006	121,5	8,0	39,1	415,1	64,8	14 634,7	128,33	32,33
2006								
April	121,4	8,6	40,7	451,7	70,7	15 582,7	127,21	34,65
Mai	122,4	10,6	29,3	424,8	69,5	15 896,6	128,18	37,74
Juni	121,4	8,5	34,6	424,0	68,1	14 372,6	125,39	41,57
Juli	124,3	9,1	39,3	460,1	73,5	14 353,1	129,41	38,46
August	124,3	7,2	53,1	452,6	72,6	13 642,6	125,72	36,37
September	122,4	5,4	52,5	396,8	61,2	14 187,0	131,40	30,65
Oktober	122,8	6,3	45,0	380,7	57,2	14 681,8	129,02	28,63
November	122,6	7,6	38,6	374,4	58,5	14 338,8	137,38	27,60
Desember	122,3	6,7	27,3	388,5	62,9	14 100,2	131,84	27,81
2007								
Januar	122,4	4,7	22,8	341,4	53,8	14 011,4	130,96	28,43
Februar	124,5	5,3	23,3	355,9	57,6	13 378,6	142,77	28,62
Mars	126,5	6,7	19,4	382,5	62,3	13 423,7	136,62	28,85
April	128,9	6,2	18,2	405,8	68,0	13 363,5	139,10	28,66
Mai	130,4	6,5	17,4	405,8	67,5	13 177,0	137,14	26,68
Juni	130,4	7,4	19,1	431,1	71,7	12 928,1	137,32	25,40
Juli	129,2	3,9	14,0	450,4	77,7	12 487,3	142,82	25,21
August	128,8	3,6	13,2	419,3	71,6	12 466,6	140,70	27,69
September	128,6	5,1	19,8	440,5	78,0	12 119,4	149,82	..

¹ I motsetning til den ordinære produsentprisindeksen, kan denne revideres i etterkant. Den helt korrekte betegnelsen på denne statistikken er vareprisindeksen.

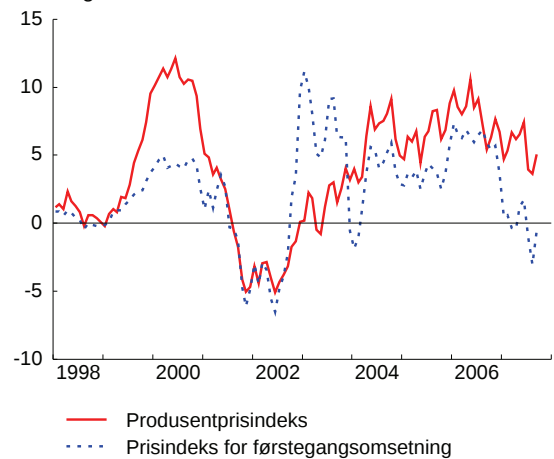
Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

Fig. 7.1 Harmonisert konsumprisindeks Norge og EU
Endring fra samme måned året før. Prosent

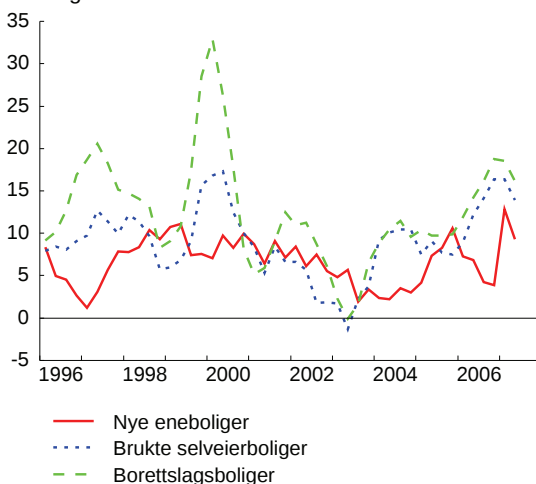
Kilde: Eurostat.

Fig. 7.2 Produsentprisindeks for industri og prisindeks for førstegangsomsetning innenlands
Endring fra samme måned året før. Prosent

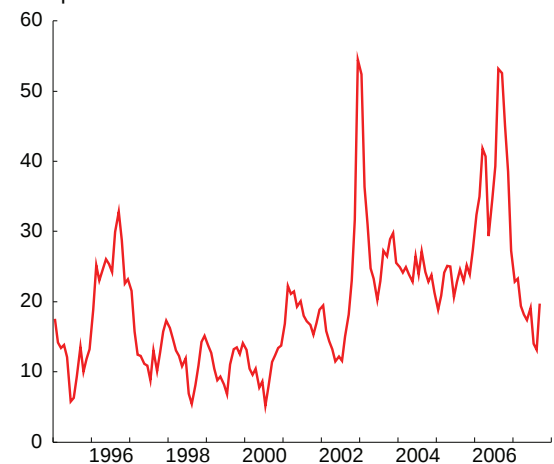
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 7.3 Boligpriser
Endring fra samme kvartal året før. Prosent

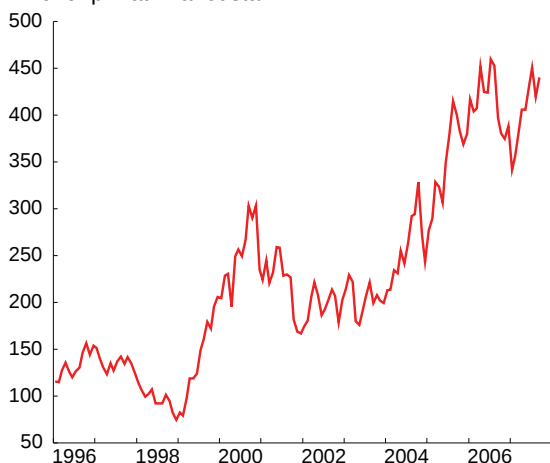
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 7.4 Spotpris elektrisk kraft, systempris
Øre pr. kWh. Månedstall

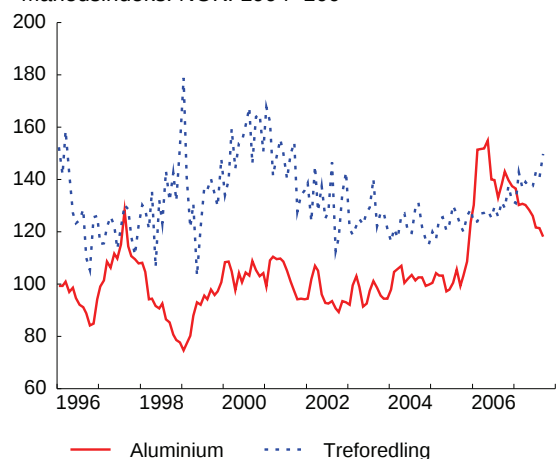
Kilde: Nord Pool.

Fig. 7.5 Spotpris råolje, Brent Blend
Kroner pr. fat. Månedstall

Kilde: Norges Bank.

Fig. 7.6 Spotpris aluminium og eksportpris for treforedlingsprodukter
Månedsindeks. NOK. 1994=100

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.3. Prisindekser. Nivå og prosentvis endring fra samme periode året før

	Engroshandel		Nye eneboliger		Boligpriser (brukte boliger)					
	Nivå	Endring	Nivå	Endring	Boliger ialt		Selveier		Borettslag	
					Nivå	Endring	Nivå	Endring	Nivå	Endring
	1995=100		2000=100		2000=100		2000=100		2000=100	
2004	124,5	3,7	123,1	2,8	125,8	10,1	124,5	10,1	133,3	10,1
2005	129,2	3,8	132,4	7,6	136,2	8,2	134,4	7,9	146,5	9,9
2006	133,7	3,5	139,7	5,5	154,3	13,3	151,8	12,9	169,0	15,3
2005										
4. kvartal	130,3	3,5	136,9	10,6	137,4	7,8	135,1	7,5	150,7	9,8
2006										
1. kvartal	131,5	3,4	134,6	7,3	146,2	9,3	144,0	8,9	159,2	11,9
2. kvartal	133,9	3,9	141,8	6,9	154,6	12,5	152,6	12,2	166,0	14,2
3. kvartal	135,2	3,6	140,3	4,2	155,9	14,5	153,3	14,1	171,6	16,2
4. kvartal	134,3	3,1	142,2	3,9	160,3	16,7	157,2	16,4	179,0	18,8
2007										
1. kvartal	135,9	3,3	151,9	12,9	170,6	16,7	167,6	16,4	188,7	18,5
2. kvartal	138,0	3,1	155,0	9,3	176,4	14,1	173,8	13,9	192,8	16,1
3. kvartal	138,5	2,4	..	..	..	..	..	..	..	..

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

7.4. Månedstjeneste og avtalt lønn. Indeks. 2000=100

	Månedstjeneste ialt ¹					Avtalt lønn ²				
	Industri	Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	Bygge- og anleggsvirksomhet	Samferdsel ³	Forretningsmessig tj. yting og eienomsdrift	Industri	Olje- og gassutvinning og bergverksdrift	Bygge- og anleggsvirksomhet	Samferdsel ³	Forretningsmessig tj. yting og eienomsdrift
2005										
2. kvartal	123,7	125,9	121,0	121,0	119,6	121,9	124,3	119,9	119,7	119,4
3. kvartal	124,7	123,3	123,1	118,9	121,2	123,8	124,4	123,3	121,4	121,2
4. kvartal	125,1	122,4	124,2	120,2	122,0	124,4	124,7	123,5	121,6	122,1
2006										
1. kvartal	127,1	137,0	124,5	124,6	123,8	124,6	124,9	123,6	122,9	122,2
2. kvartal	128,0	130,5	126,2	125,6	124,1	125,9	128,6	124,0	124,1	122,6
3. kvartal	129,6	128,3	129,0	126,0	124,8	128,8	132,2	128,3	127,8	125,4
4. kvartal*	131,9	130,3	130,0	128,8	125,9	130,2	133,2	128,7	128,9	126,7
2007										
1. kvartal*	134,7	150,0	132,7	131,8	130,5	130,4	134,4	129,8	129,9	127,2
2. kvartal*	135,4	136,7	134,6	133,5	130,5	131,6	135,8	130,6	132,1	128,7

¹ Månedstjeneste omfatter avtalt lønn, uregelmessige tillegg og bonus, provisjon og liknende. ² Avtalt lønn ved utgangen av kvartalet. ³ Eksklusive virksomheter i offentlig sektor med innrapportering av lønn til Arbeids- og administrasjonsdepartementet for ansatte i staten og til Kommunenes Sentralforbund for ansatte i kommunene. * Foreløpige tall.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

8.1. Utvalgte norske rentesatser. Prosent

	Utlånsrente ¹				Innskuddsrente ²	NOK 3mnd eurorente	Effektiv rente på statsobligasjoner		
	Bankutlån ialt	Statlige låneinstitutter	Forsikrings-selskap	Kredittforetak	Bankinnskudd ialt		3 år	5 år	10 år
2003	24,2	21,9	22,2	23,9	12,9	4,0	4,2	4,6	5,0
2004	16,4	14,9	17,7	16,3	5,2	1,9	3,0	3,6	4,4
2005	15,7	13,1	16,3	13,7	5,7	2,1	2,9	3,3	3,7
2006	17,4	12,9	16,7	14,6	8,6	3,0	3,7	3,9	4,1
2005									
3. kvartal	3,9	3,3	4,0	3,4	1,5	2,2	2,8	3,1	3,6
4. kvartal	4,0	3,2	4,0	3,4	1,6	2,4	3,2	3,5	3,8
2006									
1. kvartal	4,1	3,2	4,0	3,4	1,8	2,5	3,3	3,5	3,7
2. kvartal	4,2	3,1	4,1	3,6	2,0	2,8	3,7	3,9	4,2
3. kvartal	4,4	3,2	4,2	3,7	2,2	3,1	3,9	4,0	4,2
4. kvartal	4,7	3,4	4,4	3,9	2,6	3,5	4,1	4,1	4,2
2007									
1. kvartal	5,3	3,4	4,8	4,4	3,1	4,1	4,5	4,5	4,4
2. kvartal	5,6	3,7	5,1	4,7	3,4	4,5	5,0	5,0	4,9
3. kvartal	..	..	..	..	..	5,0	4,9	4,9	4,9

¹ Gjennomsnittlige (veide) rentesatser inkl. provisjoner på utlån til publikum fra banker og andre finansforetak ved utgangen av kvartalet. ² Gjennomsnittlige (veide) rentesatser på innskudd i banker fra publikum i NOK ved utgangen av kvartalet.

Kilde: Statistisk sentralbyrå og Norges Bank.

8.2. Eurorenter og effektiv rente på statsobligasjoner. Prosent

	3 mnd eurorente ¹					Effektiv rente på 10 års statsobligasjon			
	Norge	Euro	USA	Japan	Storbritannia	Norge	Tyskland	USA	Japan
2002	6,80	3,30	1,76	0,04	4,00	6,39	4,79	4,60	1,27
2003	3,99	2,31	1,17	-0,02	3,68	5,04	4,09	3,95	0,98
2004	1,89	2,09	1,58	-0,03	4,58	4,37	4,07	4,24	1,50
2005	2,10	2,17	3,53	0,02	4,70	3,75	3,39	4,28	1,40
2006	2,98	3,06	5,16	0,27	4,80	4,08	3,78	4,79	1,73
2006									
Mai	2,82	2,87	5,15	0,18	4,65	4,17	3,99	5,11	1,92
Juni	2,92	2,97	5,37	0,31	4,68	4,26	3,99	5,10	1,87
Juli	2,98	3,09	5,46	0,38	4,67	4,31	4,04	5,09	1,92
August	3,11	3,21	5,39	0,38	4,90	4,20	3,88	4,85	1,80
September	3,25	3,32	5,35	0,39	4,98	4,12	3,76	4,71	1,68
Oktober	3,37	3,48	5,34	0,41	5,09	4,18	3,80	4,72	1,77
November	3,50	3,58	5,34	0,45	5,18	4,16	3,73	4,62	1,62
Desember	3,68	3,67	5,32	0,53	5,23	4,24	3,79	4,55	1,56
2007									
Januar	3,86	3,74	5,33	0,52	5,45	4,39	4,02	4,75	1,71
Februar	4,08	3,80	5,33	0,56	5,51	4,52	4,05	4,72	1,71
Mars	4,31	3,87	5,31	0,67	5,49	4,45	3,95	4,56	1,62
April	4,42	3,96	5,32	0,64	5,59	4,71	4,15	4,69	1,67
Mai	4,48	4,05	5,32	0,66	5,71	4,88	4,29	4,75	1,68
Juni	4,63	4,13	5,33	0,71	5,81	5,19	4,57	5,10	1,70
Juli	4,78	4,20	5,33	0,74	5,97	5,10	4,53	4,99	1,89
August	5,04	4,51	5,48	0,88	6,31	4,91	4,31	4,67	1,66
September	5,32	4,70	5,53	0,96	6,58	4,81	4,23	4,50	1,51

¹ Midtrente (bortsett fra for Euro).

Kilde: Norges Bank.

8.3. Valutakurser, Norges Banks penge- og kredittindikatorer og aksjekursindeks for Oslo Børs

	Valutakurser ¹		Importveid valutakurs (44 land) 1995=100	Industriens effektive valutakurs ² 1990=100	Pengemengdeindikator (M2)		Kredittindikator (K2)		Aksjekurs- indeks totalt. Oslo Børs. ² 1995=100
	NOK/Euro	NOK/USD			Mrd. kroner. Sesongjustert	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	Mrd. kroner. Sesongjustert	Trend. Prosent endring fra forrige periode. Årlig rate	
2002	7,51	7,97	91,6	96,7	853,1	7,8	1 670,2	8,2	146,3
2003	8,00	7,08	92,8	99,5	892,3	4,7	1 793,5	7,4	134,3
2004	8,37	6,74	95,6	103,3	936,5	4,7	1 931,6	7,7	203,7
2005	8,01	6,45	91,8	98,8	1 028,2	9,9	2 137,4	10,6	282,9
2006	8,05	6,42	92,5	99,2	1 147,8	11,7	2 439,7	14,2	384,2
2006									
April	7,84	6,38	90,3	96,5	1 114,4	13,1	2 363,3	13,7	407,3
Mai	7,80	6,11	89,3	95,9	1 124,7	14,1	2 385,2	14,1	397,9
Juni	7,86	6,22	90,0	96,7	1 144,7	14,1	2 420,8	14,6	364,9
Juli	7,94	6,26	90,8	97,6	1 150,7	14,0	2 447,4	15,4	378,4
August	7,99	6,24	91,4	98,3	1 163,2	14,2	2 479,2	15,7	380,7
September	8,26	6,49	94,5	101,6	1 181,7	15,6	2 515,1	15,5	374,8
Oktober	8,40	6,66	96,4	103,4	1 191,0	16,9	2 541,7	14,8	388,1
November	8,24	6,40	94,5	101,7	1 209,0	17,8	2 565,4	14,0	412,6
Desember	8,16	6,17	93,1	100,4	1 225,1	18,3	2 597,0	13,4	425,7
2007									
Januar	8,28	6,37	94,7	102,0	1 237,3	18,7	2 617,5	13,5	444,8
Februar	8,09	6,19	92,3	99,3	1 260,2	19,1	2 648,6	14,0	463,1
Mars	8,13	6,14	92,3	99,3	1 291,0	18,4	2 679,7	14,8	447,4
April	8,12	6,00	92,0	99,0	1 281,1	17,4	2 698,5	15,3	470,1
Mai	8,14	6,02	92,4	99,2	1 317,0	16,6	2 744,1	15,6	485,9
Juni	8,06	6,01	91,6	98,1	1 326,9	15,9	2 779,2	15,5	497,5
Juli	7,94	5,79	90,1	96,8	1 348,8	15,6	2 809,9	15,2	511,3
August	7,97	5,85	90,4	97,1	1 366,8	15,0	2 843,5	15,0	456,9
September	7,83	5,64	88,5	95,0	..	..	..	..	484,8

¹ Representativ markedskurs (midtkurs). ² Månedsgjennomsnitt av daglige noteringer.

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

9.1. Eksport og import av varer. Millioner kroner. Sesongjustert

	Eksport								Import
	Varer i alt, u/skip og plattformer	Olje- og gass	Varer i alt u/skip, plattf. og råolje	Herav:					Varer i alt, u/skip, plattf. og råolje
				Metaller	Verksteds- produkter	Treforedlings- produkter	Kjemiske produkter	Fisk og fiske- produkter	
2002	465 016	264 793	199 919	33 788	27 419	11 020	25 522	27 426	267 570
2003	470 574	268 806	201 496	37 915	26 255	10 599	26 686	24 997	276 355
2004	547 702	323 944	224 534	48 725	26 150	11 432	30 006	26 989	317 363
2005	660 713	407 905	253 162	50 632	30 560	11 272	31 811	31 075	349 026
2006	776 171	474 248	302 225	65 882	37 390	11 024	35 417	34 882	403 474
2006									
April	62 247	37 392	24 376	5 296	2 924	953	2 794	2 850	31 549
Mai	64 059	39 032	24 285	5 084	3 053	885	2 849	3 016	33 000
Juni	69 098	44 189	25 720	5 086	3 074	883	2 930	3 313	34 387
Juli	64 605	40 686	25 044	5 595	2 962	901	2 868	2 990	33 403
August	65 357	39 230	26 928	5 415	3 287	900	3 004	3 044	32 709
September	62 174	36 756	25 580	6 022	3 300	940	2 935	2 889	34 762
Oktober	63 323	37 506	25 842	6 287	3 293	892	3 506	2 678	35 925
November	64 046	37 499	26 723	6 479	3 496	970	3 164	3 008	37 616
Desember	63 082	36 446	26 467	6 924	3 388	917	3 251	3 079	36 616
2007									
Januar	67 371	38 534	27 245	6 543	3 652	891	3 312	3 005	37 695
Februar	62 987	36 685	26 548	6 445	3 289	945	3 300	3 109	36 324
Mars	64 296	37 181	27 095	6 969	3 453	884	3 412	3 178	37 080
April	66 853	38 437	27 353	6 839	3 598	906	3 154	2 947	39 357
Mai	68 118	39 272	27 815	6 935	3 509	930	3 123	3 017	37 211
Juni	67 905	37 095	31 275	6 938	4 078	926	3 384	3 074	37 593
Juli	63 987	36 274	28 456	6 794	3 890	928	3 343	3 028	37 865
August	64 617	38 736	27 330	6 703	3 852	911	3 253	2 973	38 803
September	66 447	41 232	26 193	5 944	3 551	879	3 432	2 667	36 104

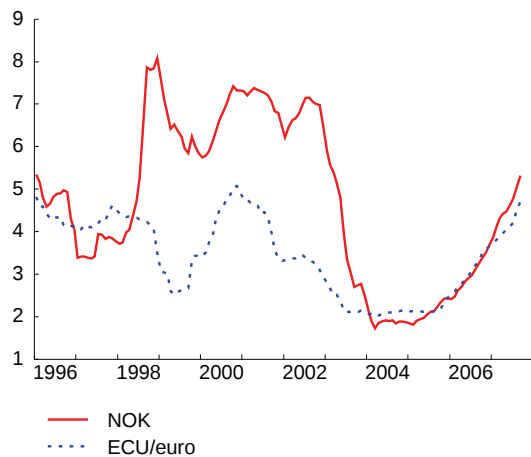
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

9.2. Utenriksregnskap. Millioner kroner

	Eksport i alt	Import i alt	Vare og tj.bal.	Rente- og stønadsbal.	Driftsbal.	Netto kap. overf.	Netto finansinv.	Norske inv. i utlandet	Utenl. inv. i Norge
2003	642 191	435 599	206 592	-10 689	195 903	4 717	200 615	355 779	200 665
2004	732 669	496 783	235 886	-14 269	221 617	-1 021	220 589	454 763	267 963
2005	865 268	546 340	318 928	-18 137	300 791	-1 878	298 913	659 947	394 405
2006	1 002 486	609 675	392 811	-39 358	353 453	-919	352 534	1 073 298	790 866
2003									
1. kvartal	159 862	103 056	56 806	-6 837	49 969	36	50 006	113 469	68 432
2. kvartal	154 086	105 966	48 120	-4 045	44 075	-718	43 358	112 019	72 940
3. kvartal	155 123	112 198	42 925	4 934	47 859	514	48 366	19 703	-11 373
4. kvartal	173 120	114 379	58 741	-4 741	54 000	4 885	58 885	110 588	70 666
2004									
1. kvartal	177 212	115 047	62 165	-9 166	52 999	73	53 064	121 475	80 132
2. kvartal	177 303	120 587	56 716	-8 159	48 557	-494	48 062	236 292	176 151
3. kvartal	183 091	129 388	53 703	4 436	58 139	-230	57 911	131 520	81 168
4. kvartal	195 063	131 761	63 302	-1 380	61 922	-370	61 552	-34 524	-69 488
2005									
1. kvartal	198 106	121 397	76 709	-5 404	71 305	-513	70 792	191 809	116 409
2. kvartal	210 261	137 808	72 453	-18 642	53 811	-119	53 692	153 542	125 827
3. kvartal	219 022	142 168	76 854	-347	76 507	-550	75 957	177 737	103 928
4. kvartal	237 879	144 967	92 912	6 256	99 168	-696	98 472	136 859	48 241
2006									
1. kvartal	254 317	140 197	114 120	-35 098	79 022	-68	78 954	296 898	186 791
2. kvartal	244 364	149 223	95 141	-7 496	87 645	-576	87 069	264 194	190 951
3. kvartal	246 043	156 271	89 772	3 954	93 726	-116	93 610	274 812	209 383
4. kvartal	257 762	163 984	93 778	-718	93 060	-159	92 901	237 394	203 741
2007									
1. kvartal	257 984	161 216	96 768	-12 877	83 891	-160	83 731	270 732	188 490
2. kvartal	257 562	168 113	89 449	-18 341	71 108	-587	70 521	121 648	59 842

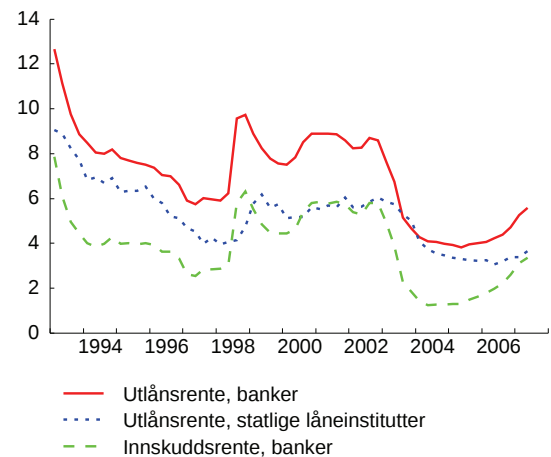
Kilde: Statistisk sentralbyrå

Fig. 8.1 3 måneders eurorente
Månedstall. Prosent

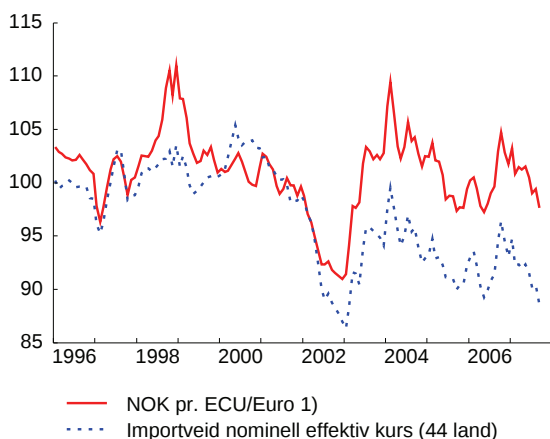
Kilde: Norges Bank.

Fig. 8.2 Utlånsrente og innskuddsrente
Kvartalstall. Prosent

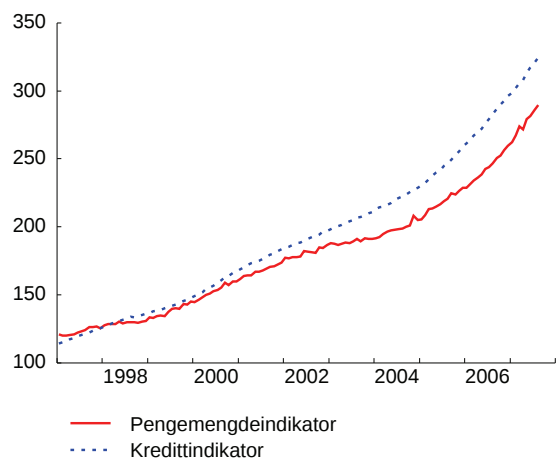
Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 8.3 Valutakursindekser
1991=100. Månedstall

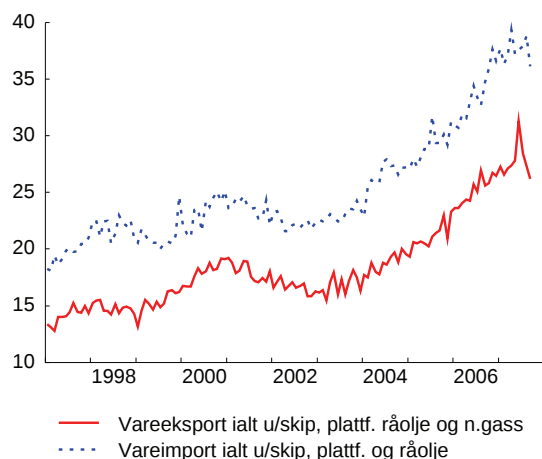
1) Representative markedskurser (midtkurser). Euro fra 1.1 1999
Kilde: Norges Bank.

Fig. 8.4 Penge- og kredittindikator
Sesongjustert indeks. Månedstall. 1993=100

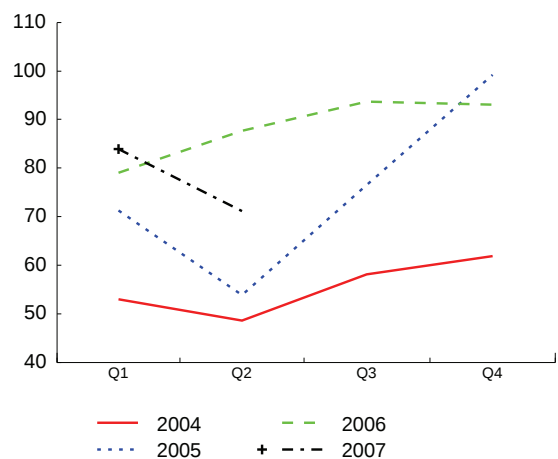
Kilde: Norges Bank og Statistisk sentralbyrå.

Fig. 9.1 Utenrikshandel
Milliarder kroner. Sesongjusterte månedstall

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Fig. 9.2 Driftsbalansen
Kvartalstall. Milliarder kroner

Kilde: Statistisk sentralbyrå.

Makroøkonomiske nøkkeltall og OECDs prognoser for utvalgte land

Tabell	Side
1. Bruttonasjonalprodukt.....	18*
2. Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner.....	18*
3. Konsum i offentlig forvaltning.....	18*
4. Bruttoinvesteringer i fast realkapital.....	18*
5. Eksport av varer og tjenester.....	19*
6. Import av varer og tjenester.....	19*
7. Privat konsumdeflator.....	20*
8. Lønnskostnader per sysselsatt.....	20*
9. Sysselsetting.....	20*
10. Arbeidsledighet.....	21*
11. Korte renter.....	21*
12. Budsjetbalanse.....	21*

Tabell 1. Bruttonasjonalprodukt, regnskap¹⁾ og prognose

Prosentvis volumendring fra foregående år

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognoser	
							2007	2008
Danmark	0,7	0,5	0,4	2,1	3,1	3,2	2,2	1,7
Frankrike	1,8	1,1	1,1	2,0	1,2	2,1	2,2	2,2
Italia	1,7	0,3	0,1	1,0	0,2	1,9	2,0	1,7
Japan	0,2	0,3	1,4	2,7	1,9	2,2	2,4	2,1
USA	0,8	1,6	2,5	3,9	3,2	3,3	2,1	2,5
Storbritannia	2,4	2,1	2,7	3,3	1,9	2,8	2,7	2,5
Sverige	1,2	2,0	1,8	3,6	2,9	4,7	4,3	3,5
Tyskland	1,4	0,0	-0,2	0,8	1,1	3,0	2,9	2,2
Norge ²⁾	2,0	1,5	1,0	3,9	2,7	2,9	3,1	2,6

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 81.

¹⁾ OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.²⁾ Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.**Tabell 2. Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner, regnskap¹⁾ og prognose**

Prosentvis volumendring fra foregående år

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognoser	
							2007	2008
Danmark	0,1	1,5	1,0	4,7	4,2	3,4	1,9	1,6
Frankrike	2,5	2,4	2,2	2,5	2,1	2,6	2,2	2,6
Italia	0,7	0,2	1,0	0,7	0,6	1,5	1,5	1,8
Japan	1,6	1,1	0,4	1,6	1,6	0,9	1,5	1,5
USA	2,5	2,7	2,8	3,9	3,5	3,2	3,1	2,4
Storbritannia	3,0	3,5	2,9	3,4	1,4	2,0	2,4	2,2
Sverige	0,4	1,5	1,8	2,2	2,4	2,8	3,6	3,7
Tyskland	1,9	-0,8	-0,1	-0,3	0,3	1,0	0,9	1,7
Norge ²⁾	2,1	3,1	2,8	5,6	3,3	4,3	3,4	2,9

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 81.

¹⁾ OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.²⁾ Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.**Tabell 3. Konsum i offentlig forvaltning, regnskap¹⁾ og prognose**

Prosentvis volumendring fra foregående år

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognoser	
							2007	2008
Danmark	2,2	2,1	0,7	1,6	1,1	1,2	1,6	1,1
Frankrike	1,1	1,9	2,0	2,2	1,1	1,9	1,7	1,0
Italia	3,6	2,1	2,0	1,6	1,5	-0,3	0,8	0,8
Japan	3,0	2,4	2,3	1,9	1,7	0,3	1,3	1,7
USA	3,1	4,3	2,5	2,1	0,9	1,6	2,5	2,5
Storbritannia	2,4	3,5	3,5	3,2	3,0	2,4	2,3	2,1
Sverige	0,9	2,3	0,7	0,4	0,3	1,8	1,5	1,7
Tyskland	0,5	1,5	0,4	-1,3	0,6	1,8	1,3	1,8
Norge ²⁾	4,6	3,1	1,7	1,5	1,8	2,2	2,6	2,9

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 81.

¹⁾ OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.²⁾ Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.

Tabell 4. Bruttoinvesteringer i fast realkapital, regnskap¹⁾ og prognose

Prosentvis volumendring fra foregående år

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognoser	
							2007	2008
Danmark	-1,4	0,1	-0,2	5,6	9,6	11,1	6,7	3,6
Frankrike	2,3	-1,7	2,3	2,6	3,7	4,0	3,9	2,0
Italia	2,3	4,0	-1,5	1,3	-0,2	2,4	3,2	2,8
Japan	-0,9	-4,9	-0,5	1,4	2,4	3,5	3,0	1,4
USA	-1,7	-3,5	3,2	6,1	6,4	3,1	-2,9	1,8
Storbritannia.	2,5	3,7	0,4	6,0	3,0	6,5	7,6	5,3
Sverige	-1,0	-2,6	1,1	6,4	8,1	8,2	6,6	4,4
Tyskland	-3,5	-6,3	-0,7	-1,4	1,0	6,4	4,9	2,7
Norge ²⁾	-1,1	-1,1	0,2	10,2	11,2	8,9	8,1	2,6

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 81.

¹⁾ OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.²⁾ Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.**Tabell 5. Eksport av varer og tjenester, regnskap¹⁾ og prognose**

Prosentvis volumendring fra foregående år

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognoser	
							2007	2008
Danmark	3,1	4,1	-0,9	2,2	7,2	9,6	5,8	5,3
Frankrike	2,7	1,3	-1,1	3,3	3,3	6,2	4,0	5,9
Italia	0,3	-4,0	-2,2	2,7	-0,0	5,5	4,0	5,1
Japan	-6,9	7,5	9,2	13,9	7,0	9,5	7,4	8,2
USA	-5,4	-2,3	1,3	9,2	6,8	8,9	5,6	7,1
Storbritannia.	2,9	1,0	1,7	4,9	7,9	11,6	-2,1	6,6
Sverige	0,7	0,9	4,4	11,1	7,0	8,8	8,6	7,5
Tyskland	6,8	4,3	2,3	8,8	7,1	12,9	9,4	7,2
Norge ²⁾	4,3	-0,3	-0,2	1,1	0,7	1,5	3,8	3,1

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 81.

¹⁾ OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.²⁾ Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.**Tabell 6. Import av varer og tjenester, regnskap¹⁾ og prognose**

Prosentvis volumendring fra foregående år

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognoser	
							2007	2008
Danmark	1,9	7,5	-1,6	6,9	10,7	14,0	8,2	5,9
Frankrike	2,2	1,6	1,5	5,9	6,5	7,1	3,5	5,8
Italia	-0,3	-0,5	1,0	2,0	1,0	4,5	4,7	5,5
Japan	0,6	0,9	3,9	8,1	5,8	4,5	2,7	5,3
USA	-2,7	3,4	4,1	10,8	6,1	5,8	2,0	4,7
Storbritannia.	4,8	4,8	2,0	6,6	7,0	11,8	-1,1	7,0
Sverige	-2,6	-1,9	5,1	7,5	6,2	7,9	8,9	7,8
Tyskland	1,5	-1,4	5,3	6,2	6,7	11,5	7,7	7,5
Norge ²⁾	1,7	1,0	1,4	8,8	8,6	9,1	7,3	3,6

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 81.

¹⁾ OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.²⁾ Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.

Tabell 7. Privat konsumdeflator, regnskap¹⁾ og prognose

Prosentvis endring fra foregående år

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognoser	
							2007	2008
Danmark	2,3	1,7	1,3	1,5	2,2	2,1	2,5	2,6
Frankrike	1,7	0,9	1,7	1,6	1,8	1,2	1,0	1,7
Italia	2,6	2,9	2,8	2,6	2,4	2,7	1,9	2,1
Japan	-1,1	-1,4	-0,9	-0,7	-0,8	-0,3	-0,5	0,3
USA	2,1	1,4	2,0	2,6	2,9	2,7	2,4	2,2
Storbritannia	2,3	1,6	1,9	1,7	2,5	2,3	2,3	2,1
Sverige	2,1	1,7	1,8	0,8	1,3	1,3	2,1	2,5
Tyskland	1,8	1,2	1,5	1,6	1,3	1,3	1,7	1,7
Norge ²⁾	2,2	1,4	3,0	0,7	1,0	2,1	1,4	2,5

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 81.

¹⁾ OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.²⁾ Se siste reviderte tabeller fra nasjonalregnskapet, for mest oppdaterte historiske tall.**Tabell 8. Lønnskostnader per sysselsatt, regnskap¹⁾ og prognose**

Prosentvis endring fra foregående år

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognoser	
							2007	2008
Danmark	4,2	3,7	3,4	2,4	3,6	3,4	3,9	4,2
Frankrike	2,3	3,4	2,9	3,8	2,4	3,7	3,1	3,3
Italia	2,2	2,1	1,8	3,2	2,3	1,8	2,6	2,8
Japan	-1,2	-2,1	-1,2	-0,9	0,1	0,1	0,5	1,7
USA	2,6	3,3	3,3	4,4	3,6	4,6	4,5	4,5
Storbritannia	4,8	2,8	4,6	4,2	4,4	3,7	4,5	4,3
Sverige	4,6	2,5	2,4	4,2	3,3	1,7	3,9	4,3
Tyskland	1,6	1,3	1,6	0,1	-0,1	0,6	1,3	2,6
Norge ²⁾	7,0	3,9	2,5	4,4	4,6	5,7	5,8	5,6

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 81.

¹⁾ OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.²⁾ Se siste reviderte tabeller fra nasjonalregnskapet, for mest oppdaterte historiske tall.**Tabell 9. Sysselsetting, regnskap¹⁾ og prognose**

Prosentvis endring fra foregående år

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognoser	
							2007	2008
Danmark	0,8	-0,1	-1,3	-0,0	0,7	1,9	1,2	-0,2
Frankrike	1,6	0,7	0,0	0,1	0,5	0,9	0,9	0,9
Italia	2,0	1,5	1,0	1,5	0,7	2,2	1,6	0,9
Japan	-0,5	-1,3	-0,2	0,2	0,4	0,4	0,2	-0,3
USA	0,0	-0,3	0,9	1,1	1,8	1,9	1,1	0,6
Storbritannia	0,8	0,8	1,0	1,0	0,9	0,8	1,0	1,1
Sverige	2,0	0,1	-0,2	-0,4	1,0	2,0	2,2	1,3
Tyskland	0,4	-0,6	-1,0	0,4	-0,1	0,7	1,2	0,8
Norge ²⁾	0,4	0,4	-0,8	0,3	0,6	3,2	2,3	0,8

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 81.

¹⁾ OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.²⁾ Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.

Tabell 10. Arbeidsledighet, regnskap¹⁾ og prognose

Prosent av arbeidsstyrken

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognoser	
							2007	2008
Danmark	4,5	4,5	5,3	5,5	4,8	3,9	3,4	3,5
Frankrike	8,7	9,0	9,8	10,0	9,8	9,0	8,4	8,0
Italia	9,2	8,7	8,6	8,1	7,8	6,9	6,3	6,0
Japan	5,0	5,4	5,3	4,7	4,4	4,1	3,8	3,6
USA	4,8	5,8	6,0	5,5	5,1	4,6	4,6	4,8
Storbritannia.	5,1	5,2	5,0	4,7	4,8	5,5	5,5	5,5
Sverige	4,0	4,0	4,9	5,5	5,8	5,3	4,8	4,3
Tyskland	6,9	7,6	8,7	9,2	9,1	8,1	6,9	6,3
Norge ²⁾	3,5	3,9	4,5	4,5	4,6	3,4	2,7	2,7

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 81.

¹⁾ OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.²⁾ Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.**Tabell 11. Korte renter, regnskap¹⁾ og prognose**

Prosent

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognoser	
							2007	2008
Danmark	4,6	3,5	2,4	2,1	2,2	3,1	4,3	4,5
Frankrike	4,3	3,3	2,3	2,1	2,2	3,1	4,1	4,3
Italia	4,3	3,3	2,3	2,1	2,2	3,1	4,1	4,3
Japan	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,2	0,5	0,6
USA	3,7	1,8	1,2	1,6	3,5	5,2	5,3	5,0
Storbritannia.	5,0	4,0	3,7	4,6	4,7	4,8	5,5	5,4
Sverige	4,0	4,1	3,0	2,1	1,7	2,3	3,6	4,3
Tyskland	4,3	3,3	2,3	2,1	2,2	3,1	4,1	4,3
Norge ²⁾	7,2	6,9	4,1	2,0	2,2	3,1	5,0	5,7

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 81.

¹⁾ OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.²⁾ Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.**Tabell 12. Budsjettbalanse, regnskap¹⁾ og prognose**

Prosent av BNP

	2001	2002	2003	2004	2005	2006	OECD-prognoser	
							2007	2008
Danmark	1,2	0,2	-0,1	1,9	4,6	4,2	4,3	3,7
Frankrike	-1,6	-3,2	-4,1	-3,6	-3,0	-2,6	-2,3	-1,8
Italia	-3,1	-3,0	-3,5	-3,5	-4,3	-4,5	-2,5	-2,5
Japan	-6,3	-8,0	-7,9	-6,2	-6,4	-2,4	-2,7	-3,0
USA	-0,4	-3,8	-4,8	-4,6	-3,7	-2,3	-2,7	-2,9
Storbritannia.	0,9	-1,7	-3,4	-3,3	-3,3	-2,9	-2,7	-2,6
Sverige	1,7	-1,5	-1,1	0,6	1,8	2,1	2,6	2,5
Tyskland	-2,8	-3,6	-4,0	-3,7	-3,2	-1,7	-0,7	-0,4
Norge ²⁾	13,3	9,2	7,3	11,1	15,2	19,3	19,0	18,8

Kilde: OECD - Economic Outlook nr. 81.

¹⁾ OECDs tall for den nære forhistorien vil ofte ikke være oppdatert med de siste reviderte tallene.²⁾ Oppdaterte historiske tall for Norge finnes bl.a. i den siste vedleggstabellen i denne publikasjonen.

Makroøkonomiske hovedstørrelser 1998-2010

Regnskap og prognoser. Prosentvis endring fra året før der ikke annet framgår

	1998	1999	2000	2001	2002	2003	2004	2005*	2006*	Prognoser			
										2007	2008	2009	2010
Realøkonomi													
Konsum i husholdninger mv.	2,8	3,7	4,2	2,1	3,1	2,8	5,6	3,3	4,4	6,3	3,7	3,3	3,9
Konsum i offentlig forvaltning	3,4	3,1	1,9	4,6	3,1	1,7	1,5	1,8	3,3	2,7	3,2	2,7	3,0
Bruttoinvestering i fast realkapital	13,6	-5,4	-3,5	-1,1	-1,1	0,2	10,2	11,2	7,4	7,8	6,6	4,0	3,6
Utvinning og rørtransport	22,2	-13,0	-22,9	-4,6	-5,4	15,9	10,2	19,1	4,4	6,3	9,9	9,3	10,3
Fastlands-Norge	9,4	0,2	-1,4	3,9	2,3	-3,6	9,3	9,1	8,0	7,6	6,0	2,5	1,5
Næringer	10,4	-1,0	-0,4	2,5	4,0	-11,6	8,4	10,2	8,5	8,9	8,2	3,4	3,3
Bolig	7,7	3,0	5,6	8,1	-0,7	1,9	16,3	14,5	6,5	6,8	3,1	0,5	-2,3
Offentlig forvaltning	8,5	0,4	-11,2	2,7	1,7	10,4	2,5	-0,5	9,1	5,7	5,1	3,4	2,8
Etterspørsel fra Fastlands-Norge ¹	4,2	2,9	2,6	3,0	3,0	1,4	5,0	3,9	4,7	5,6	4,0	3,0	3,2
Lagerendring ²	0,4	-1,0	1,2	-1,3	0,1	-0,2	1,2	0,4	0,2	0,1	0,0	0,0	0,0
Eksport	0,7	2,8	3,2	4,3	-0,3	-0,2	1,1	0,7	1,6	2,9	4,6	2,4	2,9
Råolje og naturgass	-5,8	0,4	3,8	6,6	2,4	-0,6	-0,5	-5,0	-6,5	-2,5	7,4	-0,4	-0,4
Tradisjonelle varer	5,5	2,3	3,3	1,8	0,6	2,9	3,4	5,2	5,9	7,8	3,9	5,5	6,3
Import	8,8	-1,6	2,0	1,7	1,0	1,4	8,8	8,6	8,2	8,7	6,1	5,3	5,2
Tradisjonelle varer	9,3	-1,9	2,5	4,5	3,0	5,2	10,9	8,2	9,7	8,8	5,8	5,1	5,8
Bruttonasjonalprodukt	2,7	2,0	3,3	2,0	1,5	1,0	3,9	2,7	2,8	3,5	3,7	2,2	2,7
Fastlands-Norge	4,1	2,6	2,9	2,0	1,4	1,3	4,4	4,5	4,6	5,1	3,1	2,7	3,1
Industri og bergverk	-0,9	0,1	-0,6	-0,5	-0,4	3,0	5,7	3,4	4,1	3,4	2,0	2,8	3,0
Arbeidsmarked													
Utførte timeverk i Fastlands-Norge	2,5	0,8	-0,7	-0,9	-0,9	-2,1	1,7	1,2	2,1	3,1	2,0	1,1	1,6
Sysselsatte personer	2,7	0,9	0,6	0,4	0,4	-1,0	0,5	1,0	3,1	3,1	1,3	1,1	1,0
Arbeidstilbud ³	1,7	0,9	0,9	0,5	0,7	-0,4	0,5	1,1	1,8	2,3	1,3	1,0	1,1
Yrkesandel (nivå) ⁴	73,9	74,2	74,4	74,5	74,6	73,8	73,6	73,8	74,3	75,2	75,4	75,4	75,5
Arbeidsledighetsrate (nivå)	3,2	3,2	3,4	3,6	3,9	4,5	4,5	4,6	3,4	2,6	2,5	2,4	2,5
Priser og lønninger													
Lønn per normalsårsverk	6,5	5,4	4,6	5,3	5,4	3,7	4,6	4,0	4,3	5,6	5,9	5,5	5,6
Konsumprisindeksen (KPI)	2,2	2,3	3,1	3,0	1,3	2,5	0,4	1,6	2,3	0,8	2,7	1,9	2,3
KPI-JAE ⁵	..	..	..	2,6	2,3	1,1	0,3	1,0	0,8	1,4	1,8	2,0	2,3
Eksportpris tradisjonelle varer	1,9	-0,5	11,8	-1,8	-9,1	-0,9	8,5	4,0	11,7	3,6	-6,0	-3,6	4,0
Importpris tradisjonelle varer	0,7	-2,9	6,5	-1,6	-7,2	-0,4	4,0	0,4	4,7	4,4	-3,2	-0,8	2,0
Boligpris ⁶	9,7	9,4	14,1	7,1	4,0	1,6	10,1	7,9	12,9	13,3	4,5	1,1	1,9
Inntekter, renter og valuta													
Husholdningenes realdisponible inntekt	5,4	2,4	3,4	-0,3	7,9	4,2	3,5	5,4	-4,3	5,3	5,7	3,9	4,1
Husholdningenes sparerate (nivå)	5,8	4,7	4,3	3,1	8,4	9,1	7,3	8,9	1,3	0,0	2,0	2,7	3,1
Pengemarkedsrente (nivå)	5,8	6,5	6,8	7,2	6,9	4,1	2,0	2,2	3,1	4,8	5,5	5,5	5,5
Utlånsrente, banker (nivå) ⁷	7,9	8,1	8,2	8,8	8,5	6,0	4,1	3,9	4,3	5,5	6,3	6,5	6,5
Realrente etter skatt (nivå)	3,1	3,7	2,7	3,3	4,8	2,2	2,5	1,3	0,7	3,2	1,8	2,7	2,3
Importveid kronekurs (44 land) ⁸	2,5	-1,2	2,9	-3,1	-8,5	1,3	3,0	-3,9	0,6	-1,2	-1,7	0,3	0,1
Utenriksøkonomi													
Driftsbalansen, mrd. kroner	-3,6	69,5	222,4	247,5	192,3	195,9	221,6	300,8	353,5	335,9	359,3	320,8	350,4
Driftsbalansen i prosent av BNP	-0,3	5,6	15,0	16,1	12,6	12,3	12,7	15,5	16,4	14,9	15,1	13,2	13,6
Utlandet													
Eksportmarkedsindikator	8,5	6,9	11,7	0,8	1,3	3,0	7,1	6,6	8,2	6,8	3,9	4,4	6,7
Konsumpris ECU/euro-området	1,1	1,1	2,1	2,3	2,3	2,1	2,1	2,2	2,2	1,9	1,9	1,9	1,9
3 måneders rente ECU/euro (nivå)	4,2	2,9	4,4	4,2	3,3	2,3	2,1	2,2	3,1	4,1	4,3	4,3	4,3
Råoljepris i kroner (nivå) ⁹	96	142	252	219	197	205	257	351	414	401	380	358	381

¹ Konsum i husholdninger og ideelle organisasjoner + konsum i offentlig forvaltning + bruttoinvesteringer i fast kapital i Fastlands-Norge.

² Endring i lagerendring i prosent av BNP.

³ Summen av ledige ifølge AKU og sysselsetting ekskl. utlendinger i utenriks sjøfart ifølge nasjonalregnskapet.

⁴ Summen av ledige ifølge AKU og sysselsetting ekskl. utlendinger i utenriks sjøfart ifølge nasjonalregnskapet som andel av middelfolkemengden.

⁵ KPI justert for avgiftsendringer og uten energivarer.

⁶ Selveier.

⁷ Husholdningenes lånerente i private finansinstitusjoner. Gjennomsnitt for året.

⁸ Positivt fortegn innebærer depresiering.

⁹ Gjennomsnittlig spotpris Brent Blend.

Kilde: Statistisk sentralbyrå. Redaksjonen avsluttet 4.september 2007. Frigitt 6.september 2007.